

CİHÂNGİROĞLU İBRÂHİM AYDIN (1874- 1948)'DAKİ MİLLÎ-MÜCÂDELE'DE KARS VE ATATÜRK İLE İLGİLİ BELGELER

Prof. Dr. M. FAHRETTİN KIRZIOĞLU

GİRİŞ

A) KARS İLİ VE ÇEVRESİNDE MİLLÎ - MÜCÂDELE TEŞKİLÂTI (5 Kasım 1918 - 13 Nisan 1919)

İzahlarını, metin ve asıllarının klişeleri ile sunduğumuz bu belgeler, “93 (1877 - 1878) *Felâketimiz*”den sonra, “savaş tazminâtı’nın büyük kısmı yerine” *Anavatan*’dan koparılıp, Yerli - Halkın deyimiyle, “*Kırk - Yıllık Karagünler*” (1877 - 1917 Rus Çarlığı Esâreti) çağını yaşamış bulunan “*Kars - Ardahan (Oltu dahil) - Batum (Artvin dahil)*” gibi, “*Millî - Mîsâk*”ımızda “*Elviyei - Selâse*” (=Üç - Sancak) denilen *Anadolu*’muzun kuzeydoğu bölgesindeki “*Millî - Mücâdele*” dönemi ve *Kurtuluş* sonrasına âittir. Bu bakımdan, tanıttığımız 28 belgeden, birisi (“XXIV.”) dışındakilerin hiçbiri, bir *Karslı* veya “*Kırk - Yıllık Karagünler*” içinde yetişmiş kimselerin kalemle yazılmamıştır. Çünkü, bu *Üç - Sancak* ve komşusu yerlerdeki *Ermeni* ve *Gürcü* gibi “*Gayri - Rus Hıristiyanlar*”dan asker ve vergi alan *Çarlık İdaresi*, onların gençlerini kendi mekteplerinde okutuyor, Harbiye, Üniversite ve öteki Yüksek - Okullarında bir “*Vatandaş*” olarak yetiştiriyordu. Halbu ki, “*Müslümân - Türkler*”i, kendi masraf ve gayretleriyle, Vakıf’tan ellerinde kalabilen maddî imkânlarıyla Mahalle ve Köyleri’nde, “*Medrese*” adı verilen, ancak “*Kur’âni - Kerîm*” ile “*İlmihâl* ve *Mevlid*” okuyabilen, “*Hâfızlık*” mesleğini başaran, harekesiz gazete ve kitapları güçlkle okuyan, imlâsı bozuk ve yanlış “*Okur - Yazar*” olarak; *Erzurum* ve *Trabzon* gibi komşu yerlerde yetişen “*İlk - Mektep*” görmüşlerin seviyesinden de aşağı bir durumda kalmaya mahkûm etmişti.

Üç - Sancak bölgemizin ve komşusu olup, 7 Kasım 1917 *Bolşevik İhtilâli*’ni müteakip, açıktan açığa korkunç *Ermeni* kıyımlarına ve sinsi *Gürcistân* saldırılarına uğrayan *Nahçvan - Revan - Gümrü* (1837 den sonra resmen: Aleksandropol, 1924 ten beri de: Leninakan) gibi

İran'dan koparılıp *Ruslar* eline geçen bölgelerin; ve 1578 - 1828 arasında 250 yıl boyunca aralıksız “*Çıldır Eyâleti*” mizin merkezi olan *Kıpçaklı - Atabekler* ülkesi *Ahıska* ile *Ahılkelek* gibi *Kars*'la elbirliği ederek “*Millî - Mücâdele*”ye, *Türklüğü* ve *Âilesiyle Nâmusunu korumaya* girişen yerlerin yakın tarihi, halkının durumu, *İstanbul*'da basılan “*Kars*” (1943) ve “*Kars Tarihi*” (1953) adlı kitaplarımızda tanıtılmıştır. Bu yüzden, burada ayrıca anmayı, gereksiz gördük. Yine “*Kars Tarihi*”nde: 1045 yılında *Anı'nın Bizanslılar* eline düşmesinden beri artık, yarı müstakil de olsa, *Doğu Anadolu* ve bütün *Kür - Aras boyları*'nda var olmayan bir “*Ermenistan/Armenya*”nın, 1827 de *Revan Türk Hanlığı*'nı yıkıp, ülkeyi istilâ eden *Ruslar* eliyle, dışarılardan köylü ve şehirli *Ermeni* getirilip, *Türkiye* ile *Azerbaycan Türklüğü* arasını kesmek için, *Revan - Gümrü* kesimlerine nasıl yerleştirilerek yeniden kurulma siyasetinin güdülmesi, özetle anlatılmıştır.

Kuzey - Azerbaycanlılar'ın, *İstanbul*'da okuyan aydınları ile, *Kırım*'da Ulu Türkçü *Gaspıralı Mu'allim İsmâil Beğ*'in gazetesi sayesinde “uyanmış” ken: *Tiflis* ile *Baku*'da çıkardıkları Türkçe gazete ve dergilerle, konuşma ve davranışlarıyla, halkın içindeki “*Sünnilik-Şi'alık*” gibi mezhep ayrılığını ortadan kaldırmada başarı göstermesi, meyvelerini vermişti. “*Ermeni Komiteleri*”nin gizli-açık saldırıları ile, *Çarlığın* baskılı idaresine rağmen, 1905 ve 1906 yıllarında *Baku*'da, *Gence*'de, *Revan*'da ve *Kars*'ta *Müslüman - Türkleri* yok etmeye yönelik davranış ve teşkilât kurmaları da, uyuşuk olanların bile gözlerini açmıştı. Daha 1912 yılında, *Muş* ve *Bitlis*'ten cinayet ve isyanlar sonunda hududu geçip *Kars*'a yerleşen *Taşnakçı - Ermeniler*'in “*Cân-fidâ*” denilen silâhlı fedâilerine karşı, *Erzurum*'un *Eleşgert* ve *Pasın* hududlarından *Kars*'a sızan “*Teşkilâti Mahsusa*” ya bağlı gizli “*Cân-bézâr*” (=Canından - Bezen) teşkilâtımızı geliştirip, üyelerini çoğaltmak için, *Karslı Taşdan Efendi*'nin, yazıp çoğaltarak köylere gönderdiği “*Cân-bézâr Destânı*”nın bir dördlüğünde, bu millî - uyanış ve teşkilâatlanma ruhunu seziyoruz:

“*Ermeni*, ister ki, bir *Beğlik* (İstiklâl) ala;

İslâm - Milleti'ni, ayağa sala;

O da, bizim için, çok 'ayıb ola,

Bozak yığnağını, târumâr olsun” (bak. M.F. Kırzioğlu, “Edebiyatımızda *Kars - II. Kitap*”, 1958 *İstanbul*, s. 83).

1914 Kasımı başında *Ruslar*'la savaş fiilen *Anadolu* cephesinde başlarken, *Erzurum Ermeni Meb'usu Karakin PASTIRMACIYAN*'ın

başçılığında, Türkiye'den cinayet ve isyânlara katıldığından suçlu olarak kaçan ve "Kafkasya"daki *Ermeniler*'den "Gönüllü" adı altında kurulup Rus Ordusunun yanında bizimle vuruşan *6 İntikam Taburu*, silâhsız *Yerli - Türkler*'i mezâlîmle yok etmek ve yurtlarını bırakıp kaçırtmakla uğraşıyordu. Gayeleri, *Müslümanlar*'ı bu vahşî usullerle kırıp yok ederek, bir "*Ermeni çokluğuna dayanan Ermenistan*"ı oluşturmaktı. Çünkü, *Kars - Eli* şöyle dursun, Mayıs 1918 de "*Ermenistân Cumhuriyeti*" olarak ortaya çıkan eski "*Erivan (Revan) Vilâyeti*"nde bile, Ermeniler azlıkta idi. 1908 de Erivan'da basılan Rusça resmî "*Vilâyet Yıllığı*"nda belirtildiği gibi, bu vilâyetin 7 Sancağı ("Uyezd")ndan ancak: *Gümrü*, *Yeni - Bayazıt* ve Katolikosluk merkezi *Eçmiadzin*'de Ermeniler çoklukta; ve öteki dört Sancakta, "*Müslüman*" (Türk) nüfusu daha çok olup, iki kavmin sayısı şöyle idi:

<i>Erivan Sancağı</i> 'nda	242 köyde	:	70 643	<i>İslâm</i> ,	45 329	<i>Ermeni</i> ;
<i>Sürmeli (İğdır)</i>	227	"	60 374	"	29 027	" ;
<i>Şerür - Derelegez</i>	163	"	55 085	"	20 842	" ;
<i>Nahçıvan Sancağı</i>	167	"	59 503	"	44 616	" .

"*Sarkamış Felâketimiz*"de kış yüzünden 90 bin Mehmetçiğin soğuk ve hastalıklar yüzünden yok olması ve "Yedi - Cephede" savaşa mecbur kalmamız yüzünden, *Rus Ordusu*, toparlanarak, Şubat 1916 da *Erzurum*'u, daha sonra da, *Görel*'e varınca *Karadeniz Kıyılarımızı*, *Erzincan*'ı, *Muş*'u, *Bitlis*'i, *Hakâri*'yi işgal edebilmişti. *Çanakale Zafirimiz*'in neticelerinden biri olarak, 15 Mart 1917 de *Çarlık*, gününden önce çökmüş; iki mevsim süren *Kerenski Hükümeti*'nden sonra patlayan 7 Kasım 1917 *Kızıl Bolşevik İhtilâli*'yle, *Anadolu*'daki topraklarımızdan Rus Ordusu çekilmeye başlayınca, yerlerine geçen *Ermeni Çeteleri*, *Erzincan*'dan başlayıp, *Nisan 1918* sonlarında *Arpaçayı* doğusuna kaçincaya kadar, uğradıkları şehir ve köylerimizi, yangın yerine döndürüp; çoluk - çocuk dahil, silâhsız yüzbinlerce *Müslüman - Türk*'ü kırıp bitirmişlerdi*.

Birinci - Cihan Savaşı sonunda, *Araplar*'ın büyük ihâneti yüzünden yenik düşerek imzalamaya mecbur kaldığımız 30 Ekim 1918 uğursuz *Mondros Mütârekesi*, 6 ay önce "*Kürk - Yıllık Karagünler*"deki esaretten yeni kurtulmuş bulunan *Üç - Sancak* ile, yukarıda işaret edilen eski

* Bu uğurdaki, üçü Rus kaleminden çıkma yedi ayrı eserin tercüme veya sâdeleşmesi ile yeni yazımıza çevrilmesi için bak. Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, "*Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezâlîmi, 1918 - 1920*", Ankara 1970 (3 Ek ve Sonsöz ile).

“*Revan Vilâyeti*” içindeki *Türklüğün* kalabalık olduğu yerler ve *Ahıska - Ahılkelek Türkleri*, *Ordumuz*’un 1914 Hudutları gerisine çekilme mecburiyeti karşısında, “sudan çıkmış balığa dönme” durumuna düşeceklerdi: Câni, kaatil, suçlu olduklarından, buralardan kaçan *Ermeniler*, Mayıs 1918 *Batum Mu’ahedesi*’ne göre, 10 000 Km² lik bir “Cumhuriyet” bölgesine çekilmişlerdi. Halbuki, *İngiltere* gibi bir eski-hâmî ve galip “Büyük-Devlet”, *Ermeniler*’i “Müttefik” sayıyor *Türkiye*’nin “*Altı-Vilâyeti*”ni (Van, Bitlis, Diyârbekir, Erzurum, Elaziz, Sivas) bile, *Mondros Mütâkeresi*’nin İngilizce metninde, “*Armenya*” gösteriyordu.

Bu *Mütâreke*’nin metni, *Kars*’taki *Ordumuz*’a da Kasım 1918 başında telsizle bildirilmişti. Bu umulmadık millî felâketi, çok dost saydıkları subaylarımızdan duyan *Karlılar*, hemen *Mutasarrıf Hilmi* (URAN) ile 9. *Ordu Kumandanı Harputlu Yakup Şevki* (SUBAŞI) Paşa’ya başvurarak: “*Ermeni* kurşunları ve süngüsü ile pisipisine ölmektense; silâhlanıp erce karşı koyarak şehîd olmayı, tercih edeceğiz” diyerek, yardım istediler; ve 5 Kasım 1918 günü, *Mutasarrıflığın* izniyle, “*Wilson Prensipleri*”ne dayanarak, “*Millî - İslâm Şûrâsi*”nin merkezini *Kars*’ta kurarak; *Nahçıvan*, *Ahıska* ve *Batum*’a kadar *Türklük* bölgelerine telgraflar ve mektuplarla, oralarda da bu millî müdâfaa teşkilâtının “*Şu’beler*”inin açılmasını dilediler. Aynı istek ve düşünce, *Kıpçaklı - Atabekler* soyundan, Rus Hukuk ve Ziraat Fakülteleri ile *Almanya*’da Maden Yüksek Mühendisliği tahsili yapmış olup, *Eyuplu Deli - Hâlid* (sonradan “Paşa”) Beğ’in 3. Fırkası’na öncülük eden büyük Mücâhid, “*Prens*” *Osmân Server* (ATABEK) Beğ’in başkanlık ettiği *Ahıska*lılar’dan da, o akşam *Kars*’a gelmişti.

Böylece, bütün *Türkiyemiz*’de, uğursuz *Mondros Mütârekesi*’nin haftasında ve en önce, *Kars* ile *Ahıska*’da, “*Millî Müdâfaai Hukuk*” teşkilâtı kurulmuş oluyordu. Genç diplomatlarımızdan Sayın *Bilâl N. ŞİMŞİR*, 1976 da İstanbul’da basılan “*Malta Sürgünleri*” adlı araştırma eserinde (s. 26-27), bunu, o zamanki havayı ve duyguları dile getirerek, şöyle belirtiyor:

“*Ordu* (Mütâreke’ye göre) çekilince, meydan *Ermeni Çeteleri*’ne kalacaktır. *Ermeniler*, *İngiliz* himâyesinde yürümek ve öç almak için, sabırsızlıkla beklemektedirler. (Üç-Sancak ile *Ahıska*, *Iğdır*, *Kamerli* ve *Nahçıvan*’daki) *Türk Halkı*: Cân, mâl, nâmus kaygısındadır. Çekilmemesi için *Ordu*’ya yalvaranlar vardır. *Ordu* ile birlikte (*Karlı Hâfiz Kurbân Yurtseven* gibi *Ermeni* mezâliminden gözü yılan ve

Erzurum'a) göçe kalkışanlar da, az değildir. Ama *Ordu*, çekilmek zordur ve çekilir.. Halk, kendi kendini savunmak için, tedbirler almaya çalışır. *Ahuska*'da bir de, *Geçici Hükümet* kurulur. Bu, çekilmenin birinci safhasıdır”.

“*İngilizler*, 11 Kasım 1918 günü *Üç - Sancak*'ın yani *Kars*, *Ardahan* ve *Batum*'un da hemen boşaltılmasını isterler. *İstanbul Hükümeti*, *İngiliz* isteğine boyun eğer. *Yakup Şevki Paşa*, bu kez daha çetin bir durumla karşı karşıya kalır: Boşaltılacak bu yerlere, *İngilizler* ile birlikte *Ermeniler*'le *Gürcüler*'in yürüyecekleri kesindir. *Yerli Türk Halkı*'nı, gözle görülür bir ölüm beklemektedir”.

“*Ordu Kumandanı*, çekilmeyi geciktirmek, zaman kazanmak ister. *Yerli Türkler*, *Ordu*'nun kalması, direnmesi için yalvarır. *Yakup Şevki Paşa*, *Hükümet*'in buyruğuna karşı gelemez, direnişe karar veremez. Yalnız, *Yerli Türkler*'in savunma hazırlıklarına (*Ordu*'dan terhis edilen yedeksubay, top ve makineli tüfeği kullanacak çavuş, onbaşı ve erlerden “gönüllü” kalmak isteyenlere müsâ'ade ile, fazla silâh ve cephaneden, malzemededen ve paradan zimmetle verme hususunda) yardımcı olur”.

“*Kars*'ta ve *Ordu*'nun çekileceği *Ardahan*, *Oltu*, *Artvin*, *Kağızman*, *Sarıkamış* gibi yerlerde, (hepsi *Kars*'a bağlı olarak) *Millî-Şûrâ* (Şû'besi) *Hükümetleri* kurulmasını destekler. Bu minyatür *Hükümetler*, (*İngiltere*, *Fransa* ve *İtalya* gibi galip devletlerin, birer kanun ile kabul ettikleri “*Wilson Prensipleri*”ne dayanarak) *Ermeniler*'e karşı, kendi başlarının çâresini bulmaya ve bölgesel *Kurtuluş Savaşı*'na hazırlanırlar. Denebilir ki: *Doğu'da Kurtuluş Savaşı 1918 yılında başlamıştır*”.

(Bu gerçeği göz önünde tutarak: Batımızda, “*İlk-Kurşun*” anıtı ve törenleri; güneyimizde, “*Düşmana ilk-kurşunu, Torosların yağız delikanlıları atmıştır*” gibi konuşmalar ve yayınlar ile, 1919 Mayıs ortasından sonraki millî davranışları, “*Yurt-Bütünlüğü*” ölçüsünde öne sürmek, okul kitaplarına almak, yerinde olmasa gerektir!)

* * *

Merkezi *Kars* olan *Üç-Sancak* ve çevresindeki *Türklük* bölgelerinin 1918 - 1919 yıllarındaki *Millî - Mücadeleleri*'ne âit 82 *Belge*'nin sureti, “*Kars'ın Son - Kurtuluşu'nun 40. Yıldönümü dolayısıyla*” hazırladığımız ve “*Kars'ı Tanıtma Derneği*”mizin yayınlarından “2. Sayı” olarak 1960 ta *İstanbul*'da basılan “*Millî Mücadelede Kars, I. Kitap: BELGELER*”, (23 Kasım 1918 - 8 Temmuz 1919 arasındakiler) de veril-

mişti. Bu kitapçığın başında (s. 5-7), 1919 - 1957 yılları arasında, *Kars Millî-Şûrâsı* (18.1.1919 dan sonra)/*Cenûbigarbi-Kafkas Hükûmeti*”nden bahseden eser ve makalelere, işaret edilmiştir. Bunların dışında, sonradan tesbit ettiğimiz şu yayınların bulunduğunu da, belirtelim:

1) Nisan 1919 - Ekim 1920 arasında Erzurum’da çıkan “*Albayrak*” gazetesi;

2) “*Cenûbigarbi-Kafkas Cem’iyyeti İslâmiyyesi*’nin vâsıtai neşri efkârıdır” şiârını her sayısında başlığı altına koyarak *Batum*’da “haftada üç def’a neşr” olunan “*SADÂYİ MİLLET*” gazetesinin bütünü (27 Eylül 1335/1919 tarihli ve 58 Numaralı sayısının ilk sayfasının başı, ekimizde klişe olarak verilmiştir. Ancak, 5 sayısını görebildik);

3) 1919 da, “Erzurum-Onbeşinci Kolordu Matba’ası”nda basılıp, 25 Eylül 1919 da Erzurum’a gelen Amerikan Hey’eti Başkanı “General Harbord”a, Kolordu K. Kâzım KARABEKİR Paşa’nın yazıp verdiği, “*Birinci - Kafkas Kolordusu’nun 334 (1918) Senesindeki Harekâtı ve Meşhûdâtı Hakkında*”ki “*Rapor Sûreti*” (yeni yazımızla iki sureti çıkmıştır: a - Kâzım KARABEKİR, “İstiklâl Harbimiz”, 1960 İstanbul, s. 305 - 318; b - kapak klişesi ve sâdeleştirilmiş, bizim 1970’te Ankara’da basılan “Kars İli Çevresinde Ermeni Mezâlimi”ne alınmıştır, s. 80 - 95);

4) Ahişkalı, Maden Yüksek Mühendisi Osmân Server ATABEK in, “G.K.” remziyle, İstanbul’da “*YENİGÜN*” gazetesinin 3 Aralık 1919, 7 Ocak 1920 sayılarında çıkan değerli makaleleri: “*Cenûbigarbi-Kafkasya Türkleri*” (bunu, İstanbul’daki “Millî-Kongre” teşkilâtımız neşrettirmiştir, sûretini, “Kars Turizm ve Tanıtma Derneği” nin 1966 da Ankara’da bastırıldığı, “Kars Eli I. Çıldır - Ardahan, Hanak - Posof” adlı kitaba, s. 9 - 13 aldık);

5) İngiliz Mütareke Komisyonu Mümessili Yarbay Alfred RAWLINSON, “*Adventures in the Near East*” (Yakın - Doğu Maceraları), 1923 London (Allahuekber’de Uzun-Eyup çetesi fotoğrafları da var);

6) *Oltu Millî - Şûrâsı*’nın genç ve gayretli rüknü olan Yasin AKDAĞ (sonra, âile adı ile, HAŞİMOĞLU) Beğ’in, “*Kurtuluş Savaşı Tarihimizde Önemli Bir Noktanın Aydınlatılması*”, Kars Halkevi aylık dergisi “DOĞUŞ”, İlkteşrin/Ekim 1939, s. 17-19; (Bu zâtın, Oltu Millî-Şûrâsı ve belgeleri üzerine yazdığı hâtıraları, 80 s. halinde daktilo edilmiş olup, belgeleri ile birlikte, Ankara’da DTCF binasının güney kesimindeki “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi”nde, 58. Dosyada, 17321 - 17362 sayılarda bulunmaktadır);

7) (Kars Mutasarıf V.) Sâmi Sâbit KARAMAN, "*İstiklâl Mücaselesi ve Enver Paşa*", 1949 İzmit (1920-1921 yıllarında Kars'ın durumu ve Bolşevik propagandasını anlatır.);

8) Dr. Târik (Zafer) TUNAYA, "*Türkiyede Siyâsî Partiler, 1853-1952*", İstanbul 1952, s. 486 - 489;

9) "Cenûbigarbi-Kafkas Hükümeti"nin Parlamentosu'nda kâtip iken, 1921 de Posof'un kurtuluşundan sonra Askerî Okula ve Harbiyemize girerek, sonra, Emekli Jandarma Albayı olan Posof-Areala köylü Fahri AKBAŞ'ın, 1960 tan sonra Ankara'da bir akşam gazetesinde tefrika ettirdiği "*Tarihçe*"si, Millî Kütüphane'deki koleksiyonlardan araştırılarak, bulunmalıdır; daktilolu bir sureti, elimizdedir;

10) Kâzım KARABEKİR, "*İstiklâl Harbimiz*", 1960 İstanbul (13 Nisan 1919 daki İngiliz işgaliyle Merkez Kars dışındaki "Millî-Şûrâ Şu'beleri"nin kurduğu milislerin, Ermeniler ile mücâdelesini, yer yer anlatılmıştır);

11) 1966 da Ankara'da basılan, "*Kars İli I. Sayı: Çıldır-Ardahan-Hanak-Posof*" adlı ortaklaşa yazılan kitapta, bizim makalelerimiz: "*Yüksek Mühendis Osmân Server Atabek*" (s. 54 - 58); "*Çıldırlı Kahramanlar*" (s. 59-60);

12) (Oltulu Edebiyat Öğretmeni) Sami ÖNAL, "*Millî Mücâdele'de Oltu*", 1968 Ankara.

13) Gotthard JAESCHKE, "*Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya kadar: 30 Ekim 1918 - 11 Ekim 1922*", 1970 Ankara (yazarın, Almanya'da "28.1.1970"te "Misakı Millî'nin 50. Yıldönümü"nde bitirdiği bu değerli eseri, Nimet ARSAN Hanım dilimize çevirmiş, TTK bastırmıştır).

İngiliz belgeleri ile kaynaklarını da inceleyen G. JAESCHKE, bu eserinde şunları belirtir; ki İbrahim AYDIN ile arkadaşlarının Malta'dan Ankara'ya TBMM'ne gönderdiği dilekçedeki haberlerin takvimini tesbite yarar:

5 Kasım 1918 de, "*Harbiye Nezâreti* (ordunun) terhis emri"ni verdiği gün, "*Kars İslâm-Şûrâsı*" kuruldu. 4 Aralık 1918 de, "*Harbiye Nezâreti'nin, Şûrâ Milis Kuvvetleri'nin (ordumuzdan silâh ve malzeme alarak) Elviyei Selâse'de Türkler'i korumalarına dair emri*". 13 Aralık 1918 de, "*General Beach* (Biç), *Kars'ta*". 26 Aralık 1918, "*9 uncu Ordu'nun Kars'tan ayrılışı*". *General Beach, Kars* (Millî-Şûrâ) *Hükümeti*'ni tanımaya râzı olduğunu, (Kars İstasyonunda Türkler'in direterek, 60 kişilik

“Ermeni Hey’eti”ni yanında getiren bu General’e, karşı, Wilson Prensipleri ve resmî Çarlık nüfus istatistikleri ileri sürülen onbini aşkın Halk Mitingi’ni müteakip) beyân ediyor (ve Ermeni Hey’eti’ni tirenle Gümrü’ye geri gönderiyor)”. Genelkurmayımızın 1962 de Ankara’da basılan “*Türk İstiklâl Harbi*” kitabının I. Cildinin 167. s. deki “*Cenubu Garbî Kafkas Hükümeti Muvakkatai Milliyesi*”nin kuruluşunun, “1 Ocak 1919” da gösterilmesi, bu kitaba da alınmıştır ki, yanlıştır. Bak. I. Belge’miz. “18 Ocak 1919: Kars’taki Millî Şûrâ”nın esas teşkilâtı hakkında kararı” diye T. Z. TUNAYA’dan alınan haber, şöyle olmalıydı: “17 Ocak 1919 da, Nahçıvan’dan Batum’a, İğdir’den Aşkıska’ya kadarki Türklük bölgelerinden gelen 131 Mümessilin Kars’taki Büyük-Kongresi, geceyarısını geçinceye dek sürmüş; varılan karara göre, Millî-Şûrâ adı yerine, Cenûbigarbi-Kafkas Hükümeti Muvakkatai Milliyesi benimsenerek, ertesi gün 18 Ocak’da, coğrafyaya uyan bir ad alınmıştır.”

6 Şubat 1919, (İngiliz Generali George) “*Milne* (Baku’dan dönüşünde verdiği) Rapor’u(nda), Kars’ta (Yerli Halk Hükümeti’ne karşı) zecrî tedbir lâzımdır” (demiş). 8 Şubat 1919 da, “*Elviye Selâse*’de, millî hareketler”. 19 Şubat 1919, (Erzurum’daki 9. Ordu Kumandanı) “*Yakup Şevki*’nin, Kars Hükümeti’nin yardım istediğine dair (Harbiye Nezâreti’ne gönderilen) Raporu”. 14 Mart 1919, (Ardahan, Artvin ve Batum’a göz koyan) “*Gürcistan*’ın, Rize’yi istemesi” (19 Aralık 1945 Ajanslarındaki haberlerin başlangıcı!).

1 Nisan 1919, (İngiliz Generalleri) “*Milne* ile *Thompson*, Batum’da. (Kafkasya İşgal Kuvvetleri Kumandanı) *Thompson*, Tiflis’ten takviye birliği’nin Kars’a (tirenle) yollanmasını emretmiştir”. (Tiflis’ten gelip, Kars-Dereiçi’ndeki kışlalara yerleşen İngiliz Takviye Birliği’nin, Mirlivâ Deawey’nin tertibi ile) 12 (değil, 13) Nisan 1919 da, (Millî Meclis, makineli tüfekli ve elbombalı askerlerle kuşatılarak, erkânı hile ile yakalanan) “*Kars Hükümeti*’ne son verilmesi”; (ve aynı gün, önceden Tiflis’te bozuk bir Türkçe ile basılan ve uçakla şehir, kasaba ve köyler üzerine atılan) “*Thompson’un Kars Beyânâmesi*” (sureti için bak. “Millî Mücadelede Kars, I. Kitap BELGELER”, s. 50). Burada, “13 Nisan 1919”da, (Gümrü’den getirilmiş bulunan Ermeni Generalleri) “*Osebyan* ile *Gargan*(Korgan)of’un, Kars idaresini üzerlerine alması” deniyorsa da, yanlıştır. Bunlar, ancak 30 Nisan’da idareyi ellerine alabilmişlerdir. Bu arada, 14 Nisan’da; 6 Türk + 1 Malakan + 1 Rum’dan kurulan ve *Meşhedî-Samed Ağa* ile *Çıldır*

Dr. Es'ad OKTAY'ın Reis ve Muâvin olduğu 8 kişilik bir "Halk İdâre Hey'eti", aynı Meclis binasında işbaşına getirilmiş; İngiliz kılığında azar azar tirenle gelen Ermeniler, şehre ve eski köylerine yerleştikten sonra, adigeçen Ermeni Generallerinden birincisi, Vâli ve ikincisi Kumandan olmuş; koalisyondan savuşarak çekilen Türkler'in yerine, idâreyi ele alabilmişlerdir. Bu da, G. JAESCHKE'nin yazdığı, "27 Nisan 1919, Milne Kars'ta" bulunduktan iki gün sonra, olmuştur.

İngiliz himâyesinde yeniden Kars'a doluşan Ermeniler, ancak Kızılçakçak|Şüregel-Kars-Sarıkamuş gibi demiryolu boyunda ve Kağızman ile Zârşat (1927 den beri, "Arpaçay" ilçesi merkezi) gibi yerlerde hâkim olabilmiş; Akbaba, Çıldır, Göle, Oltu, Allâhüekber-Dağı, Karakurut/Ortakale ve Pernevut bölgelerindeki "Millî-Şûrâ Kuuveti" olan milislerimizden, gözleri yılmıştı. G. JAESCHKE'nin kitabında, 30 Nisan 1919 da, "Harbiye Nezâreti'nin (İngiliz Amiralî A.G.)" Calthorpe'un Notası'nda zikredilen Şûrâlar hakkında Kolordulardan Rapor istemesi" de, bu yüzdendir.

"Anavatan"ımızın bucağı olan Üç-Sancak, böyle millî varlık gösterme ve davranışları yüzünden, "28 Ocak 1920" günü, "Son/IV. Os-mânî Meclisi"nin ittifak ve çoşkunlukla benimsediğı 6 maddelik "Millî-Mîsâk"ımızın 2. Mâddesi'nde yer almıştı. Ancak, İngilizler'den maddî-manevî güç alan Ermeniler, Kars'ta gittikçe, kırgın ve mezâlimini arttırıyordu. Bu yüzden çok bunalan Şüregel köylerinden İran yoluyla Millî Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kaçarak yardım isteyenler olmuştu. Bu İkinci Türk Cumhuriyeti'nin (I. si, Dağıstan'dı) Merkezi Baku'dan, milislerini çoğaltsın ve Ermenilere karşı direnmesini güçlendirsın diye, elaltından bir kuryenin getirdiğı heğbe ile birkaç bin altın-ruble, Akbaba'da kahraman mücâhid Hâci-Abbâsoğlu Mehmed (AKBABA) Beğ'e, "yardım" olarak gönderilmişti. Şimdi bu "yardım"dan, Azerbaycan'da iktidardaki "ademi-merkeziyyetçi" bilinen Müsâvât Fırkası'nın, başka bir gaye de güttüğünü seziyoruz. O da, G. J.'nin, mühim bir İngiliz belgesinden ("Documents on British Foreign Policy, 1919 - 1939, First Series, VII. cilt, 734. s.) naklettiğı, şu haberdir:

(Afşarlı Nâdir Şâh'ın geri almasıyla Gence'de kalan bir Osmanlı Topçubaşı'nın torunlarından olan ve iyi Fransızca bilen Ali-Merdân TOPÇIBAŞI'yı, Azerbaycan Hükûmeti, birçok belgelerle ve bir "Hey'et'in başında, Paris'teki "Sulh Konferansı"na katılarak, Azerbaycan'ın istiklâlinin tanınması ve başka isteklerinin yerine getiril-

mesini sağlamak üzere göndermişti. Ermeni zulmünden, daha yakındaki Eleşgert ve Bayazıd'a değil de, Maku ve İran üzerinden Baku'ya kaçıp barınan birkaç "Şüregelli Şi'a âile"ye bakma ve Akbabalı Mehmed Beğ'e nakdi yardıma karşılık olacak, dünyadan ve "Milli-Misâk"ımızdan habersiz bulunan, Azerbaycan Başdelegesi) "Topçibaşef'in", "31 Mart 1920" günkü oturumda, "Batım ve Kars'ın Azerbaycan'a ilhâkını istemesi". Biz, iki Türk kaynağında da anılan *Millî-Azerbaycan Cumhuriyeti*'nin bu ters-tutumuna işaret ederek; Haziran 1534 te, "Gönüllü" olarak "Anadolu-Türk Birliği"ne katılan ve "Doğu-Serhaddimizin bekçisi" olanların torunları *Karşılılar*'ın, "Azerîcilik" davranışlarına karşı çok dikkatli olmasını diliyelim:

Kolordu Kumandanı *Kâzım KARABEKİR Paşa*'nın, *Erzurum*'dan millî vazife ile *Baku*'ya gönderdiği askerî-hekim *Dr. Genççaoğlu Fuad Sâbit Beğ*, "25 Aralık 1919" da *Baku*'dan ona yazdığı ilk "Rapor" unda diyordu ki: (15 Eylül 1918 de, Bolşevik ve Ermeni kuvvetlerine karşı kanını dökerek *Baku*'yu kurtaran Türk Ordusu, Mütâreke'ye göre geri çekilip de, İngilizler buraya geldikten sonra, iktidardaki) "Müsâvât Fırkası'nın ileri gelenleri", "Türkiye'ye karşı, nazarları hüdûbinâne (bakışları bencil) olan bir zümreye istinad ediyor... Azerbaycan'ın siyâsî menâfiini, Türklüg'ün menâfiî ile hemâheng telâkki etmeyüp; infirâdcı (ayrılıkçı) bir siyâsete meyyâldirler". Yine *Dr. Fuad Sâbit*, 7 Mart 1920'de *Baku*'dan yazdığı ve *Erzurum*'da *K. KARABEKİR Paşa*'ya ulaşan mektubu'nda diyor ki: "Azerbaycan, *Elviye-Selâse*'nin (Kars-Ardahan/Oltu-Batım/Artvin'in), kendi vesâyeti altında, *Mâverâyi-Kafkas* (yani: Azerbaycan - Gürcistan - Ermenistan) *Konfederasyonu*'na girmesi şartını, ileri sürüyor" (K. KARABEKİR, "İstiklâl Harbimiz", 1960 İstanbul, s. 491, 520).

Yeni-Türkiyemiz'in imzaladığı 1921 *Moskova* ve 1923 *Lozan Muahedeleri*'nde Murahhasımız olan *Sinoplular Dr. Rıza NUR* da ("Resimli Türk Tarihi", 1924 İstanbul, II. 264), şunları belirtiyor: "Genç Azerbaycan Hükümeti, Ermeni ve Gürcüler gibi millî düşünemiyor, öyle hareket edemiyordu; belki 'aksine gidiyorlardı. Hattâ, menfa'atlerini bilemiyor, aldaniyorlardı. Türkiye 'aleyhine bile düşünmüşlerdi".

"Azerbaycanlı kardeşlerimiz, bizim *Van* ve *Bitlis*'i vermek; bu hususta *Ermeniler*'e her suretle yardım etmek üzere, onlar ile mu'âhede bile yaptılar. Azerbaycan: Şimâlinde, *Dağistan*'ı; cenûb ve garbinden de, *Türkler*'le meskûn olan *Zakatal*, *Ahıska*, *Kars* ve *Batım*'u ilhâk etmek istiyordu. O vakit *Kars* ve *Batım* taraflarında bir *Türk Cumhuriyeti*

yeti (Cenûbigarbi-Kafkas Hükûmeti) vardı. *İngilizler*, oralara girip, bu *Hükûmet*'in A'zâsını *Malta*'ya götürmüş; buraları *Ermeniler*'le *Gürcüler*'e taksim edip, vermişlerdi"**.

B) CİHÂNGİROĞLU İBRAHİM AYDIN (1874 – 1948)

Klişe ve suretleriyle izahlarını verdiğimiz *Belgeler*'in sahibi ve onlarda kendisinden çok söz edilen, rahmetli *Cihangiroğlu İbrahim AYDIN*'in hâltercümesini, kısaca tanıtalım. Bunları yazarken: Kendi ağzından son yıllarında tuttuğumuz notlara, perâkende yazılı hâtıralarına, yaşdaşlarından öğrendiklerimize ve onun son 24 yılını tanımamıza dayanıyoruz***.

Osmânlılar'ın, *Anadolu*'da “*Millî-Birliği Kûrmak*” isteğiyle ortadan kaldırdığı “*Beğlikler*”den, sülâleden olanlar, *Mısır-Kölemen Devleti*'ne değil de, hep *Doğu*'ya, *Azerbaycan*'a doğru âileleriyle kaçıp, yerleşiyorlardı. 1425 de *İzmir* çevresindeki *Aydinoğlu* sülâlesinin son Beğliği de yıkılırken, bunlardan *Süleyman Beğ*, sâdık adamlarıyla âilesini-evini develere yükletip, koyun-sürülerini de çobanlarıyla birlikte alarak, doğuya savuşup, *Akkoyunlu* ülkesine kaçıyor. Yolda, *Yozgat*'tan boydaşı “*Pozuk*” (Bozok) obalarından da ona uyup göçenler olmuş. (Uzun-Hasan Pâdişah'ın, 1467 de *Karakoyunlular*'ı yıkmasından sonra olacak) *Aydinoğlu Süleymân Beğ* yaşlı iken, obaları ile *Eleşgert-Ovası*'na yerleşiyor. Sonradan bunun torunları, (kışlak edinen *Karakoyunlu* boyu “*Sahatlu*”dan adını alan) “*Sahat-Çukuru*” (*Revan-Ovası*)na yerleşmişken, *Afşarlı Nâdir Şâh*, (1746 *Hudut-Kesimi*'nden sonra olacak) bunlardan, *Mehmed Beğ oğlu Aydın Beğ*'i, “*dayıları Çapanoğlular*” ile birlikte, bir yanı bataklık olan *Gümrü*'ye yerleştirip, *İran* hududunu korumaya memur ediyor.

** *Baku*'yu kurtardığı gibi, *Dağıstan*'a da yardıma koşan *Osmanlı – Türklüğü* nün *Azerbaycan*'da gönüllerde yuvalanan sevgisini unutturmak için, *Bolşevik* istilâsını müteakip, *İran-Osmanlı* “*kardeş-savaşları*”nın kötü hatıralarını canlandırıp yayan düşman propagandası tekerlemelerin, 1967 *Kars İl Yıllığı*'nda (s. 185, 187), (yine, 1973 *Kars İl Yıllığı*, s. 85) “*Bezbaş*” ve “*Yeke şalvar Osmannı*”, “*Şalvarı şaltaş Osmannı*” diye yerılması da, çok düşündürücüdür!..

*** Adıgeçen her iki (1967, s. 148-149; 1973, s. 103-104) *Kars Yıllığı*nda yazılan, “*Cihangiroğlu İbrahim Bey*”in iki sahifelik hâltercümesi, yanlışlar ve hayalle dolu olup, doğum (1865) ve ölüm (1949) yılları bile uydurmadır. Bu da, Samet AĞAOĞLU'nun “*Babamın Arkadaşları*” kitabındaki (s. 151-155) “*Meçhul Kahraman*” bahsinden alınmıştır.

Bir yaz, kurak geçip, çok çekirge baskınından ekinler de biçilmez olunca, kıtlık kopuyor. Tahıl kuyularını açtırıp, un yaptırarak, sac-ekmeği pişirttirip, hayrat olarak yoksullara dağıttıran bu *Aydın Bey* için, *Dilan* (Kızılçakçak/Akyaka'da yeni adı, "Sulakbahçe") köyü için söylenen şu tekerleme, *Arpaçay* köylerinde hâlâ bilinmektedir:

"Kuruldu, *Aydın*'ın sacı * Yığıldı *Dilan*'ın acı" (26 Mayıs 1948 günlü "Kars" gazetesinde çıkan, "Rahmetli Cihângiroğlu İbrâhim Beğ'in Hâltercümesi" adlı yazımız). Bu *Aydın Beğ*'in oğlu *Cihângîr*'in oğlu 'Aziz Beğ zamanında *Ruslar*, 1827 de *Revan-Türk Hanlığı*'nı yıkıp yurdunu istilâ ederken, *Gümrü*'yü de büyücek bir köy iken ele geçiriyorlar. Buranın halkı da resmi kütüğe yazılırken, (Rusçada "H" sesi yerine "G" söylendiğinden), 'Aziz Beğ'in âile-adı, "*Cigangirof*" (Cihângiroğlu) ve komşuları arasında da "*Cihangîrzâde*" diye yazılıp söyleniyor. Bu 'Aziz Beğ'in oğlu *Mehmed Beğ*, *Şüregel*'de *Karakilise* köyü eşrafından *Muğan-Beğleri* âilesinden "*Şarabanı*" (Farsça: "Şahra-Bânü") *Hanım* ile evleniyor. Bunlardan, sırasıyla: 'Aziz, *İbrâhîm* (r. 1290/m. 1874), *Hasanhan*, *Tükezbân* ve *Aydın* doğuyor. *Gümrü*'de, dokuz yaşına kadar "Mollalar"dan: *Kur'ani-Kerîm*, *Din-Bilgileri* ve *Farsça* okumakta olan *İbrâhîm*'in babası *Mehmed Beğ*, oradaki koyun-sürüleri ve ekinlerle uğraşmayı, amcası çocuklarına bırakarak, 1882 de *Kars*'a göçüp, *Kayabaşı Mahallesi*'nde (şimdiki Beden Eğitim Bölge binası arkasında) aldığı bir evde yerleşiyor; müteahhidlikle uğraşiyor; çocukları, *Yusuşpaşa Câmii*'nde *Karslı Eşref Hoca*'nın başında bulunduğu "*Medrese*"ye devam ediyor. Üç yıl da, *Kars*'taki "*Şehir Mektebi*"nde Rusça okuyor.

Çarlık Rusyası, muvazzaf-asker (saldat) sınıfından ayrı olarak, yeni istilâ ettiği ve "*Oblast*" (Askeri-Vilâyet) usulüyle idare olunan *Kars* ve *Batum* yerli Türk halkı dışındaki eski teba'asından Müslüman ve (Rus olmayan) Hıristiyan ahâlinin zengin ve eşraf ile muteberânının oğullarını, zâti-atları ile ve ayrı giyim-kuşamlı olarak "*Kazak*" denilen "Gönüllü-Atlı Sınıfı"na alıp, talim ve terbiye ettirirdi. Ordu müteahhidi olan "*Cigangirof*" *Mehmed Beğ*'in 15 yaşına gelen oğlu *İbrahim* de, *Kars*'taki "*Aleksandropol* (Gümrü) - *Kazak Alayı*"nın 3. Bölüğü'ne yazılıyor ve beş yıl burada süvari-kazak talim ve terbiyesi görüyor. 1903 te, "*Kazak-Subayı*" adayı çıkacakken, *Cihangiroğlu İbrahim* ile, kendisi gibi *Türk* olan üç arkadaşı, "*Gizli İslâm Cemiyeti*" ile ilgileri tesbit edilmiştir" diye, Bölük'ten atılıp, "*Sürgün*" cezasına çarptırılıyorlar. Bu da, Bayramlar'da, *Kars-Osmânlı Şehberderhanesi*

ile yakın ve gizli temasından ileri gelmişti. *Baku* ve *Dağistan*'da sürgün kalan *İbrahim Beğ*, altı ay sonra, aynı yılda çıkan "Af Kanunu"ndan yararlanarak, *Kars*'a dönünce, Kasım 1903 te, "*Göle Orman Muhâfaza Memurluğu*"na tayin ediliyor; dörtbuçuk yıl bu silâhlı vazifede bulunuyor. Son bir yılını, *Göle* kadrosunda iken, *Kars* merkezinde geçiriyor. Bu arada, *Japan Savaşı*'nda *Rusya* yenilmiş; 1905-1906 yıllarında: *Baku*'da, *Gence*'de, *Karabağ*'da *Ermeni-Komitecileri*'nin başlattığı "*Ermeni-Müselman Davası*" denilen silâhlı çatışmalarda, soydaşlarını korumak için iki yıldır *Karabağ*'da çetebaşı olarak *Ermeniler*'le vuruşan *Cihangiroğlu Hasanhan* ve *Aydın Beğler*, yakalanmasınlar diye, mücâhid çeteleriyle birlikte 1906 da *Aras*'ı aşarak *Tebriz Vilâyeti*'ne geçmişlerdi.

Azıtan *Ermeni Komitecileri*'ne karşı *Türkler*'in de toparlanıp teşkilât kurmalarını teşvik eden *Kars Askerî-Vâlisi Samoylof*, burada, *İbrahim Beğ*'in de kurucularından olduğu, "*Neşri Ma'ârif Cemiyeti*"ni kurduruyor. *İbrâhim Beğ*, ayrıca, gizli olarak, *Azerbaycan*'da *Ermeniler*'e karşı kurulmuş bulunan "*Difâ't Partisi*"ne girmiştir. 1907 yılı başlarında da, *Kars Şehbenderimiz*'in delâletiyle gittiği *Erzurum*'da, bizim "*İttihâd ve Terakkî Fırkası*"na, "yemin ederek" a'zâ olmuştur. *İki Mücâhid Kardeşi İran*'a savuşarak orada mücâdeleye devam eden "*Orman Memuru*" *İbrâhim Beğ*'in, onlarla muhâberesi ve *Şehberhane-miz*'le yeniden teması, gözebatıyor. Aile dostları olan *Gürcü* soyundan *Kars Polis Komiseri*'nin, "dostça öğüdü"ne uyararak, yakalanıp sürgün edilmemek için, 1907 yazında, "*Erzurum İttihâd ve Terakkî Şu'besi*"nden gelen talimâta uyararak, izinle *Gümrü*'ye varıp, bir sürü koyunu *Baku*'ya götürüp sattıktan sonra, ilk eşi ile çocuklarını da yanına alarak, *Karabağ* üzerinden savuşup, *Kardeşleri*'nin yanına varıyor.

Khoy'da, *Tebriz* çevresinde *Meşrutiyet* taraftarlarına yardımcı olarak, hem *Şâhçılar*, hem de *İşgalci Ruslar* ile mücâdele eden bir çetenin başına geçiyor. *Güney-Azerbaycan* müelliflerinden ünlü *Kesrevî TEBRİZİ*'nin *Tebriz*'de neşrettiği Farsça "*Perçem*" adlı büyük gazetesinin, klişesi verilen şimdiki takvimimizle, 15 Mart 1941 tarihli ve 64 sayılı nüshasının ilk sahifesindeki fotoğraf ve yanındaki kısa izahatta: "*Karlı İbrâhim Aka* ile kardeşleri *Aydın Paşa* ve *Hasan Big*"in, h. 1326-1329 (1908-1911) yıllarındaki mücâdelede hizmetleri ve erlikleri, övülerek anlatılıyor. Bu sırada, *Türkiye*'den de, "*Teşkilâti-Mahsûsa*" mıza yazılı gönüllü subaylarımız bile, *Tebriz Vilâyeti*'ne geçerek mücâdeleye katıldığından, *İbrâhim Beğ*, onlarla da işbirliği ediyor (1924 te

Atatürk'ün Kars'a gelişinde verilen Öğle-Yemeği'ne davetlilerden olan Erzurumlu Küçük-Kâzım Beğ, o zaman Jandarma Teğmeni olup, İran'daki "Teşkilâti-Mahsusa"mız arasında idi).

"Karslı Üç Kardeş", Rus işgalci birliklerine geceleri baskın yaparak, çok zayıat verdiriyorlardı. Bu arada (Kars'tan/Türkiye toprağından geldiği ve mücâhidlerinin sayısı bini aştığı için, "Paşa" lakabıyla tanınan) *Aydın Beğ/Paşa*, *Khoy*'da 7.1.1911 de şehid oluyor. *Ruslar*, takviye birlikleri alarak *Mücâhidler*'i ezip yok etmeye girişince, *İstanbul*'dan gelen emir üzerine, Ekim 1912'de *Osmânlı Subayları* ile birlikte *İbrahim Beğ* de, eşiyle çocuklarını, Tahran'a gönderdikten sonra, 700 mücâhidle, *Van Vilâyeti* hududuna geçiyor. *Kars*'a dönen *Hasanhan Beğ*'i, *Ruslar* yakalayıp, *Ejderhan*'a sürgüne göndermişlerdi. *Van*'a kaçıp gelen *İbrahim Beğ* idaresindeki mücâhidlerin 2/3 si, az sonra izin alarak *Tebriiz* ve *Karabağ* bölgelerindeki evlerine döndüler; hepsi bekâr olan 230 kadarı, kışı *Van* köylerinde geçirdiler. Bu sırada, *Birinci-Balkan Savaşı* bitmiş, 155 günlük şanlı bir müdafaamızdan sonra Edirne'yi, 25 Mart 1913 te *Bulgarlar* teslim almıştı. *İttihadcılar*, "Teşkilâti-Mahsusa"dan olan *İbrahim Beğ*'i, "Gönüllüleri" ile birlikte *İstanbul*'a çağırdılar; *Trabzon* üzerinden, oraya gemi ile gidildi. *Kaymakam Enver Beğ*'in emriyle bu "Gönüllüler", *İstanbul*'da üçbuçuk ay, "Meteris Çiftliği"nde tam bir askerî talim gördüler.

Müttefikleri *Yunanistan*, *Sırbistan* ve *Karadağ* ile rakibi *Romanya*, *Bulgaristan*'dan ve *Türkiye*'den aldığı yerlerden kendilerine komşu bölgeleri koparmak isteyince, 29 Haziran 1913 te, "İkinci-Balkan Savaşı", *Bulgarlar* aleyhine başlamıştı. *İstanbul*'dan "Kafkas-Gönüllü Taburu" ile *Kumandanı İbrahim Beğ* de, *Yüzbaşı Süleymân 'Askerî Beğ*'in *Alayı*'nın öncüsü olarak *Edirne*'yi kurtarmaya gelmişti. 21 Temmuz 1913 günü, *İstanbulkapısı*'ndan *Edirne*'ye ilk girerek, *Selimiye-Câmiî* önüne varan, *Karslı Cihangirzâde İbrâhim Beğ*'in *Gönüllü Taburu* olmuştu. *Bulgarlar*, şehri boşaltarak, sahra savaşına hazırlanmıştı. *Alayı*'nın öncüsü olarak ilerleyen *İbrahim Beğ*'in *Taburu*, *Bulgarlar*'a baskın yaparak: 164 er, 4 subay ve 1 doktor ile, *Alay Kumandanı İgnazof*'u tutsak almış ve *Edirne*'de *Hürşid Paşa*'ya teslim etmişti. Bu üstün yararlığına karşılık *İbrahim Beğ*, bir "Liyâkat-Madalyası" ile mükâfatlandırılmıştı. Ağustos 1913 te *Bulgarlar* ile yapılan *İskeçe* ve *Eğridere Muharebeleri*'nde de, yararlığı görüldü. Bu sırada, *Ejderhan*'daki sürgünden kaçan kardeşi *Hasan Beğ* de, *İskeçe Muharebesi* yapılırken gelip kavuşmuştu. *Türkiye-Bulgaristan Barışı* (29 Eylül 1913 te *İstanbul*'da) imzalanınca, cepheden

Edirne'ye dönerek; oranın Eşrâfi'ndan "Koyunbabaoğlu" Emekli Yüzbaşı Şükrü'nün genç kızı Melek Hanım ile evlendi.

Bir yıl Edirne'de, "Teşkilâtı-Mahsûsa"ya bağlı olarak kalmıştı. Birinci Cihan Savaşı kopunca, işe yararlığını çok beğenmiş bulunan Harbiye Nâzırı Enver Paşa, bu İki-Kardeş'i, "Gönüllüler"iyle birlikte, 1914 Kasımında "Teşkilâtı-Mahsusa" kadrosuyla, Irak ve İran Cephesine gönderdi. Balkan Savaşımız'da "Hamidiye"nin Kahraman Kaptanı, Milli-Mücâdelemiz'in seçkin büyüklerinden rahmetli Hüseyin Rauf ORBAY, Kastamonu Meb'usu iken, "2 Haziran 1941"de, "Riyâseti Cumhuriyet 'Umûmî Kâtipliği"nin yazdığı tezkirede sorulara, 4 Haziran 1941 de verdiği cevabında, bu İki-Kardeş'in, maiyetinde çalıştıkları bir yıla varan müddetteki hizmetleri için, şunları yazmıştır:

"Karşılı Cihangirzâde Bay İbrahim ile kardeşi Bay Hasan, 1914 senesi nihayetinde Irak'ta ve İran'da kumanda ettiğim kuvvetlere, iltihak ettiler. İran'da Kirint kasabası ve civarında, üstün Aşiret Kuvvetleri'yle vukua gelen şiddetli iki muharebede, emsalleri arasında dikkati çekecek mertebede, yararlık gösterdiler. Refakatimde, bir seneye yakın hizmetleri müddetinde, dürüst hareketleri ve metin ahlâkları ile de, arkadaşlarının muhabbetini kazandılar".

"Dört sene sonra da (1919 da), bu İki Kardeş'i, Malta'da Esirler Kampı'nda buldum; ve iki seneye yakın, her hareketleri görülür vaziyette, bir arada bulduk. Çok çetin maddî müşkilât ve yoksuzluk içindeki tavrı hareketleri, diğer daha büyük mevki ve mes'uliyet deruhde etmiş bazı vatandaşların tavrı hareketlerine nazaran, dürüst ve vakurâne idi. Vatanımıza sevgileri, büyüklerine saygıları, hiçbir zaman gevşemedi".

"Benim gördüğüm ve bildiğim zamanlarda, her İki Kardeş de hizmetlerini, maddî mükâfat beklemeden ifa etmişler; büyüklerine saygı ve bağlılık duygusu, hürriyet ve istiklâl aşkı ile çalışmışlardır".

H. Rauf Beğ, Afganistan'a vazifeye gittikten sonra da bu cephede, Filibeli Hilmi ve Galatalı Şevket Beğler'in maiyetlerinde "Fahri-Alay Kumandanı" olarak hizmet gören İbrahim Beğ, İran Cephesi'nde Ruslar'la savaştan sonra 1916 başlarında Bağdad'a gelince, "Irak ve Havâlisi Umum Kumandanı" olan Halil (KUT) Paşa'nın emrinde çalıştı. Bizden ikinci bir Madalya, ve müttelikimiz Almanlardan "Demir-Salib Nişanı" aldı. 29 Nisan 1916 da kazanılan Kut'al-'Îmâre muharebesine katıldı. Burada tutsak alınan İngiliz Generali Townshend ile maiyeti ve erlerinin muhafazasına memur edildi. 11 Mart 1917 de Bağdad düşün-

ce, elimizdeki *İngiliz Esirleri*'ni, "Garnizon Kumandanı" sıfatıyla, "Gönüllüler"inin muhafazasında götürerek, *Musul*'daki garnizonumuza teslim etti. *Araplar*, artık her yerde isyan ederek *İngilizler*'e yardımcı olduğundan, *Irak* da bizden kopuyordu.

İbrahim Beğ'in "Teşkilâtı-Mahsusa"dan olan "Gönüllüler"i ise, dağılıp evlerine dönme izni alıyorlardı. 1918 kışı bitmek üzere iken *İbrahim Beğ*, *Musul*'dan *İstanbul*'a çağrıldı. Bu sırada, 3 Mart 1918 *Brest-Litowsk Mu'âhedesi* ile, *Bolşevik Rusya*, "Üç-Sancak" bölgesinin Anavatanımıza kavuşmasına râzı olmuş; ancak, "serbest plebisit" yapılması şartını koşmuştu. "Başkumandanvekili ve Harbiye Nâzırı *Enver Paşa*", yeni vazifeler için onu, *İstanbul*'a getirtirmişti. *Edirne*'ye dönüp, âilesine kavuştuktan sonra, 25 Nisan 1918 de *Kars*'ın İlk-Kurtuluşu üzerine, Mayıs 1918 sonunda *Trabzon* üzerinden âilesiyle birlikte, "Fahri-Alay Kumandanı" sıfatıyla *Kars*'ta 9. Ordu Kumandanlığı emrine gönderildi. Kolordu K. *Yakub Şevki* (SUBAŞI) Paşa, Haziran 1918 ortalarında *İbrahim Beğ*i, *Kars*'ın "Ermenistan Cumhuriyeti" hududu boyundaki *Kızılçakçak* (Akyaka) kasabasının merkez olduğu "Şüregel Kaymakamlığı"na tayin etti; kadrosu, mülki değil, askeri idi. Ona verilen hususi vazife de, doğup büyüdüğü *Gümrü* şehri gibi, *Arpaçayı* solunda kalıp "Ermenistan"a bırakılan yerlerdeki *Türkler*'den, beriye âileleriyle göçüp gelecekleri teşvik etmek, onlara kolaylıklar sağlamaktı. Öyle de, yapıldı: *Gümrü* ve *Revan*/*Erivan*'ın *Türkler*'i, göçerek *Türk-Bayrağı* altında, *Kars*'a yerleşiyorlardı.

Bu arada, 30 Ekim 1918 de uğursuz *Mondros Mütârekesi* imzalanmıştı. Buna göre, "Doğu'daki (Tebriz'e, Baku'ya ve Dağıstan'a varmış olan) *Türk Ordusu*, 1914 Hududları gerisine çekilmek" mecburiyetinde idi. Sonu yokedici olan bu haberi duyan *Karslılar*, (İngiltere'nin de bir kanun ile benimsediği) "Wilson Pensipleri"ne göre, yukarıda işaret edildiği gibi, 5 Kasım 1918 günü, "Millî İslâm Şûrâsı" adıyla bir yerli hükümet teşkilâtı kurup, "boşaltılacak öteki *Türk-İslâm*" bölgelerinde de, bunun şu'belerini açtırmaya çalışıyorlardı. Yedeksubaylıktan terhis edilen *Avukat Erzurumlu Hüseyin Avni ULAŞ*, *Kars*'ta; *Rusya*'da *Hukuk Fakültesini* de bitirmiş bulunan *Ahıskalı Maden Y. Mühendisi Osman Server ATABEK* ile *Revanlı Avukatlar* da, bu uğurda "akıl-hocalığı" yaparak, konuşmalar ve konferansları ile, halkı elbirliğine çağırıyorlardı.

Bu durum üzerine, 9. Ordu K. *Yakub Şevki Paşa*, 15 Ağustos 1918 de "Anavatan'a Katılma İstekleri Mazbataları", Sultan VI. *Mehmed Va-*

hideddin'in bir Fermânı ile kabul edilen "*Elviye-i-Selâse*"de kurulan *Yerli-Hükümet*'in başına: *Edirne*'de, *İran* ve *Irak Cephe*leri'ndeki savaşlarda yararlığı görülen ve "*Osmanlı-Türklüğü'ne bağlılığı*" su götürmez olan "*Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*"i geçirtmek için, altı ayı geçen bir müddetten beri onun Kaymakam bulunduğu *Kızılçakçak*'tan ayrılıp *Kars*'a gelmesini uygun gördü (aslında, 2/3 Kasım 1918 de İstanbul'daki "Son İttihâdcılar Toplantısı"nda da, Enver Paşa ve arkadaşları, bu husustaki bir kararı, Erzurumlu-Ebülhindili Kösezâde Cafer ERÇIKAN Beğ'e verip, *Ahıska*'da 3. Fırka K. Eyyublu Deli-Hâlid Beğ'e de göndermişlerdi). *Ordubad*'dan *Batum*'a ve *Kağızman*'dan *Ahıska*'ya varınca olan *Türklük bölgeleri*'nden, "*Milletvekili*" adıyla seçilen Halk-Temsilcilerinin, 30 Kasım 1918 de yaptıkları "*İkinci-Kars Kongresi*"ne, *İbrahim B.* ile birlikte, 60 kişi katılmıştı. Bu kongredeki "ittifak"la varılan karâra göre, *Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*, "*Fahrî-Alay Kumandanlığı*" sıfatı üzerinde kalmakla birlikte, *Kars*'taki "*Millî İslâm-Şûrâsı Merkezi 'Umûmîsi Re'îsi*" seçildi.

Klişesini verdiğimiz, 15 Ağustos 1918 de *Dolmabahçe Sarayı* önünde çekilmiş bulunan 16 kişilik "*Elviye-i Selâse* (*Kars-Ardahan/Oltu-Batum/Artvin = Üç-Sancak*) *Ârâyi-'Umûmiyye Mazbataları*"nı *Pâdişâha* getiren "*Hey'et*"teki 12 zât, bu 30 Kasım 1918 *Kars Kongresi*'ne, bölgelerinin "*Milletvekili*" olarak katılmış tarihi kimselerdir (öteki dört kişi: Saray Mihmandarı Nebil BUHARALI, Acaralı Khamşıoğlu Temür Paşa, Gürcü Prensi Çavakhof ve Rum Temsilcisi Kayserili Murat Bunyatof'tur). *İbrahim Beğ*'in bundan sonraki hizmetleri ve başına gelenler, klişeleriyle metin ve izahlarını sunduğumuz 1924 yılına kadarki "*Belgeler*"den anlaşılmaktadır. 1921-1927 arasında *Kars Belediye Re'îsi* olan bu zât, *Kars C.H.F. Reisi* ve çekemiyenlerin iftiralarıyla, 1927 güzünde işten el çektilmişti. Sonunda, *Ankara*'ya gidip, müdafaalarıyla, kendisini temize çıkartmıştı. *Gümrü*'de kalan atalarının emlâk ve arâzisi ile, *Kars*'ta, 25 Nisan 1918 de kaçarken *Ermeniler*'in yaktığı baba-evinin yerine, Devlet ona "*Emvâli-Metrûke*" den, uygun ve güzel bir ev ile bir tarla, ayrıca İstanbul-Sirkecide Aydın otelini vermişti. Başkaca, serveti yoktu. "*Kırmızı Şerîdli İstiklâl Madalyası*" da almıştı. *Melek Hanım*'dan doğan çocukları, küçük yaşta veya okuyordu. "*Kereste Ticareti*" ile uğraştı.

Malta'dan sürgünlük arkadaşı ve oradan dönüştü birlikte *Batum*'a çıktıkları *Karabağlı Müderris* ve fikir-adamı *Ahmed AĞAOĞLU*'nun da "*Kurucular*"ından olduğu "*Serbest Cumhuriyet Fırkası*"nın, 1930 ya-

zında “*Kars Vilâyet Şubesi*”ni, geniş ve elverişli bulunan evinde açtı. Kendisini sevip, sözlerine güvenen halk ve memurlardan birçoğu, gelip bu Fırka’ya a’zâ yazılmışken, Umumi Re’is *Fethi* (OKYAR) *Beğ*’in, “Fırkamı feshediyorum” demesiyle, bütün şubeleri gibi, *Kars*’taki de kapatılınca; emniyetçiler evini arayıp, birtakım belge ve evrakını da, zabıt tutmadan götürdüler. . . Mareşal *F. ÇAKMAK*, *K. KARA-BEKİR*, *H. Rauf ORBAY*, (1918 de *Kars* Mutasarrıfı olan) *Hilmi URAN* başta olmak üzere, birçok millî kahraman ve ilerigelenler ile mektup, tebrik ve telgraf ile muhabere edip, karşılıklarını alıyordu. Sonunda, “*Kars Hayvan Borsası Muamele Memurluğu*”na tayin edilebildi. İki oğlu, dört kızı *Melek Hanım*’dan olmuştu. İlk eşinden doğanlar, *İran*’da yerleşip kalmışlardı. Elindeki belgeler’i, ve *Malta*’da yazdığı 53 s. lik *Hâtıralar*’ı, emanet vererek, suretlerini almamıza müsâade etmişti. Yabancı dillerden Farsçayı, Rusçayı iyi bilir ve yazardı, Ermeniceyi konuşurdu, yazamazdı. Son günlerinde, yatağa düşüp, hastalandı; birkaç ay, evinden dışarı çıkamadı. 19 Mayıs 1948 Çarşamba günü, *Kars*’ta “Gençlik-Bayramı Şenlikleri” yapılırken, rahmete kavuştu. *Ortakapı Mahallesi Kabristanı*’na ertesi gün, büyük bir kalabalık gelmişken gömüldü. Sonradan kardeşi *Hasanhan Beğ*’e, “Hidemâti Vataniyye”den maaş bağlanmıştı; kendisi için, böyle birşey yapılmadı.

Bugün, DDY.ndan emekli oğlu *Aydın AYDIN*, *İstanbul-Beykoz*’da; kızlarından *Ayten Makbule AYDIN* ile *Ruhiye ALACA Hanımlar*, *Ankara*’dadır. Hâtıraları, evrakı, fotoğraflar ve belgeler, kızı *Ayten AYDIN*’da bulunuyor. Bunları, *Kars Müzesi Kütüphanesi* veya *Ankara*’da *Millî Kütüphane*’nin ilgili bölümüne bağışlamak istiyor. *Kars Lisesi*’nden öğrencimiz olan “hayırlı-evlâd” *Ayten M. AYDIN Hanım*’a, belgeler ile fotoğrafların tanıtılmasına müsâade ettiğinden dolayı, burada çok teşekkürler ederiz. Kısmet olursa, “*Hâtıralar*”ı ile, öteki notlarının da yayınlanmasına hizmet etmek, memleket tarihinin ilgili safhasını aydınlatmak bakımından, mesleki ve millî vazifemizdir****).
23 Nisan 1984, *Ankara*.

**** Burada, sürgünlere âit İngiliz belgelerinde, Rus nüfus kaydına göre, *Kars*’tan *Malta*’ya sürülen onbir kişinin, kamp sırası ile adlarının ve vazifelerinin nasıl yazıldığını verelim:

Nu.	Adı	<i>Kars</i> ’taki Vazifesi
2713	Aziz Cihangirov	Adâlet Mümessili (doğrusu: Müşâviri).
2714	Pavlo Camuşov	<i>Kars</i> Şûrası Rum Mümessili (Milletvekili).

BELGELER

A. – “Kars Millî-Şûrâsı” / “Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyesi” Belgeleri’nden:

I

(206 x 290 mm. boyunda, başlık, yer adı ve tarih çizgileriyle “3” [133.] yıl rakamı, yan/satırbaşı çizgisi baskılı, resmî birinci hamur beyaz kâğıda, kara mürekkeple yazılı. Yazı, Başkâtip *Hatunoğlu Mehmed Nureddin Beğ*’indir. Belgenin küçük bir fotoğrafı, 1946 da “Kars Yaylası”nda, s. 34 ile 1953 te “Kars Tarihi”nde, I. 588 ve sureti, 1960 ta “Millî Mücadele’de Kars - I. Kitap”ta, s. 18-19 çıkmıştır. Hep büyük harfli ibâreler, basılıdır.)

KARS MİLLÎ – ŞÛRÂSİ
‘ADED

KARS

18-1-35 (1919)

“Bismillâh” (remizle)

Cenûbigarbî - Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliye
Re’îsi Cihângîrzâde İbrâhîm Beğefendi’ye

17/18-1-35 (1919) de ictimâ’ eden *Hey’et*’in ekseriyyeti-ârâsile, *Hükûmet Riyâseti*’ne Zâtî’âlileri, intihâb ve ta’yîn kıldınız. Bu bâbdaki *Hey’eti Vûkelâ* listesi, merbûtdur.

Dîğer *Nezâret Mümessilleri*’nin, derhâl vezâifi me’mûre ve mühimmelerine mübâşeret etdirilerek; umûri idârenin hüsnî sûretle tedvîri hususuna müsâ’ade buyurulması.

2715	Hasanhan Cihangirov	Harbiye Mümessili.
2716	Mehmed Bey Alibegov	Kars Mülki Vâlisi.
2717	İbrahim Cihangirov	Kars Şûrâsı Re’îsi.
2720	Musa Bey Salakhov	Kars Polis Müdiri.
2721	Yusuf Bey Yusupov	Kars Şûrâsı İ’âşe Mümessili.
2722	Tavkhitgin Memleyef	Kars Emniyet (‘Umûm) Müdiri.
2725	Raçinski Matvey	Kars Şûrâsı Rus Mümessili (Polonez).
2726	Vafyades Stefani	Kars Şûrâsı (Sağlık ve) Sosyal yardım Mümessili
2727	Muhlis Bey Memedov	Kars Şûrâsı P.T.T. ‘Umûm Müdiri

(Bilâl N. ŞİMSİR, “Malta Sürgünleri”, 1976 İstanbul, s. 126-127, 420, 475. İstanbul’dan Amiral CALTHORPE’un Ek Listesi ile, 28.8.1919 Raporu’ndan alınma).

*Mülhakaat Hükümetleri*¹ muhâberâtının, fimâba'd Makaamınız vâsitasile cereyânı tabî'î bulunmağla; bu emri mühimmin de, ta'mim etdirilmesi.

Tefrîki Vezâif Kunûni Medenîsi'ne tevfikân, her *Mümessil*'in, *Dâiresi*'ne 'aid vereceği *Büdcce* ile; *Vâridâtı* 'Umûmiyye *Kaanûnu* olarak kaleme alınacak *Lâyiha*'nın, berâyi tasdiq, *Meclis*'e tevdî'i 'arz olunur. Ol bâbda.

Meclisi Millî
Hey'eti İdâre Re'isi
Vekîli

(İmzâ, Kağızmanlı) 'Alî Rizâ (ATAMAN)
(Ortası Ay-Yıldızlı Mührün yazıları) MİLLÎ İSLÂM ŞÛRÂSİ
MERKEZİ 'UMÛMÎ KARS
1334 (1918)

II

(Yukarıdaki belgede anılan "liste". Aynı baskılı resmî kâğıda, kara mürekkeple Hatunoğlu Mehmed Nureddin'in kalemiyle yazılmıştır²).

KARS MİLLÎ - ŞÛRÂSİ
'ADED

KARS
-- 3 (1335)

Cenûbigarbt-Kafkas Hükümeti Muvakkatai Milliyyesi

Hükümeti Muvakkata Re'isi

(ve) Dâhiliyye Mümessili

Cihângîrzâde İbrâhîm (AYDIN)
Beğefendi.

Ûariciyye Mümessili

(Piroğlu) *Fahreddin* (ERDOĞAN)
Beğ.

Harbiyye Mümessili

Cihângîrzâde Hasan(han)
(AYDIN) *Beğ.*

'Adliyye "

Ağababegof 'Abbâs 'Alî *Beğ.*

¹ "Mülhakaat Hükümetleri": *Batum, Ahıska, Artvin, Ardahan, Oltu, Kağızman, Sürmeli* (Kulp/Tuzluca - İğdir - Aralık), *Kamerlü/Serdarabâd* ve *Nağçwan* ile *Ordubad* gibi bölgelerdeki "Millî-Şûrâ" Şu'beleri İdârecileri yerine geçen: *Vâli, Mutasarrıf* ve *Kaaimakamlar*'ın makamları, demektir.

² Bu belgenin sureti de, 1960 ta "Millî Mücadelede Kars-I. Kitap"ta, s. 19 yayınlanmış olup, sâbit kalemlle yazılan Alman Mühendis'in adı, yanlış olarak, "Klançer" diye okunmuştu.

Ma'ârif	”	(Kayserili Rum Öğretmen) <i>Kse- nofon ANDERYANOF</i> ³ .
Telgraf, Posta, Telefon Müdürü		(Bolşevikliği sevmiyen Rus ka- dını) ARLOF.
Mâliyye Mümessili		<i>Hudâdâdzâde Mehmed Beğ.</i>
Nâfi'a	”	(Revanlı) Mühendis <i>Mahmûd Beğ.</i>
”	”	(Azerbaycan Hükûmeti'nin tavsi- ye mektubuyla gelerek hizmet is- teyen, Alman Mühendis) (sâ- bit kalemle yazılı) FLAVMER.
İ'âşe Mümessili		<i>Hasanbeğzâde Mehmed Beğ.</i>
Zirâ'at, Ticâret, Orman Mümessili		(Ressâm, Kâzım) ' <i>Alî-Ekber (MUGAN) Beğ.</i>

Hey'et Karârî'na mutâbıkdır 18-1-35 (1919).

(Mühür)

MİLLÎ İSLÂM ŞÛRÂSİ
MERKEZİ 'UMÛMÎ KARS
1334 (1918)

III

(“Millî İslâm Şûrâsı” yazılı resmî mühür bırakılarak, yeni ada ve yıla göre kazanmış mühür vurulan, 200 x 300 mm. boyundaki ikinci hamur ve satırların yerini belirten yeşile çalan mavi çizgili kâğıda, yine Başkâtip Hatunoğlu Mehmed Nureddin'in yazdığı.)

“Bismillâh”

Kars

20-1-335 (1919)

Cihângîrzâde Hasan(han) Beğ'e

'Avn u 'inâyeti Barî ve imdâd-i rûhâniyyeti Peygamberî ile, teşkîline muvaffakiyyet hâsıl olan, *Cenâbigarbt-Kafkas Hükûmeti İslâmiyye-si*; 17/18-1-335 (1919) de tecemmu' eden *Hey'eti Milliyye*'sinin Karârile, senâverleri *Hükûmet Riyâseti*'ne intihâb ve ta'yîn kılındığını nâtik *Tezkire-i Mahsûsa*'ya rabten mersûl *Hey'eti Vûkelâ* listesi mücebin-

³ Az sonra bunun yerine, Tiflis Rus Öğretmen Okulu Mezunu, Zarşatlı “Mu'allim” *Kocaoğlu Mehmed (KOCA) Beğ* tayin edilmiştir.

ce; *Nezâret Mümessilleri*'nin, vezâîfi me'mûre ve mühimmelerine mübâşeret eylemeleri lüzûmu daği beyân; ve Zâtivâlâları — 'uhdei liyâkatinize ('askerî) *Kaaîmmakaamlık* rütbesi tevcihile —, *Harbiyye Mümessiliği*'ne ta'yîn kıldıkları, dermiyân olunmaktadır.

Tevfikaati Sübhâniyye ve imdâdi Nebeviyye'ye bilistinâd, vezâîfi *Umûri Riyâseti* 'uhdei emânete aldım. Sizi de, *Meclisi Millîmiz*'in ekseriyyeti-ârâ ve karârile, bugünden i'tibâren, vazifei me'mûrenize da'vet; kavânîni mevzû'ai 'adâlet ve medeniyyete ri'âyeten, ilhrâzi muvaffakiyyât eylemeleri du'âsım, ref'i Bârigâhi-Ahadiyyet eylelerim.

Tariği-Hakk üzerinde buldukça, Hazreti Allâh, cümlemizin mu'înidir.

Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti
Re'îsi

(İmzâ) *İbrahim (AYDIN)*
(Yeni mühürdeki yazı:)

CENÛBİGARBÎ – KAFKAS HÜKÛMETİ. 335 (1919).

B. – Malta Adası'nda sürgünde iken, İbrahim AYDIN ve arkadaşlarının Malta İngiliz Vâlisi'ne (Plumer'e) ve Ankara'da "Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri" delâletiyle "Büyük Millet Meclisi"ne gönderilen dilekçeleri:

IV

(30 satırda, ince mavi çizgili bir kâğıda, imlâsı düzgün Türkiyeli bir sürgünlük-arkadaşının yazdığı ve İbrahim AYDIN'ın imzaladığı, Malta Vâlisi'ne verilen dilekçenin sureti. Bunun cevapsız kaldığını, söylemeğe gerek yoktur.)

Malta Vâlî 'Âlîsi'ne

Vâlî Beğefendi Hazretleri

Ben, cürüm ve cinâyetle 'alâkadâr bir kimse değilim.

Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Riyâseti'ne, ârâyi mahalliyye ile ta'yîn kılınmış bir insânım.

Vatandaşlarımın ârzû ve tensibile, 'uhdei emânete aldığım vazîfeyi, *Kavânîni Mevzû'ai Medeniyye*'ye ve *Kavâ'idi Meşrû'ai Hukuukîyye*'ye istinâden ifâya; ve bu sûretle, mıntakamın âsâyîşi mahalliyyesini te'mîn ve idâmeye sâ'î iken, her ne sebebe mebnî ise, *İngiliz Hükûmeti Fahîmesi*'nce, (13 Nisan 1919 günü tevkiifimizden sonra) on refikimla birlikte, derdestle *Malta*'ya getirildik!

Esnâyi derdestimizde: Ne eşyâ, ne para, ne hiçbir şey yanımıza almağa müsâ'ade edilmedi; "*İhtiyâcınız te'mîn ve tedârük edilecektir*", denildi. Bunu söyleyen, bir *Devleti-Mu'azzama'yı* Temsil eden bir lisân idi. Biz de, bu lisânın te'mînâti vâkı'asına, kemâli emn ü i'timâd ile i'tikaad eyledik.

Fakat, ma'alesef; sekiz aydan fazla bir zamândır —kaz sürüsü gibi— bir mahbese kapatıldık! Ne soran oldu, ne de arayan!

Muzâyakamız artık, insânlığın tahammül derecesini aşdı. Birkaç def'a *Kamplar Kumandanlığı*'na mürâca'at etdim; bir netîcei mu'âvenet göremedim.

Ricâ ederim, bana bildiriniz:

Kabâhatim, cürmüm nedir? Bize ne için, hayvânâti vahşiyeye bile tatbîkden, vicdâni hâzırai medeniyyetin hazer eylediği bir mu'âmele, revâ görülüyor?

Mücrim bir âdem isem, cürmümün lâyıknı verecek bir *Mahkemei 'Adâlet'*e sevk-ediniz; sudûr edecek hükme, râzı ve mutî'im. Ancak, böyle nâlâyık ve vicdân-sûz ezâlara, mütehammil değiliz.

Ben ki, dün bir *Hükümet*'in *Re'îsi* idim; bugün *İngiltere Hükümeti Fahtimesi*'nin, hakkımda nâbecâ bir sûretde revâ gördüğü mu'âmele ile; bir kat çamaşıra, bir dilim ekmeğe, bir tek sigaraya müftakirim. Bu mu'âmele, pek yanlış bir hâta, büyük bir günâh olsa gerek.

Binâ'en-'aleyh, ne yaparsanız, bir ân evvel yapınız. Ve bana, isterseniz, *Memleketim*'e gideceğim vakıt, 'aynen i'âde etmek üzere, bir mîkdâr pâra verip, ihtiyâci vâkı'amızı tehvîn ediniz. İsterseniz, i'âne sûretile, insâniyyet nâmına, mu'âvenet ediniz. Ve, lütfen, işimizin bir ân evvel halline tavassut buyurunuz.

Ümîd ederim ki, bu feryâdıma nazari insâf ve 'adâletle bakar; bana, lisâni hak ve nısfetle, i'tâyî cevâb ve izhâri mu'âvenet lütfedersiniz ricâsile, te'yîdi hurmet eylerim, Efendim.

18/Kânûnievvel/335 (1919)

Cenûbigarbi-Kafkas Hükümeti Re'îsi
(İmzâ) *İbrâhîm*

V

(30 Ekim 1920 de Kars'ın Son-Kurtuluşu'ndan sonra, 23 Şubat 1921 de barış yoluyla Ardahan ve Artvin bölgelerinin de Gürcü

işgalinden kurtulmuş olmasının haberleri, Malta'daki Karşılar'a umut veriyordu. Birinci İnönü Zaferimiz ile Yunanlıların yenilmesi, ilk defa Ankara Hükûmetimiz'in İtilâf Devletleri'nce tanınmasına ve 21 Şubat 1921 de başlayan "Londra Konferansı"na çağrılmamıza yol açmıştı. Bu arada TBMM Hâriciye Vekili Bekir Sâmî (KUNDUK) ile İngiltere arasında, 16 Mart 1921 de imzalanan anlaşmaya göre, Malta'dan 64 Türk serbest bırakılacaktı. İşte bu sıralarda Malta Sür-günü olan Kars "Hükûmeti Muvakkata"sı erkânından dört kişi, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nde okunmak üzere, İlk-Dilekçe'yi, yine kitâbeti iyi bir Türkiyeli'ye yazdırmışlardı. Fakat, aynı 24 Mart 1921 günü ajanslardan, 23 Martta Yunan Ordusu'nun ilerlediğini ve sonra da 26 Martta taarruza geçerek İkinci-İnönü Savaşı'na başladığını duyunca, bu İlk-Dilekçeyi göndermeyi sonraya bırakmışlardı. 200 x 258 mm. boyunda, tek yüzü ince mavi çizgili ve marjlı mektup kâğıdına-marj çizgisi tersine yanı solda kalarak— 2 sahifeye kara mürekkeple yazılmıştır. İlk kâğıtta 25, ikincide 7 satır bulunmaktadır. İki de, sonradan dosyalanırken, sonlarından delinmiş de, deliğe gelen kelimeler okunabiliyor.)

"Bismillâh"

Ankara'da Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin Delâleti Sâmîyyeleri'le Büyük Millet Meclisi Hey'eti 'Umûmiyyesi'nin Nazargâhi 'Âlîsi'ne

Ma'rûzi 'âcizânemizdir:

Senelerden beri yekdiyerine hasret kalan öz-evlâdlarını biribirine *Kars'da, Ardahan'da* kavuşduran *Harbi - 'Umûmî*; singirleri za'fa dūçâr olan (müttefikimiz) *Bulgar ve Alman Milletleri'nin* ef'âlile, onların ve binnetîce *Türkler'in* 'aleyhlerine nihâyetlendi. Bu vaz'iyet karşusunda, Kardaşı'ndan ayrılmamak mecbûriyyetinde olarak, mevcûdiyyetini ihsâs ârzûsunda bulunan *Karşılar*; (9. Ordu Kumandanı Harputlu Ya'kuub) *Şevkî (SUBAŞI) Paşa'nın*, kendülerini (Ocak 1919 başlarında Mütarekeye uyarak artık) terkederken, talep ettikleri yardımları, kalblerinin istediği gibi istihsâl edememişler idi.

Bu hâle karşı, *Kars* ve (Batum-Artvin, Ahıska-Ahılkelek, Sürmelü-Nahçıvan ve Kamerlü/Serdârâbâd ile Ardahan, Oltu ve Kağızman Sancakları gibi) *Tevâbi'i Ahâlîsi*, dūçâri nevmidi olmadıktan başka; (17 Ocak 1919 da) intihâb eyledikleri yüzotuzbir *A'zâ'dan* mürekkeb *Meb'ûsân* ve onsekiz *A'zâ'dan* mürekkeb *Şûrâyi-Millî*

ile teşekkül eden *Hükümetleri*, kalblerinin fevânını ve *Türklüğü*'e merbûtiyyetini, mâddeten ve 'alenen izhâr etdiler. İşte o *Hükümet'in A'zâsı* olan 'âcizlerle arkadaşlarımızın gaayesi: *Türklüğü*'ün, *Kars* ve *Tevâbi'i*'nde ebediyyen idâmesi ve *Anavatan'a* irtibâtı idi.

Mütâreke'yi müte'âkıb o havâliyi istilâ eden *İngilizler*, *Türk Milleti* yerine *Ermeniler*'i idâme için, *Harbi-'Umûmî*'deki zâhiri gaali-biyetlerinden mağrûr; ve emeli siyâsilerinin bilâmüşkilât husûlünden mutma'in bulunuyorlar idi. Haqîkati hâle gayri mutâbık dost (luk)larile kâzib 'adâletlerine inanan bir kısım cühelâ, var idi. Ve hattâ bizler bile, o inanan cühelâdan başka bir sûretle düşünmüyor idik. *Ermeniler*'i *Kars*'da ikaame ve teksir etmek; ve milliyet prensiplerile singirlerini gevşetdikleri mağlûblarını, daha ziyâde aldatmak fikrinde oldukları, bilâhîre anlaşıldı. Ancak, mâzînin yalancı propagandasile dimâğları dolmuş olanları, iğfâl edilmekte olduklarına iknâ' bile, kolay olmadı.

13 Nisan (1919)da, (Mondros Mütârekesi'ne göre *Kars* Müstahkem Mevki'inde bir Müfreze İngiliz askeri ile yerleşmiş bulunan) *İngiliz Murahhâsi 'Askerîsi* (Ceneral Divi), 'âcizlerle refiklerimi, evvelce verdiği ma'lûmâta ibtînâen, *Meclisi Millî*'de dostâne ziyâret ederken, ansızın süngülü 'askerlerle kuşatdırdı. Ve, *Hey'etimiz*'i tevkiif ederek, *İstasyon'a* sevğ-edip; sâhibsiz kalan biçâre *Kars Ahâlîsi*'ni, kahren ve cebren *Ermeniler*'in tâbi'i kıldı. *Kars*'dan bu sûretle ayrılmamızı müte'âkıb, *Ermeniler*'in hâkimiyeti, *İngiliz* kuvvetleri (Nisan 1919 sonunda) te'sis olundu.

Hepimiz oradan, (demiryoluyla Gümrü-Tiflis-Batum'a, buradan da gemi ile) *İstanbul'a* getirilerek, (Sirkeci'deki) *Arabyan Hanı*'nda kırkbeş gün tevkiif olunduktan sonra, *Malta*'ya sevğ-edildik. Ve (İstanbul'dan gemi ile ayrılacağımız) o gün, *İstanbul* (İ'tilâf Fırkası) *Hükümeti*'nin teslim ettiği "hârici ez-millet" denilen (Ziya Gökalp ile öteki Türk Aydınları ve İttihâd Fırkası ileri gelenlerinden 67 kişilik) *Zevât* ile, (28 Mayıs 1919 günü sa'at 18 de Galata-Rıhtımı'ndan kalkan "Princess Ena" adlı İngilizler'e âit) vapurda birleşdik.

Bundan dokuz mâh akdem (Temmuz 1920 ortalarında), hiçbir günâ mücibi tuhmet ve mu'âheze hâlimiz olmadığından dolayı, sebilimizin tahliyyesine *Britanya Hükümeti*'nin karâr verdiği, resmen tebliğ olundu. Bu tebliğaat defa'ât ile tekrâr ve muhtelif tarzı iğfâlkârâne ile tahrîf ve tağyir edilerek; gâh ümîdvâr ve gâh nevmîd

edildik, ki tafsîl ve izâhı, bunca meşâgüli mühimme ve ‘âliyyeleri arasında, mûcibi tasdî‘ olacağından, sükûtu ihtiyâr tabî‘idir.

Ahîren *Kars*’ın (30 Ekim 1920 de Ermeni işgalinden kurtarılarak) *Anavatan*’a kavuşup, *Meb’ûsları*’nı *Büyük Millet Meclisi*’ne gönderdiğini, kemâli fahr ile işitdik (bu sırada *Kars*’ta ve *Ardahan*’da henüz seçim yapılmamış; Millî-Şûrâ bölgelerinden, Son/IV. Osmanlı Meclisi için seçilen *Oltu*’dan 2 ve *Batum-Artvin*’den 5 *Meb’ûs*, 13 Mayıs ve 3 Haziran 1920 de *Ankara*’daki TBMM’imize katılmışlardı).

Şu ma‘rûzâtımızın gaayesine nakli kelâm edilince (2. sayfa):

Evvelen, *Malta*’dan tahliyyemizin çâresine tevessül buyurulması; *sâniyen*, ilk ve seri‘ vâsıta ile, nakden burada bizlere mu‘âvenet edilmesi; *sâlisen*, evlâd ve ‘iyâlimizin, nerede bulduklarının tahkîkile, *Kars*’da iskânlarının te‘mîn edilmesidir.

Bu metâlibâtımızın sâha-ârâyi husûl olabilmesi, *Hey’eti ‘Âliyei Hükümetiniz*’in mesâ‘îi mütemâdiyyesine müftakır bulunduğunun ‘arzile; *Müslümânlar*’ın sa‘âdet ve selâmeti ‘âliye ve müstakbesini, eltâfi İlâhiyye’den tazarru‘ eyler; ve hakkımızda, ibzâlii ‘âtifet ve uhuvvet buyurulmasını, ricâ ederiz. Ol bâbda emr ü fermân, veli-ülemringdir.

Fî 24 Mart sene 337/(1)921.

Kars Hükümeti Muvakkate Re’îsi Sâbıkı
Cihângîrzâde İbrahîm (AYDIN)

Hükümeti Sâbıkı
İ‘âşe Nâzırı
Yûsufzâde Yûsuf
(ARPAÇAY)

Kezâ
Harbiyye Nâzırı
Cihângîrzâde Hasan
(AYDIN)

Kezâ
Cihângîrzâde ‘Azîz
(CİHANGİR)

VI

(İki mislimizi aşan Yunan Ordusu, 31 Mart/1 Nisan 1921 gecesini İkinci İnönü Zaferi’imizle yenilip, 8 Nisan 1921 de Aslıhanlar Savaşını da biz kazanmıştık. Bu çok sevindirici haberler üzerine *Malta*’daki “Sâbık” *Kars Hükümeti Erkânı*, Nisan 1921 ortalarında, yeniden ve daha uzun bir dilekçeyi, yine Türkiyeli bir sürgün arkadaşına yazdırtmış ve onu, *Ankara*’ya postalamışlardı. Bu “İkinci-Dilekçe”nin, elimizde iki nüshası var: Birisi müsvedde olup, üzerinde, kaleme alan tarafından çizikler ve düzeltmeler yapılmıştır, en başta “Bes-

mele" remzi konmamıştır. Bu müsvedde, iki yüzünde ince 34 satır çizgisi bulunan 211 x 337 mm. boyundaki kalınca bir mektup kâğıdının iki yüzüne, kara mürekkeple ve çok okunaklı biçimde yazılmıştır. İlk sahifede 37, arka yüzünde 33 satır bulunmakta olup, dilekçe sahiplerinin adları yoktur. Her iki sahifede de, kâğıdın başlık kesimi, alta gelmiştir. "24 Mart 1921" tarihli İlk-Dilekçe'de, "Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri" için, Sadria'zamlara mahsûs "Sâmî" sıfatı kullanılmışken, bunda, Devlet-Re'isi oluşunu belirten, "Devlet-Penâhî" denilmesi, dikkate değer).

Müsveddenin sol üst köşesinde, 4,5 satırcık hâlinde, eski-yazıya elverişli olmayan ince uçlu bir kalemle ve soluk kara mürekkeple, İbrahim AYDIN'ın elyazısıyla, şu not bulunmaktadır:

"Mart sene 336 (1920) târihinde, (galiba, 16 Mart İstanbul İşgali üzerine) serbestiyetimiz, tebliğ olunmuş idi. Fakat bilâhیره, Gürcü ve Ermeniler'in teşviğ ve ifsâdâtile, 'azîmetimiz terkile kezâ te'aşşur eyledi".

(Bu müsveddeden, yazısı kolay okunmayan başka birisi, aynen temiz bir sûreti, 203 x 303 mm. boyunda, çizgisiz iki kâğıda kara mürekkeple yazmıştır. Klişesi verilen İkinci-Dilekçe'nin temiz nüshasının başında "Besmele" remzi vardır. İlk yaprakta 26, ikincisinde 28 ve arka yüzünde 1/4 satırda son ibâreler yer almaktadır. Müsvedde, dosyalanmak için delinmişse de, bunda delme makinesi kullanılmamıştır. Başlığın yanına, kırmızı kurşun kalemle, "Nîsân 1921" yazılmıştır.)

"Bismillâh"

Ankara'da Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin Delâleti Devlet-Penâhîlerle Büyük Millet Meclisi Hey'eti 'Umûmiyyesi'nin Nazargâhi 'Âlîsi'ne

Hayâtda, kâğıda dökülmüş uzun derdlerin dinleyicisi, okuyucusu azdır. Velez öz-kardaş, yâ dındaşın bile olsa. Fakat, bu elim 'âdetde *Sizler*'in bir istisnâ teşkil edeceğinizi umduğumuzdan; ilk müsâ'id vesileden (Londra Konferansı sırasında TBMM Hükûmeti Temsilcisi Bekir Sâmî KUNDUK'un, İngiltere ile yaptığı 16 Mart 1921 tarihli "Mukaavele" ile esir ve sürgünlerin, karşılıklı olarak bırakılması mümkün olurken) istifâde etmeğe, teşebbüs etdik.

Bizim derdlerimiz de, o kadar derin ve onulmazdır ki, ancak, yüreklerinize düşünecek bir tutam insâf ve mürüvvet âteşile şifâ bulur. Bunları: *MEDHAL*, *ESÂS* ve *NETİCE* olarak, üçe tefriğ etdik; ve mümkün mertebe, hülâsasını 'arzetmeğe çalıştık.

MEDHAL. – Zirde vâzi ‘ulimzâ olan bizler, *Karslı’yız. Müttâreke*’den biraz evvel (doğrusu, az sonra, 5 Kasım 1918 de Kars’ta kurulan “Millî İslâm-Şûrâsı”, teşkilâtını genişleterek, doğugüneyde Nahçıvan ve Ordubad’a, kuzey batıda Ahıska ve Batum’a kadar Yerli-Türkler’in eliyle “Şu‘beler” açmışken, 9. Ordu Kumandanı Harputlu *Ya’kuub Şevki* (SUBAŞI) *Paşa*’nın kumandasındaki *Kafkas Türk Ordusu, Erzurum* üzerine (1914 Hududları gerisine) çekilmeğe başlarken; *Memleket*’i idâresiz ve (saldırmağa hâzır Ermeniler ile Gürcüler’e karşı) müdâfa‘asız bırakmamak için, *Merkez*’i *Kars* olmak üzere, (17/18 Ocak 1919 gecesi biten “Büyük-Kars Kongresi” kararı ile) “*Cenûbigarbtî-Kafkasya Hükûmeti*” nâmı altında ve *Halk*’ın arzûsile (geçici olarak) bir *Hükûmet* teşekkül etmiş idi. (Şimdiki: Arpaçay, Susuz, Kars/Merkez, Selim ve Sarıkamış İlçelerini içine alan “Kars Sancağı” ile; Çıldır, Ardahan/Merkez, Göle, Hanak ve Posof İlçelerini içine alan “Ardahan Sancağı” çekirdek olmak üzere) buna iştirâk eden yerler, şunlardır:

Batum, Murgul (Göktaş), (*Borçka*), *Ardanuş* (Ardanuç), *Artvin*, (Çürüksu dahil, Aşağı – ve Yukarı –) *Acara, Şavşed* (bu sayılanların hepsi, “Batum-Sancağı” mız sayılıyordu; 1918 de kurtulunca Mutasarrıfı, sonradan İstanbul Ü. nin ilk Rektörü olan, Cemil BİLSEL idi), *Ahıska, Ahılkelek* (en kuzeydeki bu iki “Kazâ”, 250 yıl boyunca merkezi Ahıska olan “Çıldır Eyâleti” mize bağlı ve Kıpçak-Türkleri bölgesi iken, pek şanlı bir müdafaamızdan sonra 1828 Ağustosunda ilk defa Rus Çarlığıнын işgaline geçmiş ve 1829 Edirne Mu‘âhedesi ile, “Savaş Tazmînâtı yerine” Çarlığa bırakılmışken, yine de “Yerli-Türk Müslümânlar”ın sayısı, çoklukta idi. 1945 te Stalin, buralardaki 250 000 Türkü, Ortaasya ve Sibir’e sürdürerek, “Gürcistan”ı diken-siz” duruma getirdi), *Oltu* (Erzurum’a bağlı Şenkaya ve Olur İlçeleri dahil), *Kağızman* (Digor ilçesi dahil), (1746 da Afşarlı Nâdirşâh ile yapılan Antlaşmaya göre İran’a bırakılmışken, 1559 da Kanûnî’nin oğlu Şehzâde Bâyezîd ile birlikte Konya’dan İran ülkesine kaçan “Turgutlu” oymakbeğleri neslinden bir “Hanlık” idaresinde iken, 1827 de Rusların istilâ ettiği “Revan Vilâyeti”nden) *Gümri* (1924 ten beri, “Leninakan”), *Erivan* (Revan), (Sürmelü-Sancağı merkezi ve bugünkü: Aralık, İğdır, Tuzluca İlçelerini içine alan) *İğdir*, (Aras solundaki “Serdârâbâd” merkezi) *Kamerlü* (bu dördü, eski “Revan-Hanlığı”ndan iken, yine de Türklük sayısı çoklukta idi), *Nahçıvan*,

(Şarur/Şeril), *Ordubad*⁴. Buraları, 130 (bir de Kars Temsilcisi ile= 131) *Meb'ûs* intihâb edüp, *Kars*'a göndererek; 18 *A'zâ*'dan 'ibâret, bir *Şûrâyi-Millî* (asıl adı, "Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Muvakkatai Milliyyesi"ni) teşkil etdiler. Ve *Meclisi Vükelâ Riyâseti*'ne, zırde vâzi'ulimzâ olanlardan, *Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ*'i ta'yîn cylediler. Diğer *Rüfeka*'nın esâmîsi, zırde yazılıdır.

Hükûmet, bu sûretle te'essüs ve teşekkül etmiş ve işe başlamış olduğu bir sırada (40 000 Km² olan arâzide: 1 535 824 Türk-Müslüman ve 227 324 — Rum, Asori/Süryanî, Malakan, Ukraynalı/Khakhhol gibi — Gayrimüslim = 1763148 nüfuslu 34 idare bölgesi, hep *Kars*'a bağlı iken), *Mütâreke* oldu (doğrusu, Mondros Mütârekesi'ne göre) ve *İngilizler*, *Batum*'a (yeniden) 'asker çıkardılar. Bir gün (13 Ocak 1919 da), *İngiliz Murahhası 'Asketsi Ceneral Biç* ("Beach"), (tirenle) yanında (getirdiği, 60 kişilik) bir *Ermeni Hey'eti* olduğu hâlde, *Kars*'a geldi. Maksudı, *Kars*'da bir *Ermeni Hükûmeti* te'sisi imiş.

Fakat, orada müşekkel ve müteşekkil bir *Hükûmet* görünce, (uzun münakaşalar ve *Kars İstasyonu*'nda yaptığımız büyük Miting'den sonra) *Hey'et*'i, gerigönderdi. Ve *Hükûmetimiz*'i, resmen tanıdı.

O günlerde idi ki, (*Mütâreke*'ye göre, Türk Ordusu'nun 1914 Hudûdları gerisine çekilişini fırsat bilen Ermeniler, yeniden silâhlanıp saldırış ve mezâlîme başlayınca) *Milli* (Millü/Milân) '*Aşreti*'nden (Aras kuzeyindeki Burukanlı Boyundan) onbinden fazla(sı) (ile) *Zengi-Basar* (yani, Gökçeğöl'den gelen Zengi/Hurasdan çayının *Revân*'dan aşağı ilkbaharda kabarıp yayıldığı yerler) ve *Eçmiyazin* (*Revân-Üçkilisesi/Valarşabad*) ve *Gümrü* gibi yerlerde, çok *Müslümân ve Türk* nüfûsu, *Ermeniler*'in bıçakları altında cânverdiler. Bu hâli, (*Kars Müstahkem Mevki*'inde oturan) *Ceneral Biç*'e bildirmek üzere ve *Hükûmet Re'isi* sıfatile, mürâca'at etdim. *Yâver*'i, "ne 'arzedeceğimi" sordu; söyledim. Şu cevâbı verdi:

"*Türkler*, *Ermeniler*'i kesdiler; tabi'idir ki, şimdi de *Ermeniler*, *Müslümânlar*'ı kesecekler!"

Ceneral'e mülâkı olduğum zamân, *Britanyalılar*'ın bu zihniyyetinden şikâyet etdim. Hiçbir cevâb vermedi. Ba'dehu *Ceneral* bize,

⁴ Fahrettin ERDOĞAN'ın, 17 Nisan 1919 da Erzurum'da bastırıp, "*Aşâir Rûesâsi*"na da gönderdiği "*İntibâhnâme*"de, yukarıdaki yerlerden başka: "*Kars*, *Ardahan*, *Borçka*, *Çürüksu*, (Arpaçayı başlarındaki) *Ağbaba*, *Penek*, *Horasan* (Karaurgan Bucağı), *Digor*, *Şarur*, *Şahtahtı*, *Yenice* (Nahçıvan Merkezi) ve *Culfa*" da yazılıdır ("Millî Mücadele'de Kars, I. Kitap", s. 55-56).

aslâ icrâ etmediği birçok va‘adlerde bulunarak, ıknâ‘ etdi. Ve *Kars*’da kalacak olan *Mıralay Tanperli* (“Tamperly”) ile teşriki mesâ‘î etmemizi tavsiye ederek, döndü gitdi.

İki ay sonra, (1919 Şubat sonlarında) *General Ayser* (“?”) geldi. O esnâda, ‘askeri ve mülkî esâslı teşkilâta başlamış idik; ve *Hükümet*, muntazaman işbaşında idi. Bu *General* de, çok durmadan gitdi; ve yerine, bir *Mıralay* gönderdiler. Bunların hepsi de, (Mondros Mütârekesi’ne göre Ordumuz’dan teslim aldıkları *Kars Müstahkem Mevki*’inde, *Batum-Tiflis-Gümrü* üzerinden tirenle gelen İngiliz – Hindli ve şimdiki *Pâkistanlı – Müslümân* erlerinden kurulu müfrezele-riyle kalan) bir ‘*Askerî Murahhas* sıfatını hâiz idiler. *Meclisi Millîmiz*, hâli ictimâ‘da olduğundan (bu son ibâre, müsveddede var, temizde atlanmış), birkaç def‘a da *İngiliz Zâbitânı* geldiler; ve *Sâmi*‘ün-*Mahalli*’nden, müzâkerâtı dinlediler.

12 Nisân (1919) da, o *İngiliz Murahhası* ‘*Askerisi* (Mirlivâ *General Divi*) de, (*Hükümet Tercümânı* olan, 200 yıllık mühtedi İngiliz “Robenson” âilesinden ve *Yedeksubaylıktan Kasım 1918* de *Kars*’ta terhis edilince 100 lira maaşla bu hizmete alınan *İstanbul Ahmed ROBENSON*, ile gönderdiği bir resmî tezkire ile) *Meclisi Millî*’yi ziyâret edeceğini bildirdi. Ve ertesi (13 Nisan Pazar) günü, geldi. *A‘zâ*’yı kendisine takdîm esnâsında, (dışarıda *Meclis Muhâfız Polislerimizden*, *Ortakapı Mahalleli* — şimdiki “ÇİÇEK” soyadlı âilenin dedesi — *Karslı Mamo-oğlu ‘Âkif Ağa*’nın oğlu *Arslan Efendi*’yi, içeri dalmak isteyen İngiliz *Çavuşu*’na karşı tabancasına davranırken, tüfek kurşunları ile şehid etmişler; ayrıca üç polisimizi yaralamışlar; telefon tellerimiz kesilmiş; zırhli otomobillerle makineli-tüfekli ve elbombalı, piyade toplu İngiliz erleri, cadde kavuşaklarını tutmuşken, şimdiki *Kâzımpaşa-Hâlidpaşa Caddeleri kavuşağındaki Belediye binası damına çıkmağa* davranan bir İngiliz erini hançeriyle öldüren *Jandarmalarımızdan Çıldırılı bir genci* de, tüfekte şehid etmişken) gördük ki, (sâ‘at 16 da) *Meclisi Millîmiz*, süngülü *İngiliz* ‘*Askeri* tarafından ansızın kuşadılmış! Ve (Bir İngiliz uçağı, *Kars*’a, kasabalara ve büyük köylere, “*Tiflis Şark Matba’ası*”nda basılı bozuk türkçeli olan İngiliz *Kafkas Ordusu Kumandanı General Thompson* imzâlı “*İ‘lân*” başlıklı beyânnâmeyi atmakta ve büyük gürültü-süyle *Halkı ürkütmekteyken*), *Hey’eti Hükümeti* tevkiif ederek, cümle-

mizi, zırhlı otomobiller içinde *İstasyon*'a sevķ-ettiler⁵. 'Askerlik, merdlik, siyâset gibi şey'lerle kat'iyen uymayan (2.s.) bu arkadan ta'arruzu protesto etdiğimiz zamân, merkuum *Mîralay* (Mirlivâ Ceneral Divi), *Meclisi Millî* huzûrunda 'alenen bize, her dürlü ve bin dürlü te'minât vermeğe başladı:

⁵ İyi bir fotokopisi 1983 yazında, "*Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı*" Kütüphanesi'ne verilen, Orenburglu Davâvekili ve Kars Hükümeti Polis 'Umûm Müdürü *Mamiloğlu Tevhididdin*'in *Malta*'da, kendi Başkırt-Türkçesi karışığı ile yazdığı 80 sahifelik "*Hâtıralar*"ında (s. 1-2), *İngilizler*'in, *Kars*'ı hile ile işgali ve *Hükümet Erkânı*'nı tevkif ile *Gümrü*'ye sürmesi, şöyle anlatılıyor:

1919 târihinde *Abril* (Nisan) 13 de, (öğleden sonra) sâ'at üçyarımda, *Kars*'da olan *İngiliz Muraħhası*, (General Divi) tarafından, *Hükümet Tercümânı* (200 yıldan beri *İstanbul*'da yerleşip, Müslümân olan İngiliz "*Robenson*" âilesine mensup ve 1918 Kasım başında yedeksubaylıktan terhis edilince, *Kars* Milli-Şûrâsı'nda 100 lira aylıkla hizmete alınan) *Ahmed* (ROBENSON) *Big* vâsıtasile, bir kâğız göndermişti. (Bunda) "Sâ'at 4 de, *Parlame(n)t*'e keldikten (geleceğinden) heber vermişti: *Hükümet Re'isi* ve *Hey'eti İdâresi*, berâber olmalı; ve *A'zâi Meclisi Meb'ûs*, cem'eten orda olmalıdı. Onları, ziyâret edecegem".

Hükümet Re'isi İbrâhîm Big, emir vermişti ki: "*Parlame(n)t* ve *Hükümete maħsûs olan Memûrîn*, hâzır olsun".

1919 târihde, *Abril* 13 de, sâ'at 4 de (16 da) *Kars*'da *Cenûbigarb-Kafkaz Hükümeti* deyen (denilen) *Parlame(n)t Konağı*'nda (şimdiki, Vâli lojmanı'nda), *Hükümet Re'isi İbrâhîm Big* ve *Hükümet Hey'eti* ve (bir kelime, okunmuyor) ve *Meb'uslar*'dan bir cem', *Parlame(n)t*'i muhâsara edüp, dutublar (yani, Meclis'te hâzır bulunuyorlardı). Esmâları, aşaka (aşağı)da zikr-olur:

Hükümet Re'isi, İbrâhîm Big Cihângîrzâde;
Harbiye Nezârı (Nâzırı), *Hasan (Han) Big Cihângîrzâde*;
Kars Vâlisi, (İğdırlı) *Mehmed Big 'Alibigof*;
Polis ('Umûm) Müdürü, (Orenburglu) *Tuħafdin Mamilof*;
Muhâcîr Müdürü, (Rum) *İsteban Efendi Paŷyadı*;
Mâliye Nezâreti A'zâsı'ndan, '*Aziz Big Cihângîrtrof*;
Kars (Polis) Komiseri, (Digorlu Salâhoğlu) *Mûsâ Big*;
Ahâli'den (Rum Milletvekili), *Pauli Camasof*;
Parlame(n)t A'zâsı'ndan, (Polonyalı göçmen, terzi) *Simon Raçinski*;
Dâhiliye Nezârı, (Kağızmanlı) '*Alî Big İsmâilzâde*.

Abril 13 de 1919 târihde *Kars*'da, özge bir hâl oldu: *İngiliz 'Askerler*'i, *Kars*'da küçe (câdde)leri kesdiler (geçişî yasakladılar), küçeleri tuttular. Zırhlı avtambil (otomobil)ler, küçenin her terefinden, geşt ü güzâr edirler.

O vakt, zırhlı avtambil tahtı muhâfazasında, o yukarıda zikr-eyledigimiz *Hükümet Re'is* ve *Nezârları* (nı), berâber bir avtambilde, *Koburnator* (Gubernatör/Vâli Konağı) küçesinden (şimdiki Ordu Câddesinden) düz-doğru *Demiryol İstasyon*'a, orda maħsûs (hâzırlanmış) olarak bir katar vakonları vardı, o sâ'at bindi(rdiler).

Sa'at yedide (19 da), ordan hareket edüp, sâ'at 12'(24) de *Gümrü'*de, bir *İngiliz Kaptan* ("Captain" = Yüzbaşı), *Hükümet Re'isi İbrâhîm Big'e* tabanca çekip:

"Bu sâ'at, seni vuracegem" (dedi). O da cevâbında:

"Vuraceksen, vur!" söyledi.

* * *

Ashında 13 Nisan 1919 da *İngilizler'in Meclis'ten* yakalayıp, demiryolu ile *Batum'a* gönderdikleri kişiler, 12 dir. Rahmetli *Mamiloğlu*, çok yaşlılığından olacak, yukarıdaki 10 kişiye, *Yusufzâde Yusuf* ile *Mehmedzâde Muhlis Beğler'in* adlarını katmayı unutmuştur. Bunlardan, *Kağızmanlı 'Ali Beğ, İstanbul'dan* geri *Batum'a* getirilmişken, bir yolunu bulup kaçarak, *Kağızman'a* gelmiş; ve buranın (Şimdi *Sarıkamış'a* bağlı en güneydeki) *Ortakale* köyünde kurduğu, sayıları bazen 200'ü bulan gönüllü milislerle, *Ermeniler'le* savaşıp, onların *Karakurut* (yanlış resmî adı, *Karakurt*) *Bucağı* güneyine geçmelerine engel olmuş; ve 1920 de *Kağızman'ın* Kurtuluşu'nda, milisleriyle ordumuza öncülük etmiş; *Digor'u* da kurtardıktan sonra, oraya "*Nâhiye Müdürü*" tayin edilmiş; 1921 seçiminde de, *Birinci Dönem Kars Meb'üsü* olmuştur.

Çarlığı'nın, Azerbaycan ile Anadolu Türklüğü'nün arasını kesmek üzere *Kars İli'ne* getirip yerleştirdiği *Anadolu Rumları'ndan* olan *İstefan Vafyadis* ile *Pavli Camuşof, Malta'ya* vardıklarından bir yıl sonra, *İngiliz* makamlarına, başvurarak, serbest kalınca, *Yunanistan'a* gitmiş ve *Göle* ile *Sarıkamış'taki* köylerinden âilelerini de yanlarına götürmüşlerdi.

Yine *Çarlığı'nın Kars'a, "Khakhol* (Ukraynalı), *Malakan* (kilise, haç bilmeyen, domuz ve içkiyi sevmeyen çoğu, "Çeremis"li Fin kolundan yarı-hıristiyan + yarı-putatapan), *Dukhobor*" denilen "*Rus-Koloni*" unsurları arasında getirip yerleştirdiği, "*Polyak*" da denilen azlık *Polonyalılar'dan Simon RAÇİNSKİ* ise, *Malta'da Türk* arkadaşlarından ayrılmayıp, buradan kurtulan ilk 40 kişiden birisi olarak, o zaman hâlâ Rus pasaportu taşıdığından "*Agayef*" soyadıyla anılan *Agaoğlu Ahmed* ve *Karslılar'la* birlikte, *Batum'a* çıkıp, oradan *Kars'a* dönmüştü. *Kars'ta Belediye'ye* âit "*Bit-pazarı'ndaki* bir dükkânda, hâzır-elbisecilik yaparak geçiniyordu; *Karslılar'ın* dostluk ve sevgisini kazanmıştı; *Kars'ta* öldü.

Onun *Malta'daki* geçim yolunu, Gazeteci *Ahmed Emin YALMAN*, şöyle anlatır: "(Eski *Sadria'zam Sa'id Halim Paşa'nın* evlâdlığı 16-17 yaşlarındaki *Yemenli*) *İslâm*, (*Malta'daki* Sürgünlerin bulunduğu kale olan) *Polverista'nın* da tellâlî idi. Kimin satılık birşeyi olsa, *İslâm'a* verir, sattırır. (Onun) asıl mühim işi, *Kafkasyalı* bir *Rus* (doğrusu *Polonez*) terzi ile olan şirketti. Bu *Rus Terzi* (*Polonez* *Simon Raçinski*), *Kars Muvakkat Hükümeti'nin* kurulmasıyla ilgili olmasından dolayı, *İngilizler* tarafından *Malta'ya* sürülmüştü. *İslâm'la* berâber, *Kamp'ın* çamaşır ve ütü işlerini görürler ve bu işleri resmen gören bir *Maltız* (*Maltalı*) kadınla, fiat kırmak suretiyle rekabet ederlerdi."

"*Karslılar*, on-oniki kişilik bir gruptu. Nasılsa, *Malta'ya* yollandıktan sonra, orada unutulmuşlardı. *Dilekçeleri'ne*, vapurla serbest bırakılacakları hakkında cevap verilmişti. Bu ilk vapur (Ekim 1919 da gelecekken), birbuçuk yıl yollarda kaldı! Nihayet *Karslılar* da, hepimizle beraber, (30 Nisan 1921 de gemiye binince) serbest bırakıldılar" ("*Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*", Cilt: 2 [1918-1922], 1970 İstanbul, s. 176).

“Haysiyetimizin, ‘âilemizin, mâl ve cânımızın ve ihtiyâcâtımızın kat’iyyen te’mîn ve muhâfaza olunacağını; her nereye sevğ-olunsak, hiçbir zahmet çekmiyeceğimizi”, ‘ilâve etdi. Ve bütün bu te’mînâtı, mensûb olduğu *Büyük Britanya Hükûmeti* nâmına beyân etdi. Hâlbu ki:

ESÂS. – Bu, bir *Devlet* nâmına verilen sözlere rağmen, *evvelâ Gümrü İstasyonu*’nda (tam yarıgecede), silâhlarımızı aldılar. *Sâniyen*, yarım sâ‘at sonra (rusça) *İstasyon Kumandanı* olduğunu söyleyen bir *İngiliz Zâbiti* geldi; almına tabancasını dayayarak, koynumdaki birçok ruble ve (türk lirası) banknotları soydu. Ve, daha birçok işken-celer yapılacağını söyledi ki; şimdiye kadar verdikleri ve söyledikleri sözlerin yalnız bu kısmı, tamâmen ve hattâ fazlasile tatbîk olunmuş ve olunmaktadır.

Mes’ele, bütün *Ermeniler* üzerinde dönüp, dolaşıyordu. Her yerde, her işde, her *İngiliz*’in yanında, *Türk* kanına susamış, *Müslümân* bağrınıdeşmeğe hâzır bir *Ermeni*, karşımıza çıkıyordu. Ve söz, *Büyük Britanya Kumandanları*’ndan ziyâde: Tercümân, Arabacı, Gardöfren, hüviyeti meçhûl *Ermeniler*’in idi.

Sâlisen, (14 Nisan 1919 günü sabah sâat 11 de, ayni tirenle) *Tiflis*’e sevğ-olunarak, (İngiliz Kafkas Ordusu Kumandanı General Thompson’un, İstasyon’a gönderdiği bir) *İngiliz Hey’eti* karşısına çıkarıldık. İlk hitâb:

“—*Kars*’a, niçin *Ermeniler*’i kabûl etmediniz?” oldu. (Bu Hey’et’e:)

“Bunun, sırf bir idâre işi olduğunu; *Ermeni* zulmüne uğramamış, ‘âilesinden, en az iki-üçünü kurbân vermemiş *Müslümân ‘Âileleri*’nin (son kelime, temiz nüshada atlanmış) hissiyatını; zamânın, her hissi örtmeğe kaabiliyeti olduğunu; hâzır bir sükûn devresi hâsıl olmuşken, yeniden alevlendirmenin muvâfık olmayacağını” anlatmak, kaabil olmadı.

Ve, dâcâr olduğumuz hakaaretlerle, uğradığımız gasb ve gaaretlerden şikâyet etdik. “Hiçbir hakkın zâyi‘ olmayacağı”nı, ‘alel-usûl bildirdiler. Fakat bugüne kadar, ihkaak edilen değil, ‘akla bile getirilen bir mu‘âmeleye nâil olmadık: En soğuk bir zamânda üzerimize, tûy kadar hafif olsun, bir örtü (bile) vermeden, mevâşi gibi *Batum*’a ve oradan da (vapurun etlik hayvanlar konulan yerine dolurularak) *İstanbul*’a götürdüler.

(İstanbul’da, *Kars*’tan çıkışımızdan beri) kırkbeş gün (*Sirkeci*’deki) *‘Arabyan Hanı*’nda kapadıldıktan sonra, (28 Mayıs 1919 günü

sâ'at 18 de, Galata Rıhtımı'ndan kalkan "Princess Ena" adlı İngiliz vapuru ile) *Malta*'ya sevğ-etdiler. O gün, bugün hiçbir yerden, hiç-bir vâsıta ile, ne haber aldık ve ne kimseye sesimizi işitdirebildik.

Çoluk-çocuğumuz, nerede ve ne hâlde? Ahvâlimiz, ne olacak? Sefâletimize, ne vakıt nihâyet verilecek? Bunlar, bizim için o kadar mechûl kalmışdı ki, her düşünüşde, yüreklerimizin üzerine bir kan-pıhtısı katarak, sabr-etmeğe çalışıyorduk.

İki senedir bir pârasız, bir yardımsız; *Züntikaam* olan *Taîrî-miz*'in verdiği bir mıkdâr tevekkül ve tahammül ile, yaşayabiliyoruz. Her mürâca'âtimiz, müstehzî bir sükût; her sükûtumuz, başka bir i'tisâfla karşılanmaktadır. Yerden yere vurularak, zindândan zindâna atılarak, sefâletten sefâlete kakılarak; ve feryâdlarımız, kan-ağlayan vicdânlarımızda boğularak, yaşamak; yaşamaksa, bizler de yaşıyoruz demektir!

Bugüne kadar birkaç def'a, (Ankara'da Büyük Millet Meclisi-miz'e) mürâca'ate niyyet ve teşebbüs etdik. Vâsıtasızlıktan evvel, karşımıza, yâ bir *Kâporal* ("Caporal" = Çavuş), yâ bir *Meycur* ("Magor" = Binbaşı), kal'a gibi dikildi. Ve, *Hükümeti Metbû'aları*, za'iflere ve pençesine düşmek gafletinde bulunanlara karşı, minelezel tuttuğu tarzi hareketden, yarım pus ayrılmadı.

Fakat bugün, *Büyük-Milletimiz*'in (Kars'ın Ermeniler'den savaşla, Ardahan ve Artvin'in Gürcüler'den barışla kurtarılması; 16 Mart 1921 Moskova Mu'âhedesi'yle Karadeniz-İran arasındaki Türk-Sovyetler hududunun kesilmesi; Batı-Cebhemiz'de Yunanlılar'a karşı I. ve II. İnönü Zaferlerimiz'in kazanılması gibi) 'azmi ve *Büyük Meclis*'in himmetile, zindânımız, Aylı ve ışıklı bir göğe, ilk pencereyi açdı. Ve biz buradan, Gayretullâh'ın doğuşunu seyrediyoruz!..

Bizim-Eller'den de *Meclisimiz*'e (Oltu'dan iki, Artvin-Batum'dan da beş) *A'zâ* geldiğini, işitdik; ve bu sefer gözlerimiz, ilk def'a sevinç-yaşları dökdü. (Yukarıda, "MEDÛHAL"deki) Bu ahvâli, onlar da bilir. Elbette, göğüslerinin içinde çarpan bir yürek taşırlar; sorarsanız, tafsilât verecekleri şübhesizdir.

Yalnız, şimdiye kadar neden böyle, zindân ve hicrân içinde bırakıldığımızı da yandığımızı, söylemekden kendimizi alamayız. *Türk Vatanı*'nın ve *İslâm 'Alemi*'nin uğrunda sarfettiğimiz mesâ'imizi, *Allâh* bilir; ve *Milletimiz* takdîr eder. *Bütün Türkler'in Büyük Millet Meclisi*'nden istirhâmımız, neticeten, şudur:

NETİCE. – 1) Evlâd ü ‘iyâlimizin, nerelerde bulduklarının, sağ kalup – kalmadıklarının tahkiki; *Kars*’da iskânları. 2) İlk ve serî‘ vâsıtâ ile, nakden bize mu‘âvenet edilmesi. 3) Buradan kurtarılmaklığımız(ın), çâresine tevessül.

Bunlardan mâ‘adâ, birşey’ istemiyoruz. Hemân *Ta‘îr-Ta‘âlâ*, bütün *Türkler*’i ve bütün (2. sahifenin arkasında) *Müslümânlar*’ı, selâmet ve sa‘âdete kavuşdursun. (? Nisan 1921).

[“Kars Hükûmeti Muvak-

kata Re‘isi Sâbıkı	: <i>Cihângîrzâde İbrâhîm</i> (AYDIN).
Harbiye Mümessili	: <i>Cihângîrzâde Hasan</i> (AYDIN).
İ‘âşe Mümessili	: <i>Yûsufzâde Yûsuf</i> (ARPAÇAY).
‘Adliye Mümessili	
Müşâviri	: <i>Cihângîrzâde ‘Azîz</i> (CİHANGİR)
Kars Vâlii Sâbıkı	: <i>‘Alîbeğzâde Mehmed</i> (ARASLI).
Polis ‘Umûm Müdürü	: <i>Mamiloğlu Tevhîdidîn</i> .
Kars Polis Komiseri	: (Camadanlı) <i>Salâhoğlu Mûsâ</i> .
Posta ve Telgraf ‘Umûm	
Müdürü	: <i>Mehmedzâde Muhlis</i> (ATAMAN).
Parlamento A‘zâsı’ndan	: (Polonez) <i>Simon RAÇİNSKI</i> .]

C. — Malta’dan Dönen İbrahim Aydın’ın, Trabzon’dan Mustafâ Kemâl Paşa’ya yazdığı Şûkrân Telgrafı ve Cevabı:

(“II. İnönü Zaferimiz” üzerine “Londra Konferansı”na göre Malta’dan kurtulup gemiyle yurda dönen Karşılar’a İngilizler, “Rus Teba‘asıdır” diye İstanbul’a ve Trabzon’a çıkarttırmayıp, Batum’da bırakmışlardı. 23 Haziran 1921 de Trabzon limanında gemi demirlerken, Liman Memurlarımızdan birisine İbrahim Aydın’ın gizlice verdiği 36 kelimelik telgraf, o gün Ankara’ya yazılmak üzere telgrafhaneye geldiyse de, Kastamonu üzerinden ancak 28 Haziranda yerine ulaştı. İbrahim Aydın da Tiflis’e varmış olduğundan, Mustafa Kemal Paşa’dan telgrafla gelen cevabı, alamadı. Merhum İ. Aydın, Trabzon’dan Mustafa Kemal Paşa’ya yazdığı “Şûkrân Telgrafı”nın müsveddesi yazılı defterinin, 1930 yılında “Serbest Cumhuriyet Fırkası”nın Kars İli Kurucusu ve Başkanı iken, bu partinin kapanması sırasında, evi aranıp alınan “evrâk”ı arasında gittiğini; fakat, Mustafa Kemâl Paşa gibi büyük bir Zâtın, o telgrafı cevapsız bırakmamış olacağını, söylerdi. Biz, her ikisini de, “Çankaya-Atatürk Arşivi”nde bulduk: Bu Arşiv’de birincisinin aslı, iki yaprak resmî telgraf kâğı-

dında ve "A. III; D. 18; F. 55"te; ikincisinin, Atatürk'ün düzeltmesini gören müsveddesi de, "A. III; D. 18; F. 55-1" dedir. 1969 da, her ikisinin mikrofilmni, 1983 te de fotokopisini aldık).

VII

(İki resmî telgraf kâğıdında).

MAHRECI: TRABZON. NUMROSU: 1746. KELİMESİ: 36. TARİHİ: 23-5-37 (1921). VÂSITA MERKEZİ: Kastamonu. ALINDIĞI TARİH: Minhu (1337/1921 Mayıs) 28.

*Ankara - Büyük Millet Meclisi Re'isi Devletlü Mustafâ
Kemâl Paşa Hazretleri'ne*

Hükûmâti İslâmiyye 'adedinin teksiri emeliyle, bundan ikibuçuk sene evvel *Kars*'da, (Millî-Şûrâ adıyla) bir *Türk Hükûmeti* teşkiline muvaffak olmuş iken; *Ermeniler*'in ifsâdâtile, *İngilizler*'in hışm u kahrine uğrayarak; oniki kişiden mürekkeb *Hey'etimiz*, *Kars Meclisi Millisi*'nde hâli ictimâ'da iken, bağtaten ve mahfûzen *Malta*'ya sevğ; ve tahti esârete alınmış idik.

Bugüne kadar, hiçbir zâtdan ve şahısdan, mu'âvenet görmek şöyle dursun, ilelebed rehâmız daği zâil olmuş iken; *Büyük ve Asil Türk* olan enzâri hamiyet ve şükrânî önünde parlayan *Seyfi Celâdeti Hayderâneleri* sâyesinde, altmışdört kişi miyânında kurtulduğumuzun edâyi şükrânını, tekmil arkadaşlarım nâmına, *Zâti Devletiniz*'e 'arz ve iblâğımı, vecibeden (s. 2) 'add-eder. Bundan böyle, mâl ve hayâtımızla, *Hükûmetimiz*'e hizmet eylemeğe âmâde bulunduğumuzu 'arzile, kesbi şeref eylerim, Efendim.

*Sâbık Cenûbigarbt Kafkas Hükûmeti Re'isi
Cihângîrzâde İbrâhîm (AYDIN)*

(En altta, Atatürk'ün, elyazılarıyla notu:)

"Eyi bir cevâb yazalım". *Tahrîrât'a*, 28-5-37 (1921). Mahallî Yazı, 3/3503.

B E L G E L E R

قارص ملي
شوراسی
عدد

قارص
۳۵-۱-۹۸

هنيه غره قارصی حکومت عوقه ملي رئيسه جھانيزاده ابيهم بن قاص

۱۹۹۸-۹۵ ده اجتماع اين گيجه اگرت ايسه حکومت يارسته وان عاگري اتمامه ونعيمه قاص
برايه وکله گيجه وکوليسه مريزه-
ديگر تقاضات محله بنده وکله وان تف ناد- ه ودر لرنيه مباشرت ايشه يکله ايو- ادا وکله حبه صرکله
توري حظه مساعده جريسه
مافات حکومتی مابانک فوايجه تمامه واسطه سيد چياني چيبي بولمده بواير مکنده نعيم ايشه
تقريره وان تف قانون نيسنه بويجا لکرم حمله داره نه عاگه ويره کيبي بويجه ايله و- وان عومره قانونی
اولويه کله ارضيه لاجي نكس بره نعيمه بويجه عهده وندر اوبايه

محکم
لغیا اراه
کجه
۱۹۹۸

I: Belge

جذب غري نائقس حلاوت سوزة ميگر

حلاوت سوزة ميگر { جهانيزاده ابايهم بده افد
داغدي شمس

قرالده بديك

خاچير شمس

جهانيزاده حسديك

حريم

اغا باياك بوي حسديك

عديك

قسه توفون سيناك ايه يا توف

صاف

آلوف

نلقان ، بوشه ، نلقون بيري

هدا دار نيزاده حسديك

ماله شمس

سوزه حسديك

نائقس

فلا شمس

سارنگ

حسديك نيزاده حسديك

اعاسه شمس

عيا اكرديك

زيغت ، نجات

اورياك شمس

۴۵ - - - ۱۸

لکهنه فایله مطابقت

II. Belge

تاریخ
۱۰ - ۱ - ۱۹۴۰

جوانگیر زاده عهدنامه

عموم و عنایت باری و امداد جوانگیر بیفری ایله تکلیف موقیبت حاصل اولون . جناب غریب
 قانقاسی حکومت اسرودیسکی ؛ ۱۳۸۰ / ۱ / ۱۹۴۰ نه جمع ایکن هیتت مین سنک قراریلر
 تا و راری حکومت ریاسته انتخاب و تعیین قلمده نفی الحود تذکره مخصوصه ربغه رسول ،
 لهنیت و کلا لیسکی موعجه ، نفه ره مملکتینک وضع لفا موره و مراد لرینه مباشرت ایلمدی
 لزومی زنجی مان و زانه والدی - عهدده لیا قنده قانقاسی لوه ربی توجیه برله -
 عربیه مملکتده تعیین قلمده قوی ریضا اولمقده در .
 توفیقیه سحانیه و امداد نوبه به بوستناد و طائف امور ریاستی عهدده امانه الیم ؛
 سزیده ، مجلسی بلیرن اکثریت آرا و قراریلر بکوندن اعتبار اولمقده صامور لوزره و عونه ؛
 قوانیه موضوعه عدالت و عدولت حایه اجازت موقیبتیه ایلمدی دعاسی رفع بار لاه احدیت ایلم .
 طریقه عهد اوزنده برلنجه - مضمونه - جمده نون سفیدر .

غریب غریب
 قانقاسی حکومتی رئیس

III. Belge

ماله والى عالیه

والی بنا انص صحتی

بسم و صیانتی حکومت دار بگریه و کلمه .
 شعبه فنی ناقصا کلماتی ریاسته . اولی محمدا لله تعالیه تعالیه برافتم .
 دولت داره از روز قیامه عیده امانتہ الیقین وظیفی : توانیه موضوعه منسوبه و فردی مشرک
 حقوقه و استنادا و ایجاب و دمج و منقوله استانیه محبتی تانیه و ازادیه سطحی استانیه
 هر تسمیه بی استیغه انقلابه حکومت تجرید سنج . اون شیعریه بکنده در دسته مالکیه کبریه !
 انعامه در دسته کبریه : نه استیغانه باره برچ کوشی یا نه انعامه معونه ایلیک !
 احتیاجه تانیه و تالیق ایلیک قدر و خلدی : برقی سوره یه . بر دولت مطرفی قسیمی
 یزید ایلیک : زود ایلیک تانیه و انقضی کله امره و اعتمادیه احقار ایلیک .
 فقط سولوسف : مسد آیه فقه بر زمانه - قاز سوری کی - بر محبت
 قیامت برله ! نه حوران اولی . نه ده آرایان !
 ضایقیز آینه انانیتک تحمیر بریمی استی . بر تاج و نعره میده قتل و کینه
 راجعت ایم : تجرید معاونت کوروم .

علاء هم بلا بیدر بیز :
 قیامت . جرم تصور : بر نه ایمن حوانانه حسیه بییم تطبیقن و عدوانه
 منتهک حذر ایلیکی بر معلم روا کورولور ؟
 مجرم بر آدم ایلم جرمک لایقی و به جنگ بر حکم خلاته سوره ایلیک . عدوانه جرمک
 احضر و طعنه : آینه . بریم نالایه و وجهانور ازادیه محبتی و کلمه .
 بر کلمه . دون بر کلمه کلمه ایلم : بکلن . انقلابه حکومت تجرید کلمه
 ناجایر سوره روا کورولور معلم ایله : بر فانه حسیه کلمه . بر دیم کلمه .
 بر کلمه سفار به مقدم . بر کلمه . بر کلمه بکلمه بکلمه . بر کلمه کلمه
 اوله کورک .

بنا خلد . نه لایق کلمه بر ان اول ایلیک و بلا ایلیک کلمه کلمه کلمه
 عنایا امانه ایلیک امانه بر مقدار باره در تالیق و ایجاب و انقضی سوره ایلیک . ایلیک
 افغانه سوره ایلیک انانیت نامت معاونت ایلیک و لطفه ایلیک بر ان اول کلمه کلمه
 بر کلمه .

ایلیک کلمه . بر کلمه کلمه انانیت و خلد بافار بلا . ان حذر و نطقه انص و طلب
 ناطق معاونت لطفه ایلیک بر کلمه تانیه بر کلمه ایلم انتم . منته و بر تالیق کلمه ایلیک
 بر کلمه

بر کلمه

Belge IV / ۸ / لایق کلمه / ۵۵

- ۱۷ -
 به آید - یوزسورمه مای دیا قوره بکومونه خدمت ائتمکله آساده
 اولدو یوزم موره ایله کسکرتلار قلم
 سولیه جیون غری قفقاز صولم
 جملکله نایله ابر
 اید بولم یانم .
 ۲۰۰۷

VII: B
Belge

...
...
...
...
...

...
 ...
 ...
 ...

ДОСТОЯТЕСТВО
Большого Национального
Собрания Турции
в
Грузинской Геметии
г. Тифлис. 1921 г.

Удостоверение

Предъявитель сего турешко под-
данный *Мухаммед Рамизович*
Забед слет на
родину в турцию.

Для безпрепятственного следова-
ния на место своего постоянного
жительства ему *Мухаммед*
Рамизович Забед выдано это
засвидетельствованное подписью и
приложением надлежащей печати
удостоверение.

Представитель Большого Национального
Собрания Турции в Сов. Геметии: *Грант*

Тифлис

1921/18

تورکیا
ب. ۲۰۴ ج.
م. کورجستان منالکی
نومرو ۱۹۲۰

تورک نيمستان مضمون
وئيجه

تورک نيمستان اولوب *م. محمد رامي*
منالکته کيمک ايندين *م. محمد رامي*
قاصم تورکجه عذرت ممانت اولمالاسي ايجون بو
وئيجه ۱۹۲۱/۱۸ م. بالتمير اعطا ابدلي.

تورکيا - سوويت کورجستان
منالی و کلي

IX . A
Belge

حفظه زاره ابرهیم

XI. Belge

نوروز
۱۳۵۴

«شما سید محمد ابراهیم و خانواده مدعیان شما به ذات و اولاد زاده اولاد آریست
 اعطالاً شما با اولاد بفرزاده معلوم و مسلم آورده لیاقت واحد بیزه نیاز مدعی ،
 یا اینکه عمده اولاد زاده مدعیان بر موضوعه و شایسته برگردانید و طبقه مذکور در همایه
 باشد و قمرانیه ضروری از زاده و انقای بفرزاده است و محتاج عمده بولسانه
 مملکت تنظیم و تنظیم مدعیان آریست اصول از زاده و فرزندان
 بذل مقرر است جوهری ها اید هم اقم :
 ۱۳۵۴
 تقاضا
 محفوظ

کلیه کتب در دسترس است
عزیزانم این کتاب را
با کمال احترام تقدیم می‌کنم

۴.

XII. A
Belge

فصلنامه کلام نواری

از اهل بیت

مردان ابراهیم بر صفتی اهل
شرف و جلال و عبادت
فکر بر سر راه اوردن هدایت
فانما فی عجب و عورت ابراهیم
امیت آینه خفته - صرا لونه
و یا موعظ و انجوب
موفق شکر نعمتان
سید

۲۱۱۷۱۴

XII. B
Belge

توزیر قیادت
یا نوزاد

نوروز ۷۱
تاریخ
قاری
شیرازی
اعمال

تاریخ
۶۴

موروث
مقتضی
تاریخ

تاریخ
مقتضی القاطن

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۷۷۷

۷۷۱۹۱۷۱ | بسم الله الرحمن الرحيم
موسقودا معاھدہ سہ مصلوہ موسیقی نون و روس
کھندی آره سده مرسوم مصلوہ نفاھی ایدیه کھنہ
مرسوم مذکورہ یہ کھنہ نفاھہ انڈان ایدیه کھنہ آلتی ذات
بیانده ذات علیہ بنی و ہ بولونشی تیب ایدیه
اوکھم دہ صده کھنہ اوکھم کھنہ آرتہ سہ کھنہ
پوروشی سنا و . | ۷۷۱۹۱۷۱
نفاھہ و

~~XXXXXXXXXX~~

XIII.
Belge

قاری تولائی ریجی کور فرعام اولی اوزاره در . کون لوقیه ایترکه اولیاه مسکه ندجه مفسره و کرک فافس
حکومتی هکت و حد لید غورنوشه بوجاق کاسم ریسیه بابیه هقدره .

۱- مسکه ندجه مفسره
آستولائی دازه مسکه بولونه و بی منطقه ده کی برانفده بیاده ساری اولی قیطانیه و کر بولونه اولی اولی
تفتک بار بولنی سوزم بوقدر با قکت اعدای و شیخه اشیری دانه دوزم بولنی قیطانیه ساس ریجی اولی قیطانیه

۲- هکت دازه بی موهندنه ساس اجزای ایضا ایله هقدور .
ایره هکت و هکت دازه بی بولیه ایچ هقدور . ایضا اولی هکت و تولائی دازه ای اوزاره قیطانیه
عی زمانه اولی دانه بولیه ایچ هکت . بولون زنجیر و سبکی اولی اولی دانه ایچ هکت .

۳- هکت دازه بی رهونی مسکه کرک قیطانیه اولی اوزاره موجود قیطانیه ساس اولی اولی دانه
وسته ایترکه اولی اولی کیمیک قیطانیه اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی
۴- ایضا ایترکه اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

۵- ایچ هکت .
قورق قیطانیه ساس اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

۶- ایچ هکت .
قورق قیطانیه ساس اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

۷- ایچ هکت .
قورق قیطانیه ساس اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

۸- ایچ هکت .
قورق قیطانیه ساس اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

۹- ایچ هکت .
قورق قیطانیه ساس اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی اولی

اعضای هیئت ریاست بنیاد ایلک

XV. Belge

۲۲۵۸

کرن تقییه ایلکده بیخ نه مساحه ده جیلساره و کرن قاری قونانی هت و خولایه خوتون
یایمورام هفتده کره عه کی قونانخت و قرینه اولدی تقیوه حوزاق و لوی کوزرلی .
ارپوریتک احضار اتد کریمه قایم و حوزا ۱۰/۱۰/۱۹۷۷
موقوف
ط

قارص متصرفتی

مخبرون مدبری
عدده

عمدی

خصوصی

۵.

بلدیسی الیم باغنتیه
قارص ۱ - ۱۱ - ۷۷

بلک

قارصه رکنت کنی ای ایمی دو کوز بکر زانه زانه بلدی کی حینه و علم و عیاله ارایه
قریه وی رکنده استفارده شایه بوزر . کنی نه لک قاری معاقیم
اولدی . تقییه استغفار اولدی و سده هفتی شرفور اولدی هت کنی اعضایه
تیزی ایچمه لاق اولدی و اتد اعضایاره قریبه رکنت بوزر لوی ده عدده و ایچ
ارجون و مورینه مورف اولدی قندی سارندیه استغفار اولدی

XVI. Belge

قارص متصرفتی

خاصی بلدیہ

۱۷۰

میت محکمہ

۱۷۰

از میرک نے دوریہ اشغال ضابطہ مورد تدارک نامہ کر
 لکھتے عمودہ اذونہ و طہ اصلہ لانتیک عضو قمتدار
 بولہ و نامیہ خصوصاً و استرا بولونکہ مجاہدہ نیک
 الہ مہم اسادنہ برہمی تکملہ ایلیاہ اویر حقیقہ
 توکلیا بولک محکمہ متہ تو نہ بار غنی حلا
 جتیب اولدندہ عمہ و نامیہ ایلم

بولک میت محکمہ
 تیس سفلاز کمان

۱۷۰

XVIII.
 Belge

طریقه زندگی و اخلاق در زمان سلطنت لایسانس خاندان

سای و عدلی نماندند و لطف نامه بود و نیکو. رضایت نه انده صلحی بود اولاد
 فقیر چون باید نیکو. اینجا از نیکو بود و از نیکو نیکو و نیکو نیکو و نیکو نیکو
 او زود نزل است و در این اداره است. نیکو است و نیکو است و نیکو است
 و نیکو نیکو است. الم و نیکو نیکو است و نیکو نیکو است و نیکو نیکو است
 این یک نیکو است و نیکو نیکو است. نیکو نیکو است و نیکو نیکو است
 نماندند و نیکو نیکو است. نیکو نیکو است و نیکو نیکو است.

مکتب خاندان نماندند

رض

از هم

ریسی هم. باتا صمدی

قاره کلمه است ۶ ده ساعت ۱۴/۲۰ دم

۲-۵-۲

XIX. Belge
۱۰۰/۱۰۰

۹.

تودیکه جهودینی

قارصولایق

تحریرات تلمی

عدہ

۱۹۷۷ خصوصی

۷۷۶۶ عمومی

۱۳۴۰ - ۱۰ - ۲

۷۷۶۶

مدیر ریاست

رئیس جمهور عالی پاشا عزیزم کزورز ریایا اولوسرسله کده هکده نظر ابر
ایده جه و رسم استغایر بی مشرا اینک فطه زورکی لقا ایار قده ایتم .
والی و
ار

XX. Belge

رئیس جمهور پاشا حضرتبری

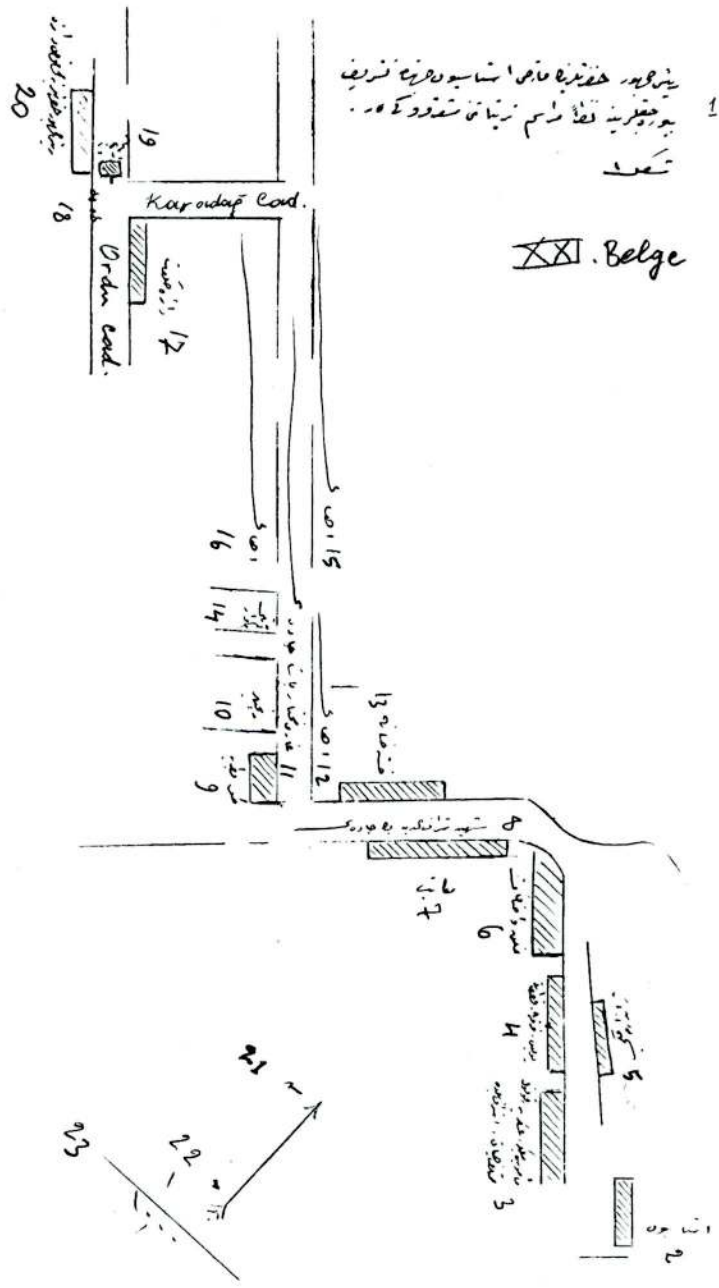
تاریخ کلگیری ۱۳۴۰/۱۰/۲

ساعت ۰۵:۲۰/۱۴

ابر

1
بیرگهده خفته بیه قانم اسناسیور فریزه نوزیف
بیر جعفریه لفظه رسم نریبانه سفروکده .
شماره

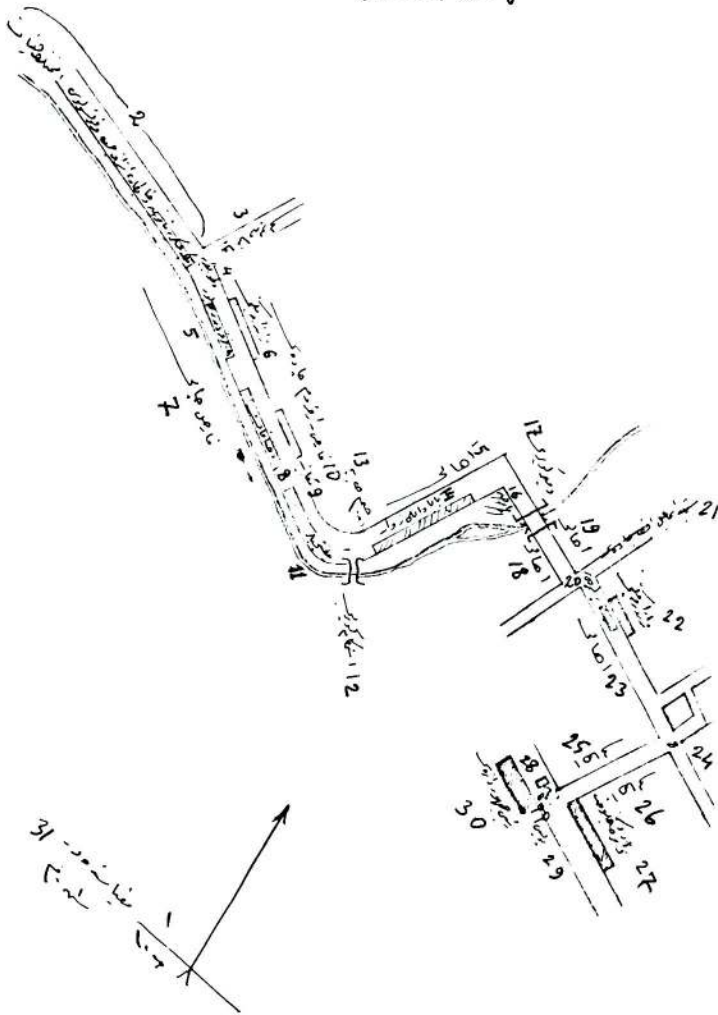
XXI. Belge

1. 1917-1918 yıllarında İstanbul'da bulunan ve İstanbul'da bulunan ve İstanbul'da bulunan

1917-1918

XXXII. Belge

XXIV. A

- ۱- کاظم بیگ
- ۲- توفیق بیگ
- ۳- جمال افندی
- ۴- علی افندی
- ۵- ابراهیم بیگ
- ۶- صریح بیگ
- ۷- اسماعیل بیگ
- ۸- کریم ای عباس
- ۹- کریم رحیم بیگ
- ۱۰- حکمت بیگ
- ۱۱- باقر طرب ابراهیم
- ۱۲- جلی موسی
- ۱۳- ضرری افندی
- ۱۴- کاظم بیگ
- ۱۵- قهرمان بیگ

کاظم بیگ
 توفیق بیگ
 جمال افندی
 علی افندی
 ابراهیم بیگ
 صریح بیگ
 اسماعیل بیگ
 کریم ای عباس
 کریم رحیم بیگ
 حکمت بیگ
 باقر طرب ابراهیم
 جلی موسی
 ضرری افندی
 کاظم بیگ
 قهرمان بیگ

XXIV. B
Belge

انذره ده : رئیس جمہوریہ قازقستان کا حق تحریر

XXXV. A

Belge

بک قسماً اساعانت دولہ بدنه قبا حلتك استناد شدہ لم نظر بولساہ تعلق آرمین
سداقا الحوض الاملاية اولوتكاز برعاطره برامنه اولوقدنه شد اندنت عيه
زمانده سلامت مواعدتده دولايده سومر لوتيت الصلا والسلامت عجزه
دعوتده ميخون اسرام ايدم -

فاریس
کری رئیس جمہوریہ

۱۲۴ / ۱۰ / ۱

انذره ده : رئیس جمہوریہ قازقستان کا حق تحریر عجزتہ لوی
لطفہ خاتم اقتدیہ

XXXVI. A

Belge

الاولیاد ووتدکار دعوتده برده دسید داوتکاز قسماً برعاطره اولان سیاحت
بروتونن برلمون اتمام برعاطر ساعت آره نموده لوتنه کی بولون لطفہ کز دہ دولہ
تاریختده تیگ ددیمہ اولوقدنه نشہ دسلامت مواعدتده دولايده سومر لوتيت
ایلات تو سلفه دعوتده ميخون اسرام ايدم -

فاریس
کری رئیس جمہوریہ

۱۲۴ / ۱۰ / ۱

[مکونه ۰۰۱]

پوسته و تالغراف مقبوضی

XXVI, B
Belge

برسوله نومردی	باره غروش	کله عددی	تغاق غرام	قیبئی غروش
۹۸۱	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
ده				
ایپوندار ()				
مأمورک امضاسی				
ل				
ل				
ل				
ل				

خطا : معترف اچنده راسلاطه نومی یعنی الله الفنا تمهدلی قیبتلی کایب
حراهه ۰۰۰ قیبتلی ویا قیبتلی سزا یا کتبه ها کایبسی ایسه اوکوسترله چکدره

[نور ۰۰۱]

پوسته و تالغراف مقبوضی

XXV, B
Belge

برسوله نومردی	باره غروش	کله عددی	تغاق غرام	قیبئی غروش
۹۸۰	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
ده				
ایپوندار ()				
مأمورک امضاسی				
ل				
ل				
ل				
ل				

خطا : معترف اچنده راسلاطه نومی یعنی الله الفنا تمهدلی قیبتلی کایب
حراهه ۰۰۰ قیبتلی ویا قیبتلی سزا یا کتبه ها کایبسی ایسه اوکوسترله چکدره

تذکره
۷۹۶

تذکره

خطبه تدبیر و تکریم

معا	تاریخ	آغاز عمل	تاریخ	کلمه	تعداد	شماره
۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲	۱۳۰۲
اول	اول	اول	اول	اول	اول	اول
اول	اول	اول	اول	اول	اول	اول

حکومت لیبی
شؤون قبول ایزد

اولاده برکتی
مجموعه باستانه
خطبه تدبیر و تکریم

XXVII. Bilge
خطبه تدبیر و تکریم

۱۵۹۸

تلفرا قامه

صوملی ملی حاکم افسانہ

خاطمه بلدیہ سیکرٹری لایہ افسانہ

اسما	تاریخ	آئندہ عمل	تاریخ	کلاس	نومردی	غروی
اول سکول	۵ حکومت	اول کتاب	۵ حکومت	۵-۱ ساعت	۵-۱۱۶	۱۱۶

حکومت تلفرا قامہ افسانہ بلدیہ سیکرٹری لایہ افسانہ

از المرنہ کورنہ سلطنت کورنہ نامہ خاتونہ اظہار الیوم
نامہ نزلتہ و محمد
XXXVII. Belgje

لیفٹنانت مہر علی

نومردی ۱۱۶

مطلبہ عامہ

بهای اشتراک
 سالانه ۱۳۰۰ ریال نسی ماهه ۷۵۰ ریال
 سه ماهه در همه جا ۴۰۰ ریال
 بهای آگهی
 هر خطی: هفته دوم ۶ ریال هفته سوم ۴ ریال
 هفته چهارم ۲ ریال

I ۷۱۱, sayı 46

دوازدهم و نهمینده و کسردهای تبریزی
 (15 Mart 1941) Cumartesi ۱۳شنبه ۲۴ اسفند ماه ۱۳۲۰

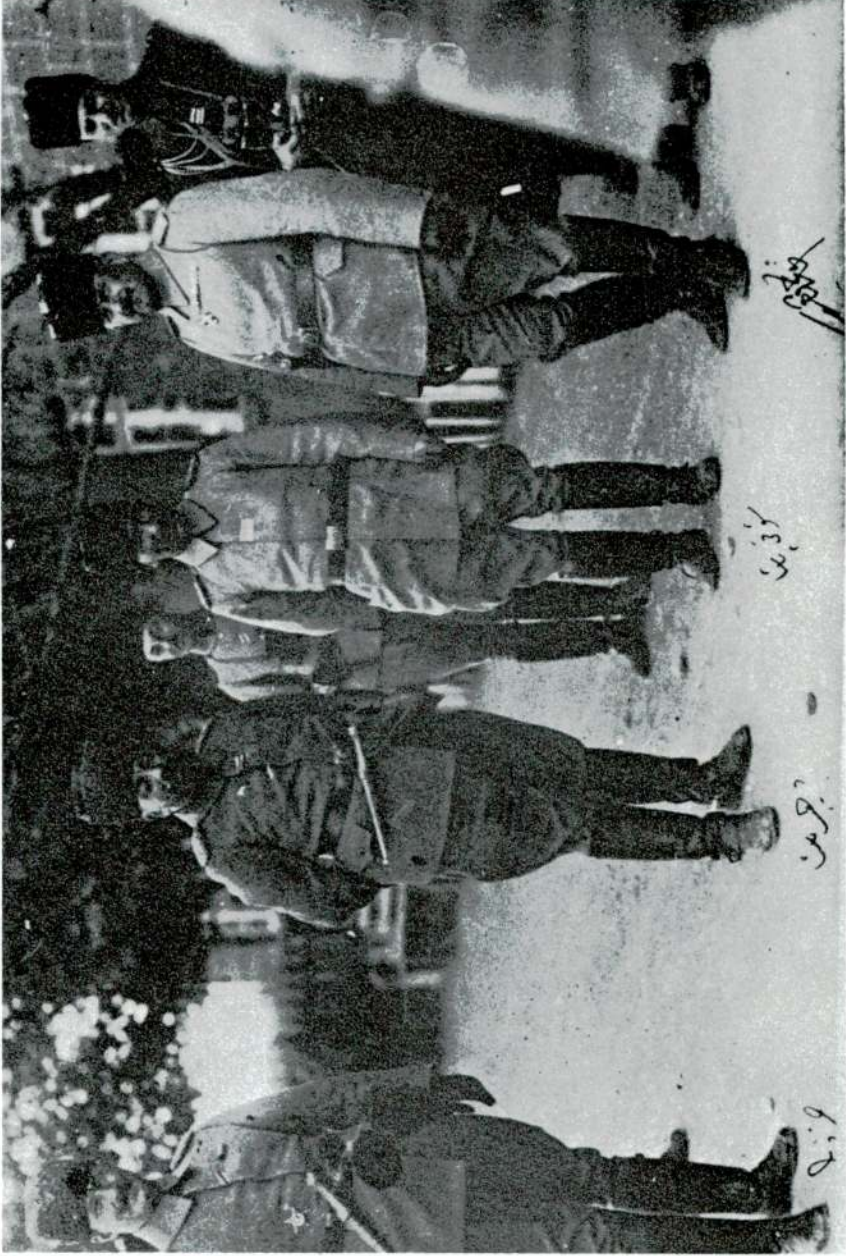
ابراهیم آقا و دسته او

(آنکه دو میانه نشست ابراهیم آقا)

ابراهیم آقا ویراندیش
 آبدین پاشا و حسن بیگ
 از مردم قلنس بودند .
 در سال ۱۳۲۶ که تبریز
 بالنگر های محمد علی
 میرزا جنگه برداشته بود
 و از قفقاز بیاری می آمدند
 این براندوزان نیز آمده
 و در جنگها بسیار داری
 از خود نشان دادند و کم
 کم از سردستانان گردیدند
 آبدین پاشا پس از
 پایان جنگهای تبریز به
 خوی رفته در آن بزمون
 حاضر گردید . ولی
 ابراهیم آقا بود نالوسال
 ۱۳۲۶ که صد خان بر
 سر تبریز آمد و دوباره
 جنگهای آغاز شد این
 دو آن جنگها نیز شرکت
 داشت و دلیریا مینمود .
 عکس بالا در همان سال
 پس او پادشاه جنگی
 برداشته شده (جنگه شام
 غلغون) چون دو آرزو
 یک نیروزی باقه بزنده بیاد گازی آن این بیکره را برداشته اند .
 سپس ابراهیم بیگ جنگه با روسها نیز شرکت کرد و با معاهدان تبریز کو چیده باستانبول رفت . گویا اکنون در قفقاز است و چنانکه گفته میشود دخترانی
 از او در تهران میباشند .
 کسانیکه در عکس در بزمون ابراهیم آقا دیده میشوند هر یکی از معاهدان دلیرانم آنروز با جان بودند .

1. - Tebriz'de çıkan farsça "PERÇEM" gazetesinin pazar 24 İsfendmäh 1320 (16 Mart 1941) tarihli 46. sayısının ilk sahifesinde: "İbrâhîm Aka ve Onun Takımı" başlıklı toplu fotoğraflı yazıda, Ortada başı açık ve dürbünlü olan zât, *İbrâhîm Beg'dir*. Haber yazısında: *İbrâhîm Aka ile kardeşleri Karslı Aydın Paşa ve Hasan Beg'in*, h. 1326 (1908) yılında gönüllü takımıyla gelip *Tebriz'de* hürriyet mücadelesine katıldığı ve h. 1329 (1911) yılına kadar bu uğurda savaştığı, kardeşi *Aydın Paşa'nın Khoy'da* (6 Muharrem 1329) şehid düştüğü anlatılıyor.

2.-24 Mayıs 1918 de Gümrü'de Türk Kumandanları, sağdan sola: Kâzım Karabekir Paşa, şevki (Subaşı) Paşa, Ordu K. Mehmed Vehib (Kaç) Paşa, Kurmay Başkım Husrev (Gerede) Beğ, arkada iki yver.

Fahrettin Kırzoğlu

3. - Kars Milli Islâm Şûrâsı Reisi
Cihângiroğlu İbrâhim (Aydın) Beğ (1918 yılında)

Fahrettin Kurzioğlu

Klişe/gurup Fotoğrafı altına:

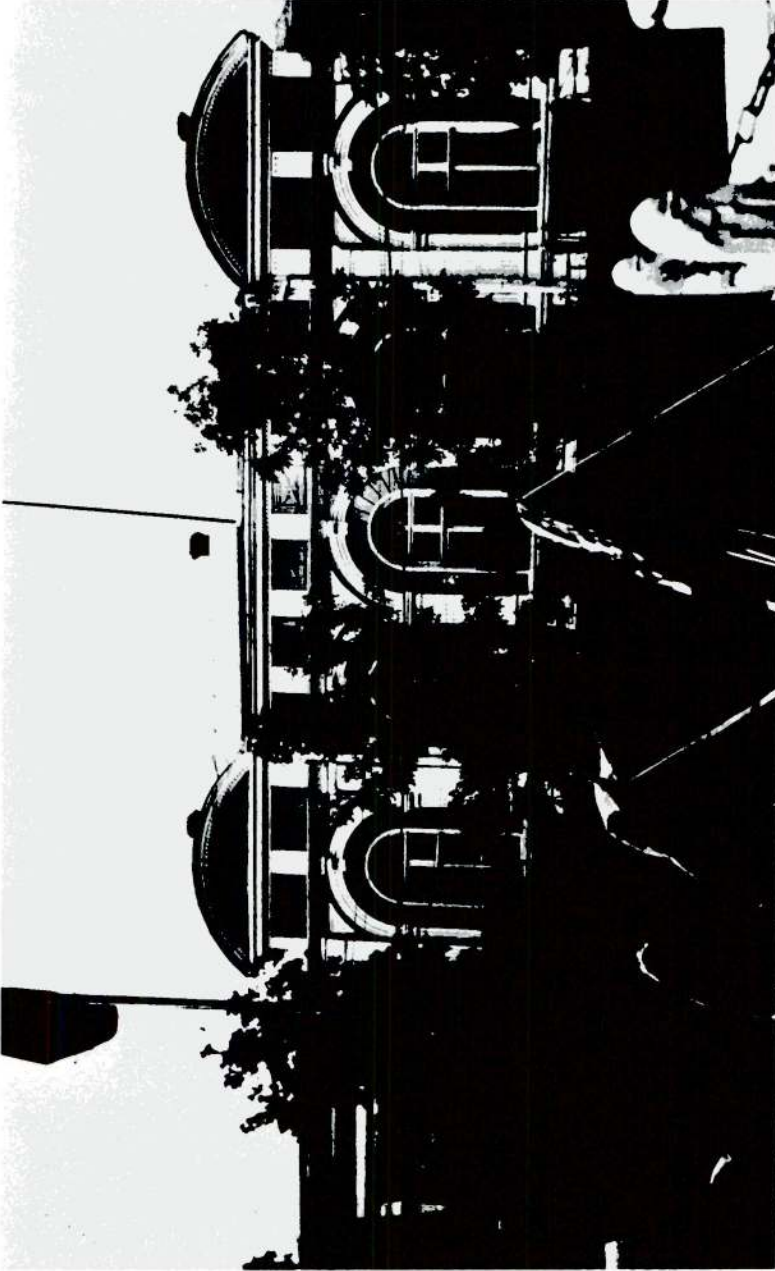
4. - Kars'ta, 30 Kasım 1918 "Büyük Millî İslâm Şûrâsı Kongresi" ile, 17 Ocak 1919 daki "İkinci-Büyük Kars Kongresi"ne katılan "Üç Sancak" Bölgemiz Mümessilleri'nden bir topluluk. 12 Haziran 1918 Üç-Sancak "Ârâ-yi Umûmiyye" (Plebisit) sonu tutanaklarını ve Anavatan'a Katılma İstekleri'ni İstanbul'da 15 Ağustos 1918 de Pâdişâh'a sunan, "Elviye-i Selese Hey'eti"ni oluşturup, birer "Mecidiyye Nişânı" alanlar (2 Eylül 1918 tarihli ve 1 sayılı "Yeni Gün" gazetesinde de çıkan Dolmabahçe Sarayı'nda çekilmiş, "Phebus'un fotoğrafı).

Sağdan sola doğru, Öndekiler: Kars Mümessili-Akbalı Hâciabbâsoğlu Kerbelâi Mehmed (AKBABA) Beğ; 2 - Artvin Mümessili-Civanoğlu Mehmed Efendi. Ortada oturanlar: 3 - Kars Mümessili-Sarıkamış Bozat köylü ("ÖĞÜN" soyadını alan âileden) Yunus Beğ; 4 - Kağızman Mümessili-Abiloğlu Musa Beğ; 5 - Oltu Mümessil-Hâşimoğlu'lardan Tâhîrbeğzâde Yusuf Zîyâ Beğ; 6 - Saray Mihmandarı Nebil (BUHARALI) Beğ; 7 - Ardahan Mümessili - Hâci Mehmed Emin Efendi; 8 - Kağızman Mümessili - ("ATAMAN" soyadlılar'dan) İsmâilbeğzâde Mehmed Beğ; 9 - Ardahan Mümessili - Khamşioğlu Râsim Beğ. Arkadakiler: 10 - Artvin Mümessili-Maradetli (Murathlı) Helvacızâde İshak Efendi; 11 - Batum Mümessili - Sancakbeğizâde Yusuf Beğ; 12 - Artvin Mümessili - Ardanoğlu Kaymakam İsmâil Beğ; 13 - Oltu Mümessili - Penek Beğleri'nden 'Asker Beğ (uzun boylu); 14 - Acara Mümessili - Khamşioğlu Temür Beğ / Paşa; 15 - Batum Mümessili - Gürcü Prensi Cavakhof; 16 - Batum Mümessili - Rum (Tütün Fabrikatörü, sonra "Pontosçu") Murat Bunyatof. (Nebil Beğ ile son iki kişi, Kars Kongrelerine katılmamışlardır).

Fahrettin Kırzioğlu

5. - 13 Nisan 1919 günü İngilizler'in Kars Parlamento Konağı'nı baskınla işgali sırasında Őhid edilen, Koruma Polisi Karşlı ("IEK" Soyadlı ileden) Âkif oğlu Arslan Efendi.

6. - Kars, "Cenûbigarbi-Kaşkas Hükümeti" (17 Ocak - 13 Nisan 1919)
Parlamento Konağı. 1921 Kars Muâhedeŝi Konferans Dâiresi. Şimdi Kars Vâilileri Konağı.

7 - Kars'tan 13.IV.1919'da İngilizler'in tevkif edip Malta'ya sürdükleri Hükümet erkânı ve yüksek mamurlar. Soldan sağa, oturanlar: 1 - İbrahim (Aydın) Beğ. 2 - (resmi kesilen) Örenburglu Mamiloğlu Tevhiddin Beğ. 3 - Rum Temsilcisi Stefan Balyadis 4 - Polonez Matvey Raçinski. Ayaktakiler: 5 - Hasanhan Beğ. 6 - Karşlı PTT Umum Müdürü Atamanoğlu Muhlis Beğ. 7 - İğdirli Kars Vâlisi Mehmed (Araslı) Beğ. 8 - Diğorlu Camadanlı oymağından Kars Polis Komiseri Salâhoğlu Musa Beğ.

8. - Önceki toplu Malta sürgünleri fotoğrafında, en yaşlı zât olan (1845 doğumlu) Mamilioğlu Tevhiddin Beğ'in kesilmeyen resmi

برقی سە

۲۷ اپریل ۱۳۳۵

محل ادارەس
سەئیدووسکی خادەس ۱۰۰

آزە شەئەل

مەلۇم تەبیری وراوسى ايجون بر آبان ۵۰
ايشی آبان ۱۰۰ اوج ايشی ۱۵۰ سەلەر

ایلامەت عابى ادارەدە فرالادەسەلەر

نەسەسى ۲ سەلەر

جەمەت تەبیری

۱ مەرم ۱۳۳۸

جەمەتک سەتکە مەلاق بائەبەر مەلور اولور
کودەر تەجەتک عەلاق آچقی ئۆزگە پارلەبەر
دەریخ اولماسان اولواق ائادە بئەلەر

کودەر لالان بائەبەرک اولواق اولسى مەشروطەر
بەراق آدەس : مەلۇمەسەلەت مەت

نەسەسى ۲ سەلەر

سەئیدووسکی

شەبەبە غەمەتە اوج وقە نەشر اولور
شەبەبە غەمەتە اوج وقە نەشر اولور

خلافت مَعْظَمَةٌ اِسْلامِیْہ نِک جِہامِیْہ سِنْدِہ قارِص ، باطوْم ، اردہمان یکو جود بر مختاریت ایچون ہم فکر درلر!

داری وەدە کورس بر وایا عەلەبەیری
چوربەر مەر ، چوربەر جەگەدەر .
چونکہ نۆبانباہەر ایشاق عەنە
امحەق کب ایبەک ، وناک ایچون
مەر و آسورە بر مختاریت ادارە یا
ئەبەت ایچون ایبەل ایبرە مەلۇم بۆرە
ساررە اولماجەر و السلام .

جەت مەلک و لەبەتەن دولای باطوْم
لوسى اسلامى شارائىتہ پاھ کەد
بیرات وەدەم ئشکران لیر
مەشرەم اسلام فرەدەلەر
حەسب طرەس سەئیدووسکی جەئابە
جەرەل بئەدە جەرەل ایبەن مەلکەرات
قەس مەسەسەرە مەشرەبەر . موی
سەلەر و ایدە مەلۇم

سال جدید و عرض تبریکات

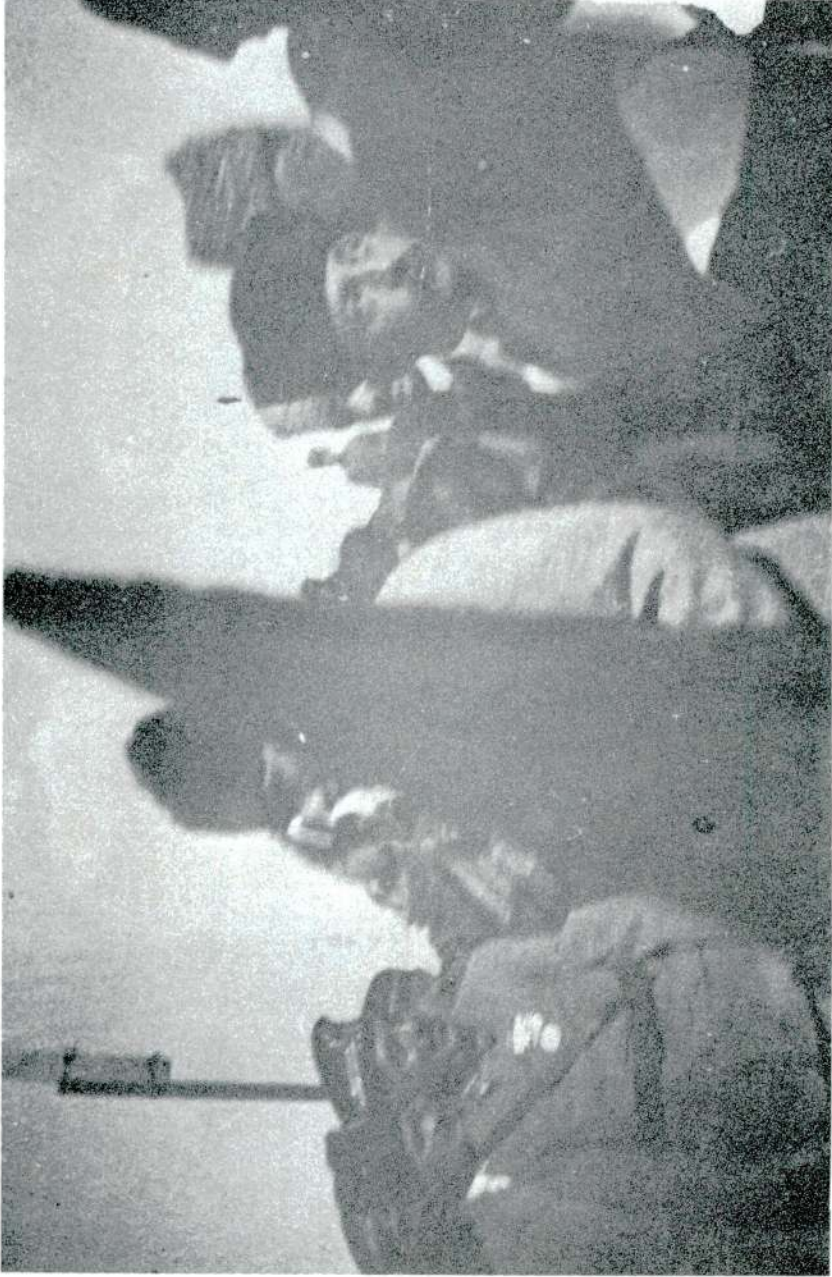
تاریخ جەمەرە فقەر کلانان اقدەم مەشرەبەیک اسو بیک اوچەبۆر
انۆز بئەلەقی نەسەسى ذى الحجة الشرفەسەنگ حەسە کونى خام بولسە

۱۳۳۵

9. - Merkezi *Kars* olan “*İslâm Millî Şûrası*”, 17/18 Ocak 1919 gecesi sabaha kadar devam eden “*İkinci/Son-Büyük Kars Kongresi*”nde varılan karar ile, “*Cenûbigarbi Kafkas Hükümeti*” adını almıştı. Doğuda Ermeniler’e ve kuzeyde Gürcüler’e karşı, *Nahçıvan*’dan *Batum*’a ve *Azğur*’dan *İğdir*’a varınca yayılan *Türklük Bölgeleri*’ni korurken, 13 Nisan 1919 günü İngilizler’in hile ile *Kars*’ı işgali üzerine, iki-üç hafta sonra *Kars-Sarıkamış* ve *Kağızman* Ermeni, Ahılkelek ile *Ahıska* ve *Ardahan* Gürcü askerî işgali altına düşmüştü. Böyle iken, “*Millî-Şûrâ Şubeleri*”: *Nahçıvan, Kulp | Tuzluza, Ortakale | Karakurut, Allâhuekber Dağı, Oltu Sancağı*, Arpaçayı başlarında *Akbaba*’da, Ermenilere karşı çete savaşlarına devam ediyordu. *Çıldır*’daki teşkilâtımız ise, güneyde Ermeni ve kuzeyde Gürcülere karşı koymaktaydı. *Artvin, Batum, Acara* bölgeleri de, *Batum*’da gürcü parasıyla yayınlanan türkçe “*İslâm Gürcistânı*” gazetesiyile mücadele için, haftada üç defa çıkan, “*Sadâyi Millet*” gazetesiyile, Türklerin haklarını korumayı üzerine almıştı. 19 Mayıs 1919 başından beri *Batum*’da çıkan bu gazetenin, Eylül 1919 sonundaki 58. sayısında, *Anavatan’a bağlılık ve Türklük duygularının nasıl dilegetirildiğini*, nakledelim: “*SADÂYİ MİLLET, Cenûbigarbi-Kafkas Cem’iyyeti İslâmiyyesi’nin vâsıta-i neşr-i efkârıdır. Şimdilik haftada üç defa meşrolunur. Numro 58. Cumartesi. birinci Sene. 1 Muharrem 1338/27 Eylül 1335 (1919). Cem’iyyetimizin mesleğine muvâfik yazılar, kabûl olunur. Gönderilecek makaalât, açık-türkçe yazılmalıdır. Derc olunmayan evrak, i’âde edilmez. Gönderilen yazıların, okunaklı olması, meşrûtdur. Telgraf adresi: Batum SADÂYİ MİLLET (Her sayıda tekrarlanan şî’ârı)*”

Hilâfet-i Mu’azzama-i İslâmiyye’nin himâyesinde KARS, BATUM, ARDAHAN yekvücûd bir Muhtâriyyet için hemfikirdirler!”

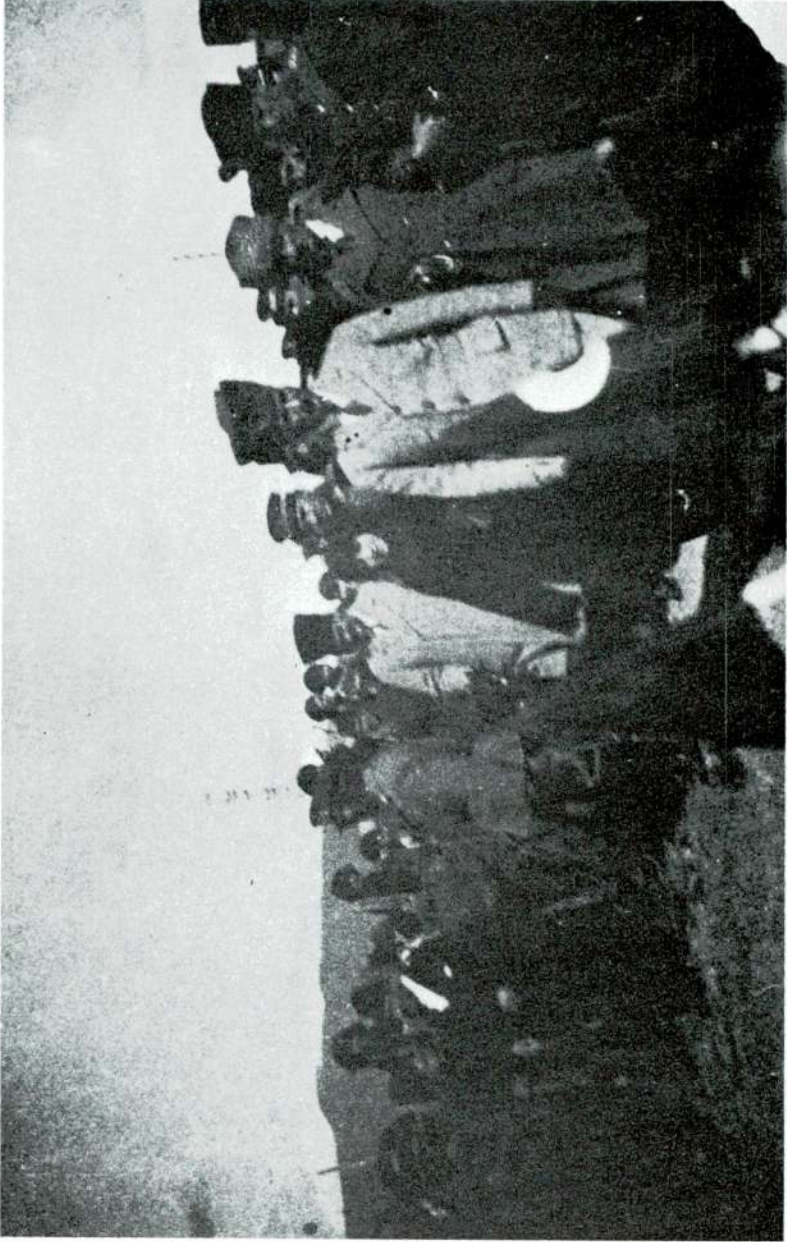
Haber olarak, Batum’a yeni gelen İngiliz Generali Cook Kollisi ile bizim, “Cem’iyyet tarafından müntahab (seçilmiş) Hey’et ile, (bu) General beyninde (arasında) cereyan eden müzâkerât” verilmiştir. Ayrıca, “Gürcü Propagandacıları’na aldanılmaması gereği bildirilerek: “Hür ve âsûde bir Muhtâriyyet-i idâre’ye nâiliyyetimiz için, icâb ederse, muhâliflerimizle mübâriz de olacağız, vesselâm”, deniyor.

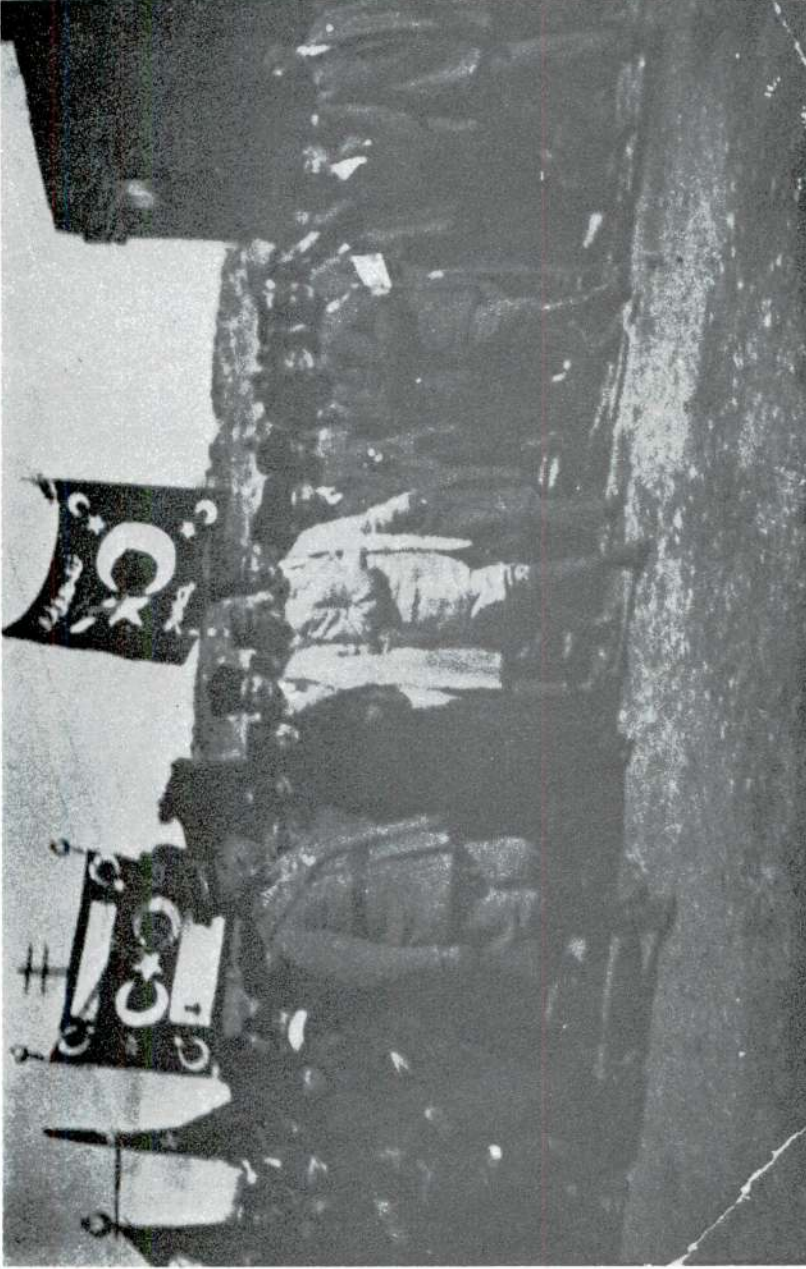
10. - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin, 6 Ekim 1924 öğle vakti Kars İstasyonu'nda karşılanması. Sağdan sola: 1 - H. Subhî (Tauröver), 2 - Vâli I. Edhem (Aykut), 3 - Rauf (Benli), 4 - Gazi, 5 - Miralay Nâzım B., 6 - Kılıç Ali (Kılıç).

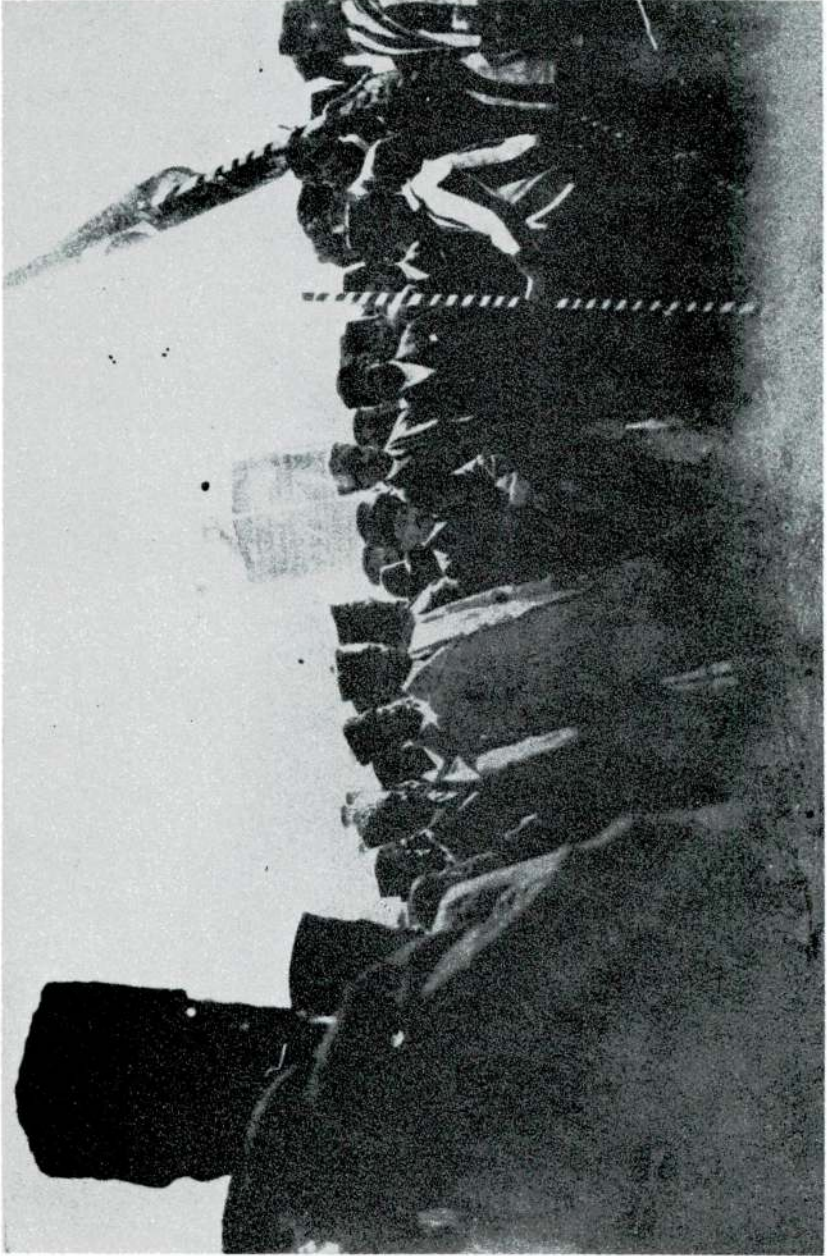
11. - Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Eşleri Látife Hanım ile birlikte, 6.X.1924 günü Kars İstasyonu'ndan İnönü Meydanına doğru gelirken karşılanışı.

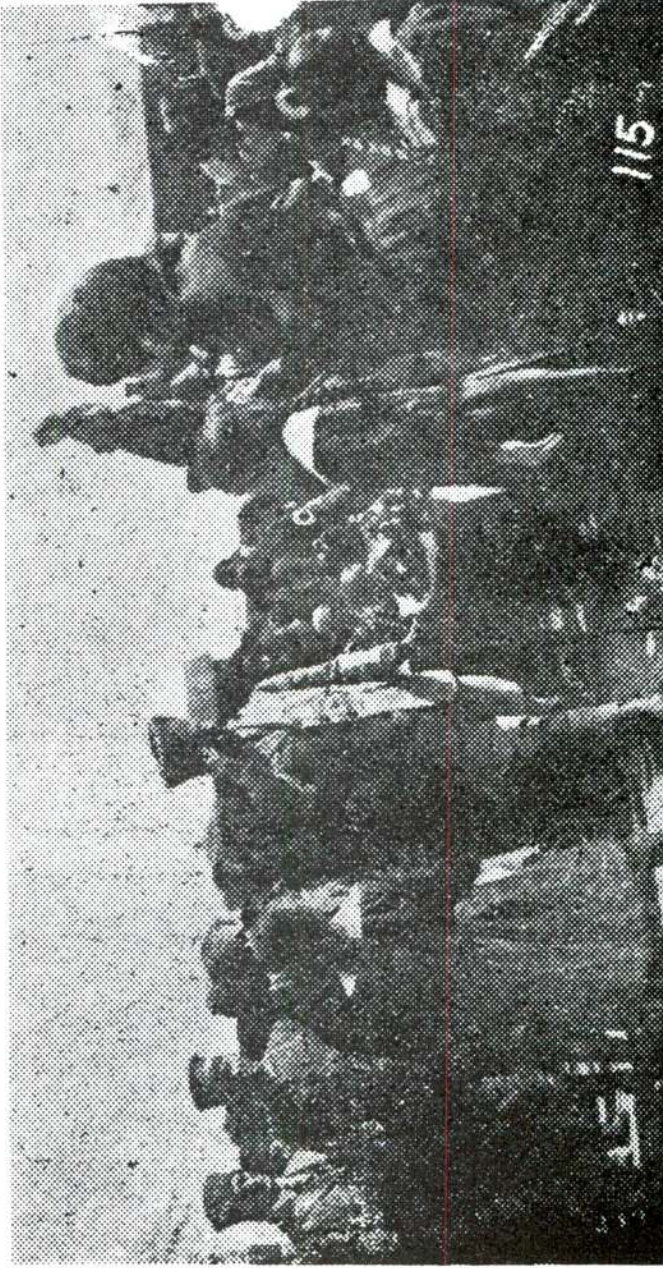
12. - Gazi ve Eđi Látife Hanım, İstasyondan İnönü Meydınına yürürken.

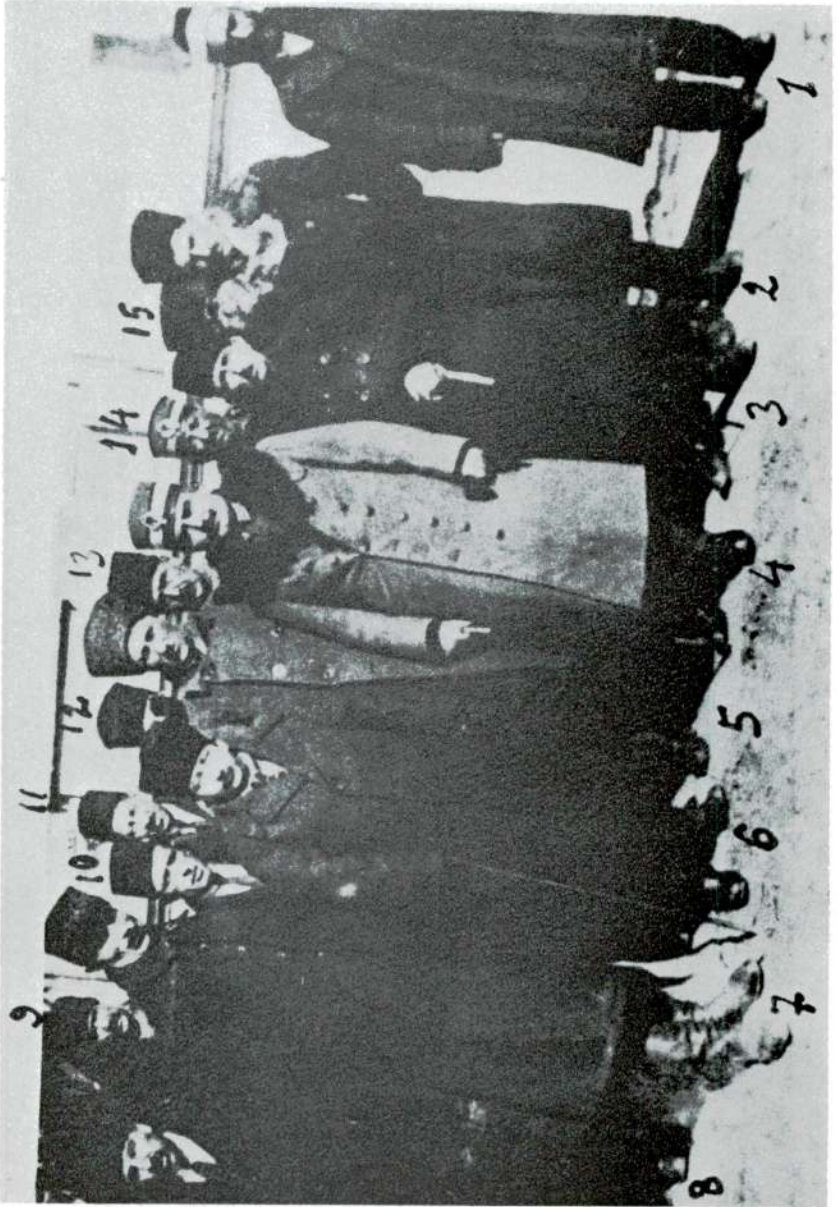
13. - Gazi ve Eđi Látife Hanım, Kars İstasyonundan İnönü Meydanı'na gelirken. soldan sağa:
Miralay Názam B., Látife H., Ali Kılıç, Gazi Hz., Kars Válisi, Elinde káđıt Míralay Emin B.,
Yürüyen uzunboylu zát Belediye Reisi İbrahim (Aydın) B.

14. -Gazi Hz., Kars İnönü Meydanı'nda, İzçiler Temsilçisinin konuşmasını dinliyor.

15.- Gazi Hz., Kars Kız İlkmektebi'nde karşılanırken.

16. - *Gazi Hazretleri* ile 6 Ekim 1924 günü Belediye Öğle Yemeği Ziyafetinde bulunanlardan bir topluluk (Kasım 1924 te çekilmiştir).

Öndekiler: 1 - Belediye A'zâsı'ndan (13.IV.1919 da İngiliz İşgali günü Parlamento'yu korurken şehid edilen Polis Arslan Efendi'nin babası) *Mamooğlu Âkif Ağa*; 2 - Kurtuluş'tan sonra İlk Kars Belediye Reisi Yenigazi köylü, *Hayrullah* (DAĞLI) *Beğ*; 3 - Erzurumlu Em. Yarbay Kazanasmazoğlu "*Küçük*" lakaplı *Kâzım* (YURDALAN), *Beğ*; 4 - *Müstahkem Mevki Kumandanı Mtralay "Kara"* lakaplı *Emîn Beğ*; 5 - *Belediye Reisi İbrahim* (AYDIN) *Beğ*; 6 - *Vâli "Topal"* lakaplı *İbrahim Edhem* (AYKUT) *Beğ*; 7 - *Cumhuriyet Halk Fırkası Kars İli Başkanı, Sarıkamış-Hamamlı Köylü, Kubadoğlu Bekir Sıdki* (KUBAT) *Beğ*; 8 - *Hâkim Hilmi Beğ*; 9 - Millî Şûrâ'dan beri (1918-1935 arasında) Belediye Tahsildarı *Kırzioğlu Mehmed Derviş Efendi*; 10 - *Müddeiumumi Cemt Beğ*; 11 - Maârif Müdürü *Sâbit Beğ*; 12 - Muhâsebeci *Derviş Beğ*; 13 - Tutak'taki Karapapak Hamidiye Alayı'ndan Emekli Binbaşı *Kahramân* (BAHADIR) *Beğ*; 14 - 29. Alay K. Kaymakam *Tevfik Beğ*; 16 - (yüzü çıkmamış) Türkocağı Reisi *Kara-Hamid* (ERSÖZ) *Beğ*.

Fahrettin Kırzioğlu

17. - Cihângiroğlu İbrâhîm Aydın'ın eği,
Edirneli Koyunbabaoğlu Yüzbaşı Şükrü kızı *Melek Aydın Hanım* (1896-1975)-1924'te

18. - Gazi Hazretleri şerefine Kars Belediyesi'nin verdiği öğle yemđi ziyâfesinde, (Azerbaycan, İran ve Tiflis'te, hattâ Çarlık Rusyası'nda da "Karski Kafkaski Şaşlık" diye) ünlü "Kars Şiş Kebabı"nı yaparak çok beğendiren, Karlı Lokantacı Şahmurat Usta (Ankara'ya götürölmek istenmişse de, âile mazeretinden gidememişti).

VIII

(Resmî başlıklı kâğıda yazılmıştır. Hep büyük harfliler, basılıdır.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYÂSETİ

KALEMİ MAHSÛS MÜDİRİYYETİ ANKARA

'ADED

29-5-337 (1921)

6

592

“Bismillâh”

Telgraf *Trabzon*:

Sâbık Cenûbigarbî-Kafkas Hükûmeti Re'isi

Cihângîrzâde İbrâhim Beğ'e (müsveddede, çizilen ibâreler [] içine alınarak gösterilmiştir)

C(evâb) 23-5-37 (1921) Tele:

Oniki refikinizle berâber [Malta zindânlarından] hâlâsa nâiliyyetiniz dolayısıyla, [gerek şahsım, gerek Mukaddes Milletim hakkında] ibrâz [olunan] buyurulan hissiyât[i bergüzîdeye]a, teşekkür ederim.

İstihlâsi vatana ma'tûf mücâdelâtımızda, sizin gibi hamiyetmendânın, bütün hayât ve mevcûdiyyetleri ile hizmete âmâde buldukları hakkındaki te'mînâti vatanperâneleri, sezâvâri takdîrdir.

Bil'umûm efrâdi *Millet*, bir kütlei müttehîde hâlinde çalışdıkça, pek yakın bir âtîde, âmâlî milliyeyi meşrû'amızın, hîz-ârâyî husûl olacağı, eltâfi Sübhâniyye'den me'mûl ve muntazardır, Efendim.

(Kâtib adının baş harfleri ve kaydı:) *Türkiya Büyük Millet Meclisi Re'isi*

F H

Mustafâ Kemâl

Yazdım fi minhu (1921 Mayıs) 31.

Ç. — *İbrahim Aydın'ın, Tiflis'ten Kars'a Gelişinin İlk Yılına Âit Belgeler:*

IX

(1 Haziran 1921 tarihli belgenin sağında türkçe, solunda rusça yazılar basılı olup, bizim Gürcistân-Tiflis Mümessilimiz Kâzım Dirik'in Vekilinin imzasını taşıyor. Bunun arkasında, herbiri onbir satırlı ve rusça - türkçe resmî mühürlü üç “Viza” kaşesi, silikçesine vurulmuştur. Bunlardan: Haziranın 2 sinde Tiflis'ten ayrıldığı, 13 te Ba-

kû'ya vardığı, 20 sinde Bakû'dan döndüğü belirtiliyor. *İtalik dizilen* ibâreler, kara mürekkepli olup, ötekiler basmadır. Eşi, Edirneli Melek Hanım, 13 Nisan 1919 da birbuçuk yaşındaki büyük oğlu İsmail ile savuşturulabildiği Gence'de, İlkokul Türkçe Öğretmenliği yaptı. Gence Vâlisi Hudâdâd Beğ'in himayesinde eşini bulan İbrahim Beğ, takmaadla onu, güvenilir kişilerle Gümrü üzerinden Kars'a gönderdi. Ermeni şerrinden kendisi, Tiflis - Ahuska - Posof yoluyla Kars'a dönmeği uygun gördü).

Türkiye

B.M.M.H.

So(vyet) Gürcistân Mümessilliği
Numro 192

Tiflis

1/6/37 (1921)

Türk Teba'asına Maşûs Vesika

Türk teba'asından olup, *Malta'dan 'avdetle Bakû'ya gitmek isteyen Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ'in Bakû'ya, ba'dehu Kars'a Türkiye'ya 'azîmetine mûmâna'at olunmaması için bu vesika, 1/6/37 (1921) de bittemhîr, i'tâ edildi.*

Türkiye - Sovyet Gürcistân

Mümessili Vekili

(İmzâ, Yüzbaşı) *Hüsâmeddîn* (TUGAÇ)

X

(Eski Millî-Şûrâ Meclisi Reisi Çıldırılı Dr. Esat OKTAY ile birlikte Baku'dan Tiflis'e gelen İbrahim Aydın, Gence'den tirenle buraya getirdiği çocuklarını, yine tirenle Kars'a gönderip, kendisi ve Dr., "Ermeni belâsı"ndan çekinerek, karadan geliyordu. Bu belge, basılı resmî başlıklı kâğıtta, hem başlık üzeri, hem de sonu mühürlü Kars'a dönüşü âit olup;. 230 x 350 mm. boyundadır.)

TÜRKİYA ŞARK CEBHESİ KUMANDANLIĞI'NIN

'ASKERİ MÜMESSİLLİĞİ

Tiflis

SAYI

23 Haziran 337 (1921)

531

İngilizler tarafından Malta'ya nefy-edilen, sâbık Kars Şûrâ Hükümeti Re'si Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ, Malta'dan tahliyye edilerek Tiflis'e gelmiştir. Kendilerinin, Aşulkelek tarîkıyla Kars'a gitmesi husûsundaki ârzûsu, Hey'et'çe tensib edilerek. Esnâyi râhda, kendi-

lerine icâb eden teshilât ve mu'avenetin ibrâzı; ve vesâiti nakliyyei 'askeriyyeden istifâde etdirilmesi husûsu, *Memûrîni 'Askeriyye ve Mülkiyye'*den ricâ olunur.

Mümessil V(ekili) Nâmına
(İmzâ) *Hayreddîn*

(İmzâ ve başlık üzerindeki mühürde: ortada Ay-Yıldız, onun dışındaki küçük halka içinde rusça ve onun dışındaki büyük çemberdeki türkçe yazı.)

TÜRKİYA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÛMETİ
SOVYET GÜRCİSTAN MÜMESSİLLİĞİ

(Sol alt köşede, kurşun kalemlle) Görülmüşdür, 29/6/37 (1921)
(Posof'ta, yeni adı "Türkgözü" olan köy) *Badele Hudûd Bölüğü*

Kumandanı

Yüzbaşı

(İmzâ) *Memdûh*

XI

(Sarıkamış'ta "Şark Cebhesi Kumandanı" Kâzım KARABEKİR'in tavsiyesi ile, "Belediye A'zâlığı"na seçilmiş bulunan İbrâhim Aydın'ın, Kars Mutasarrıfı eski Kars Eşrâf âilesinden Hatunoğlu Behcet Beğ tarafından, "Belediye Re'isliği"ne ta'yininin belgesi. 180 x 230 mm. boyunda kâğıda, mor mürekkeple yazılı.)

Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ'e

Numro, 2152

337 (1921) senesi için (Kurtuluş'tan sonra Kars'ta ilk olarak) icrâ kılınan *Beledî İntihâbâtı*'nda, Zâti-Vâlâları da ihrâzi ekseriyyetle, A'zâlığ'a intihâb olunduğunuzdan; ma'lûm ve müsellemler olan iktidârınıza binâen, *Beledî Riyâseti*'nin 'uhdei-vâlâlarına tevdi'i, *Makkaam*'ca muvâfık ve münâsib görüldüğünden; vazîfei mezkûreye hemen mübâşeret; ve Kavânîni Mevzû'a dâiresinde ifâyi vazîfeye himmet; ve muhtâci 'umrân bulunan (1918 Nisanı 24-25 inde kaçarken Ermeniler'in yakıp-yıktığı) memleketin, tanzîm ve tanzîfine; ve Beledî Vâridâtının, usûl dâiresinde tezyidile, hüsni muhâfazasına, bezli makderet buyurmanızı ricâ ederim, Efendim. 9 Temmuz sene 337 (1921).

Mutasarrıf

(İmzâ) *Behcet (HATUNOĞLU)*

XII

(Ancak 1921 Temmuzunda başında Kars'a gelebilen İbrahim Aydın, Belediye Meclisi Seçimine katılıp, Reis tayin edildiği gün, Sarıkamış'tan XV. Kolordu ve Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, onu ve Milli-Şûrâ Hükûmeti erkânından "İ'âşe Mümessili" iken Malta'ya sürülüp dönen, rusça yüksek tahsilli Gümrülü Yusufzâde Yusuf ARPAÇAY [1888-İstanbul 1942]¹, Sarıkamış'ta yanına çağırıldı. 25 Ağustos 1921 de Sarıkamış'ta haftalık (9.1.1922 den sonra, haftada iki defa) olarak çıkarılacak "VARLIK" gazetesinin, "Müdür-i Mes'ûl ve İmtiyâz Sâhibi", aynı zamanda Kolordu'da rusça yayın ve haberlerin uzmanı olarak, Yusuf ARPAÇAY'ın ta'yini düşünülmüyordu. Her ikisinin, tirenle gidiş-dönüşlerinin ücretsiz ve itibarlı olması için, aşağıdaki belgeyi, "Kars Mütahkem Mevki'i Kumandanı", Erzurumlu Rüşdi Paşa vermişti. Mor mürekkeple ve Rüşdi Paşa'nın elyazısıyla yazılı olup, boyu 144 x 220 mm. dir. Arkasında, beş ayrı kayıt bulunmaktadır.)

"Bismillâh"

Kars sâbık Şûrâ Re'isi İbrâhîm Beğ, Malta'dan 'avdet ettiğiinden, Cebhe (Kumandanlığı) Karârgâhı'na 'azîmet ve 'avdet edecekdir.

Mûmâileyh *İbrâhîm Beğ*, bir refiği (Gümrülü Yûsufzâde Yûsuf Beğ) ile tirenle, *Cebhe Kumandanı Kâzım (KARABEKİR) Paşa Hazretleri*'ni görmek üzere, *Sarıkamış'a 'azîmet ve 'avdet edecekdir. Ücret, alınmıyacaktır. Salonla veyâ mevki' vagonile gönderilecektir.*

9.7.37 (1921)

Mevki'i Müstahkem Kumandanı

(İmzâ) *Rüşdi*

(Arkayüzündeki kayıtlar:)

(Mor mürekkeple) "Merkez'ce kayd-edilmiştir". 9 Temmuz 37 (1921)

(Mühür) KARS MEVKİ'İ MÜSTAHKEM KUMANDANLIĞI.
(Koyu mor mürekkeple) Numro 71. Görülmüştür. Fi 9 Temmuz sene 37 (1921).

Kars İstasyon K(umandanı)

(İmzâ) *'Ömer 'Atıf*

(Soluk kara mürekkeple) Görülmüştür. Fi 10 Temmuz sene 37.

Sarıkamış-Sekizinci Şu'be M(üdiri) V(ekîli)

(İmzâ) (Okunmuyor)

(Sâbit kalemlle) Görülmüşdür. Fî 11 minhu (Temmuz 1337).

(İmzâ) *Fikrî*

(Yazı sâbit, imzâ kurşun kalemlle) Görülmüşdür. 11/7/37 (1921)

Sarıkamış İnzibât Zâbiti

(İmzâ) *Hüseyn Münîr*

XIII.

(16 Mart 1921 de Sovyet Rusya ile imzaladığımız Moskova Mu'âhede'sine göre: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Sovyet Cumhuriyetleri Murağhasları, "Me'mûr ve Müstağdemleriyle yüzelli kişiyi geçen" bir kalabalıkla Tiflis'ten 26 Eylül 1921 günü, husûsî tirenle Kars'a gelerek, hem o Mu'âhede'nin tasdiqli suretlerini bize verdiler, hem de Karadeniz-İran arasında bugünkü devlet hududumuzun son biçimini verecek olan "Kars Mu'âhede'si"nin hazırlığına başlandı. Bununla ilgili aşağıdaki belge, 101 x 170 mm. boyunda olup, mor mürekkeple yazılmıştır.)

"Bismillâh"

(Kars Mutasarrıflığı)

(Numro) 2573

Belediye Re'îsi İbrâhîm Beğ'e

22/9/37 (1921) Perşembe günü öğleden sonra sâ'at dörtde, *Moskova Mu'âhede'si*'nin musaddak sûretleri, *Türk ve Rus Hey'etleri* arasında, merâsimi mahsûsa ile te'âtî edileceğinden; merâsimi mezkûreye *Hükûmet* (Kars Mutasarrıflığı) nâmına iştirâk edecek altı zât miyânında, *Zâti'âlîleri*'nin de bulunması, tensîb edilmiştir.

Öğleden sonra sâ'at üçde, *Hükûmet Dâiresi*'ne (Kars Mu'âhede'si'nin görüşüldüğü, Ordu ve Karadağ Caddelerinin kesiştiği yerdeki 1981 den önceki eski "Hükûmet Konağı"nın üst katına) teşrîf buyurulması, mütemennâdır.

Fî 21/9/37 (1921)

Mutasarrıf V(ekili)

(İmzâ, 6. Süvâri Fırkası Kumandanı Mîralay)

Sâmî Sâbit (KARAMAN)

XIV

(Sultan II. Abdülhamîd'in, yüksek rütbe ve makamdaki Devlet Memuru Ermeni yurtdaşlara rağmen, konuşma dili ve edebî ermeniceyi öğrenmek üzere, "Kîsei-Hümâyûn"dan İzmit Ermeni Lisesi'nde okutturduğu Amasyalı "Şirvanlılar" adlı göçmen Türkler'den merhum Mülkiyeli Ahmed Es'ad URAS, "Kars Mu'ahedesi" sırasında, buraya Mutasarrıf tayin edilmişti. "Ermenistan Murahhasları"nın, ara vermede ve kendi aralarında, konuşmalarının mâhiyetini, Türkiye Başmurahtası Kâzım Karabekir Paşa'ya, elaltından bildirsin diye⁶ gönderilmişti. Merhum A. Es'ad URAS bu hususları, 1951

⁶ *Kars Konferansı'nın yapıldığı salon, Mutasarrıf'ın odasına bitişikti A. Esat URAS, "evrak alıp-vermek" üzere duvara iki karış eninde ve boyunda bir "mazgal" açtırtmıştı. Ermeni Murahhaslarının aralarında Ermenice konuşmalarının mâhiyetini, "Kahveci" ile buradan, Kâzım Karabekir Paşa'ya ulaştırıyordu!..*

Rahmetli A. Es'at URAS, *Kars Konferansı* sırasında *Ermenistân Murahhasları'nın*, 16 Mart 1921 de imzalanan *Moskova Mu'ahedesi* müzâkerelerinde bile bizden koparılmak istenen ünlü "*Anı Şehri Örenleri*" üzerine aralarındaki konuşmaları ve yapacakları teklifi, merhum Kâzım KARABEKİR Paşa'ya, şöyle ulaştırmıştı: "1877 den önce *Türkiye'*ye ait olan ve *Akbaba Nâhiyesi* adıyla *Kars'a* bağlı bulunan *Arpaçayı* başları sağındaki 32 dağ-köyünün *Ermenistan'a* bırakılması yerine, buraların yine eskisi gibi *Kars'a* ve *Türkiye'*ye kalmasına karşılık, — *Kars'a* 40 Km. uzaklıkta ve *Arpaçayı* sağındaki— kiliseleriyle ünlü *Anı Şehri Harâbeleri'nin*, çevresiyle birlikte *Ermenistan'a* verilmesi teklifi, şimdiki celsede gelecektir!"

Fakat, *Moskova Mu'ahedesi'ni İkinci Murahhasımız* olarak imzâlayan *Dr. Rizâ NUR'un* yurda dönüşünde, 25 Mayıs 1921 de *Trabzon'dan* bu "*Anı üzerine*" kendisine yazdığı mektuba, 8 Haziranda şifreli telgrafla cevap vermiş bulunan Kâzım KARABEKİR Paşa ("*İstiklâl Harbimiz*", 1960 İstanbul, s. 964-965, 1025), bu hususta kararlı ve cevabı hâzırdı; *Ermeni Delegeleri'ne*, şu doğru ve tarihî karşılıkta bulunarak, onların tekliflerini reddetmişti:

"*Selçuklu Sultânı Alparslan'ın Fethi'nden beri Anı*, bir *Türk - İslâm beldesi* olmuştur. Buradaki *İslâmî eserler*, küfi kitâbeler ve birisini (en yüksek ve sekiz köşeli *Boz-Minâre*) onbeş sene kadar önce fıtnalı bir kış günü dinamitle yıkmış olduğunuz *iki koca Minâre* ve kış-yaz çevre köylülerinin gelip — keçe ve halılar sererek— *Cuma ve Bayram - Nâmazları'nı* cemâ'atle kıldığını, (Anı'da kazılar yapan Profesör Nikolay MARR'ın "*Müze*" yapması sâyesinde) sağlam kalabilmiş bir *Câmi'imiz* (Manu-çâhr-Mescidi) vardır. Biz, *Anı* ve çevresindeki *Şüregel Köyleri'nin* asırlardan beri cemâ'atle toplanıp *Namaz kıldıkları ve İslâm eserleriyle, Âyeti-Kerîme ve Besmeleler'le*, sanduka biçiminde *İslâm kabirleriyle* dolu böyle bir *Tarihî Şehrin Harâbeleri'ni*, *Ermenistân'a* veremeyiz!". Rahmetli Paşa, *Selçuklu Melikşâh* (1072-1092) çağından *Akkoyunlu Uzun-Hasan'a* (1453-1478) kadar on Türk hükümdarı adına *Anı'da* bakır, gümüş ve altın paralar kesilmiş olduğunu (bak. M. Fahrettin, Kırzioğlu "*Anı Şehri Tarihi*", 1982 Ankara, s. 55, 115-116), bilseydi, onu da söylerdi.

de Ankara'da kendi evinde hâtercümesini yazdığımızda, bize anlatmış; ve, yine Sultan Abdülhamid'in, "İstanbul Nureddin Beğ" adlı bir genci de, aynı gaye ile İstanbul'daki bir Ermeni Lisesinde, kendi parası ile okutmuş olduğunu, ilâve etmişti. Aşağıdaki çifte belge, 211 x 338 mm. boyundaki birinci hamur "esericedid" kâğıda, mor mürekkeple ve aynı elle yazılmıştır).

(İlk belge, "Şark Cebhesi Kumandanlığı"mızın, Kars'taki 'askerî ve mülkî sekiz makaama, telefonla yazdırarak, 'acele ta'mim ettiği, "Kars Konferansı" sonunda yapılacak *Resmî Merâsimin Programı*'dır. Son yarım satırı, arka sahifeye gelmiştir).

"Bismillâh"

(Kars Konferansı Sonunda ve Mu'âhede'nin İmzâsı Sırası ile, Kafkas Cumhuriyetleri Murahhas Hey'etleri'nin Dönüşleri'nde Yapılacak Merâsim ve Uğurlama Programı:)

Kars Konferansı, bir-iki güne kadar hitâm bulmak üzeredir. Gerek tasdik edilmekte bulunan *Mu'âhede'nin* hîni imzâsında ve gerekse *Kafkas Cumhuriyetleri Hey'eti Murahhasaları'nın* 'avdetlerinde, bervechi âti *Merâsim ve Teşyi'* yapılacaktır.

1 — *Mu'âhede'nin İmzâsı*'nda (eski elifbâ sırası, şimdikine çevrildi):

a) *Konferans Dâiresi'nin* bulunduğu *Meydanlık*'da (asker elbiseli ilk Atatürk Heykeli'nin bulunduğu demir parmaklıklı bahçenin yerinde): *Piyâde, Süvârî* ve *Topçu Kut'âtı*'ndan mürekkebi bir *Müfreze* ile — top ve makineli tüfeklerin berâber bulunmasına, lüzûm yoktur — ('Askerî) *Mektebi İ'dâdî* (Lise) ve *Ta'limgâh Efendileri, Jandarma* ve *Polis Kut'aları*, münâsib bir sûrette tanzim edilecekler. Ve *Hey'etleri'nin, Dâire'ye* (şimdiki, Vâli Lojmanı'na) muvâsalatlarında, râsime ihtirâmı ifâ eyleyeceklerdir.

'Aynı zamanda *g. Fırka*'dan bir *Batarya, İçkal'a*'da ihzâr olunacak; ve *Konferans Dâiresi* üzerinden filâma ve telefonla verilecek işâret üzerine, yedi top endâht edilecektir. Bunların tertib ve tanzîmi, *g. Fırka* tarafından der'uhde edilecektir.

b) *Hey'etleri'nin Dâire'ye* dühûlünü müte'âkıb, *Merkez Kumandanlığı* tarafından, orada mevcûd *Kuta'ât*'dan silâhsız olarak birer *Nefer* ve *Mekteb Efendileri*'nden on kişilik bir *Kut'a, Konferans Salonu*'na idhâl olunacaktır.

c) *Ahâlî*'nin, işbu *Merâsim*'e iştirâkleri te'mîn edilecek; ve *Kita'âtî* 'Askeriyye'nin hizâları hâricinde, münâsib mahallerde ikaame edileceklerdir. Bu *Halkı Temsil* edecek bir *Hey'et*, *Me'mûrîn* ve 'Askeriyye *Hey'etleri*'le birlikde, *Konferans Dâiresi*'nin cenûbîşarkî tarafındaki (bugün de Vâlilerin kullandığı) kapusundan, *Salon*'a gireceklerdir.

ç) *Memûrîni Mülkiyye Hey'eti*, *Mutasarrıflık*'ça; 'Askerî *Hey'et*, *Müstahkem Mevki'* *Kumandanlığı*'nca ta'yin olunacaktır.

d) *İmzâ'yı* müte'âkıb, *Konferans Dâiresi*'nden verilecek emir üzerine, *Cebhe* (Kumandanlığı) *Muzıkası* tarafından, *Kuvâyi-Millîyye*⁷ ve *Enternasyonal Marşları* çalınacak ve ayakda dinlenecektir.

e) *İmzâ*'dan sonra, mezkûr *Dâire*'de, *Hey'eti Murahhasalar*'la *Med'ûvîn'e* (Davetlilere), çay ve pasta tevzi' olunacaktır. Çayı müte'âkıb *Hey'etler*, *Konferans Dâiresi* önüne çıkacaklar; ve oradaki *Kita'ât*, *Hey'et*'in önünde geçid-resmi yapacaklardır. Bu sûretle, *Merâsim*'e *hitâm* verilecektir.

f) *Merâsim*'de hâzır bulunacak *Mekteb Talebeleri*'le *Kita'ât Efrâdi*'na, hemân orada limonata tevzi' olunacaktır. İşbu limonata, *g. Firka*'ca te'mîn edilecek ve istihkaaktan fazla masraf olursa. *Cebhe* (Kumandanlığı) *Levâzımı*'ndan alınacaktır.

g) *Mu'âhede'nin İmzâsı* günü (13 Ekim 1921) ve akşamı, *Şehir*, bayraklarla donadılmış bulunacak; ve *Mevki'*i *Müstahkem*'ce, (Dere-içi'ndeki Elektrik Fabrikasından) tenvirât yapılacaktır.

2 — *Hey'et*'in (150 kişiden çok idi) *Kars*'dan mufâratlerinde daği, gerek *Kars İstasyonu*'nda ve gerek en son istasyon olan *Kızılçakçak* (yeni adı, Akyaka) da, *g. Firka* tarafından ayrıca *Merâsimi Teşyi'iyye* yapılacaktır. *Kars İstasyonu*'ndaki *Merâsim*, muhtelif sınıflardan mürekkeb olmak üzere, *İstasyon Binâsı*'ndan i'tibâren, *İstasyon Binâsı*'nın şarkışimâlindeki rampaya kadar olan muntakayı dolduracak kadar bir *Müfreze* ihzâr olunmak; ve *Ahâlî* ile, vazîfeye hâlel gelmeyecek sûretde, bütün *Me'mûrîn* ve *Zâbitân*'ın iştirâki te'mîn edilmek üzere, *g. Firka Kumandanlığı* ve *Mutasarrıflık*'ça ihzâr olunacaktır.

⁷ 12 Mart 1921 günü Büyük Millet Meclisi'mizde, ayakta dinlenerek, alkışlarla kabul edilen *Mehmed Âkif*'in yazdığı "İstiklâl Marşımız"ın notası, bu tarihte henüz yazılmadığından, onun yerine, "*Kuvâyi-Millîyye Marşı*" çalınıyordu.

3 — *Merâsim*'in gün ve sâ'atleri, ayrıca bildirileceğinden, şimdiden lüzûmlu ihzârât yapılmalıdır.

4 — İşbu *Emir*: *Kars Mutasarrıflığı*'na, 9. *Fırka*, 6. *Süvârî Fırkası* ve *Mevkî'i Müstahkem Kumandanlıkları*'na, *Ta'limgâh Kumandanlığı*'na, *Kars Merkez Kumandanlığı*'na, *İ'dâdî 'Askerî Müdiriyyeti*'ne, *Konferans İ'âşe Hey'eti Riyâseti*'ne tebliğ edilmiştir. (9.10.37/1921).

(Şark Cebhesi Kumandanı Feriğ/
Orgeneral, Kâzım Karabekir)

XV

(Kars Mutasarrıflığı'nın, yukarıdaki Ta'mim Emri'nin sureti altına, Kars Belediyesi'ne yazıp gönderdiği tezkire.)

(KARS MUTASARRIFLIĞI)

('ADED)

2678

Belediye Riyâseti'ne

Gerek tasdik edilmekte bulunan *Mu'âhede*'nin hini *İmzâsı*'nda ve gerek *Kars Konferans Hey'eti Murahhasaları*'nın *'Avdetleri*'nde yapılacak *Merâsim* hakkında, *Şark Cebhesi Kumandanlığı*'nın, 9 Teşrinievvel sene 37 (1921) Telefon sûreti, merbûten gönderildi.

Emir buyurulan ihzârâtın, şimdiden te'mini mercû'dur.

Fi 10/10/37

Mutasarrıf

(Kâtibin işâreti:)

Z(arif)

(İmzâ) (Ahmed) *Es'ad* (URAS)

XVI

(Son Kurtuluşu'nun I. Yıldönümü'nde, "Kars'da bir "Memleket Kütübhânesi" açılması sırasında yapılan "Kütübhâne Nizâm-nâmesi"ne göre, Kurucular Hey'eti'ne katılma ve A'za'nın çoğaltılma çağrısı için, Mutasarrıflığın yazısı.)

KARS MUTASARRIFLIĞI
TAHRİRÂT MÜDİRİYYETİ
'ADED

KARS
1.11.337 (1921)

“Bismillâh”

‘UMÛMÎ
HUSÛSÎ

Belediye Re’isi İbrâhîm Beğefendi’ye

Beğefendi,

Kars’da bir *Memleket Kütübhânesi* açmağı düşündüğümüz zamân, Zâti‘âlileri gibi hamiyet ve ‘ilm ü ‘irfân erbâbının tecrübe ve mü-mâreselerinden istifâdeye, şitâb ediyoruz. *Kütübhâne Nizâmnâmesi*, leffen takdim olundu.

Maksadı istihsâl ve *Müessisler Hey’eti*’ni şereflelendirmeleri ricâsına, *Kütübhâne A‘zâsı*’nın teksiri için, lâakall on zâtın a‘zâ olarak kaydine delâlet buyurmalarını da ‘ilâve; ve işbu emri-ğayrin vücûduna mas-rûf olacak kıymetli mu‘âvenetlerine, intizâr eylerim, Efendim.

Kars Mutasarrıfı

(İmzâ) *Ahmed Es‘ad* (URAS)

XVII

(Şark Cebhesi Kumandanımız’ın, Tiflis ile Batum’a gitmek üzere Ankara’dan Kars’a gelen üç diplomatımız şerefine vereceği resmî öğle yemeğine, Belediye Reisini de çağırma tezkiresi. Mor mü-rekkeble yazılmıştır.)

Kars, 18/12/37 (1921)

Kars Belediye Re’isi Cihângîrzâde İbrâhîm Beğ’e

Efendim,

Tiflis Mümessilimiz (eski, Hâriciye Vekâleti Müsteşârımız, Ahmed) *Muhtâr, Hâriciye Müsteşârı Su‘ad* ve *Batum Başşehbenderi* (Dr.) *İbrâhîm Talî‘* (ÖNGÖREN) *Beğefendiler*, yarın — 19.11.37 (1921) — *Kars*’a geleceklerinden, *Dereîçi*’nde (İçkale-Eñsesi’nde) *Cebhe Karârgâhu*’nın (bugün, Zırhlı Tugay Komutanlığı’nın) bulunduğu *Mevki’i-Müstahkem Binâsı*’nda, öğle yemeğini birlikde yemek üzere, sâ‘at bir sonrada (13 de) teşrifleri mütemennâdır.

Şark Cebhesi Kumandanı Ferîk

(İmzâ) *Kâzım Karabekir*

XVIII.

(İzmir'in, Yunanlılar tarafından İşgali fecâ'atinin üçüncü yıldönümü dolayısıyla, Kars Belediye Reisliği'nin, Ankara'da Büyük Millet Meclisi Reisimize yazdığı, yakında kurtuluş umudumuzu belirten Telgrafına gelen cevap. 133 x 202 mm. boyundaki basılı resmî telgraf kâğıdının arkasına, sâbitkalemle yazılıdır.)

Millet Meclisi
(Nu.) 306/100

(Alındığı Sâ'at) 9,30 Fî minhu
27 (Mayıs 1922) (İmzâ, Memur) *Kâmil*

Kars Belediye Riyâseti'ne

İzmir'in Senei Devriyyei İşgaali münâsebetile mevrûd *Telgrafnâmeniz, Hey'eti 'Umâmîyye'*de (B.M. Meclisinde) okundu.

Vatani-Aslı'nin lâyenfek 'uzvi kıymetdârı bulunan ve, te'mini halâs ve istirdâdı, bugünkü *Mücâdele'nin* en mühim esâslarından birini teşkil eyleyen *İzmir* hakkında, *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin*, bütün *Millet'*le berâber 'aynî hisle mütchassis olduğunu 'arz ve te'mîn eylerim.

18/20.5.38 (1922)

Büyük Millet Meclisi Re'isi
Mustafâ Kemâl

D. — "*Re'isicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin, eşleri Lâtife Hanımefendi ile Kars'a gelişlerine ve dönüşlerine 'âit belgeler*" :

(*Kars* şehri, rahmetli Atatürk'ün türlü vesileler ile görüp bulunduğu coğrafyasının, en doğusundadır. Bu "*Atatürk Coğrafyası*"nın en batısında, Paris'in kuzeybatısında bir bölge olan *Picardie*; en kuzeyi *Berlin* ve en güneyi de, Afrika'nın Bingazi/Libya kesimindeki *Tobruk* olsa gerektir).

XIX

(Gaazî Hazretleri, 1340/1924 Eylülü 11 inde Mudanya'dan kalkan "*Hamidiye*" zırhlısıyla, eşleri "*Lâtifei-Gaazî*" ile birlikte, güz

* *Gaazî'nin, Sarıkamış ile Kars'a gelişlerine âit ilk olarak yayımladığımız belgeler ve "Hoş gelişler ola Mustafa Kemâl Paşa" adlı oyun türküsünün aslı ve metni için, şu iki makalemize bakınız: "Atatürk'ün Kars'a Gelişi ve Kemal Paşa Oyunu", Türk Dili dergisi, Kasım 1965, sayı 170, s. 111-115; "Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri, Eylül-Ekim 1924", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, 1974 Erzurum, I, s. 152 - 160, 183-188.*

gezilerine çıktı. Anadolunun Karadeniz ve sonra da Akdeniz kıyılarındaki şehir ve kasabaları görüp, ahâlisine, daha bir yılını doldurmayan “Cumhûriyetimiz” ile, ondan önce ve sonraki inkılâbların yüksek değerini anlatmak ve başta, “‘Âile’de Kadın-Erkek Eşitliği”nin, artık “Harem-Selâmlık” gözetilmeden topluluk ve toplantı yerlerinde hanımların, yüzlerini kapamadan kocalarıyla birlikte bulunmalarına alışarak, belirtilmesini istiyordu. Kendileri, Trabzon’da iken, [26 Ağustos 1919 gününden beri resmen “Fâhrî-Hemşehri”si bulunduğu] Erzurum’da 13 Eylül 1924’te depremin büyük yıkımlara yol açtığını duyarak, gezilerini yarıda bırakıp; yaralarını sarmak üzere, Erzurum’a geleceğini, 17 Eylülde bir Telgrafla, oranın Belediye Reisi Nâfiz Beğ’e bildirmişti. Bunu duyan Karşılar da, o depremden az da olsa zarar gördüklerinden, Gaazî Hazretlerinin, Kars’ı da şereflelendirmesi için, Belediyece davet edilmesini, dilediler. Bu dileği kabul eden Gaazî, IV. Sultân Murâd’ın 1635 Revan-Tebriz Seferi’nde “Sancağı-Şerif,” ve ordu ile gelişinde 17 - 19 Temmuz günleri Kars’ın tahkimi ve ihtiyaçlarını görmesinden sonra, 1924 te ilk olarak buraya gelen Türk Devlet Başkanı oluyordu. Belge, mor mürekkeple yazılan Telgraf suretidir).

“Bismillâh”

Trabzon’da Re’îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri’ne

Siyâsî ve ‘Askerî Muzafferiyet’le, Vatan’a te’mîn buyurduğunuz bekaanın şükrânile kalbleri memlû olan Halkımız, son yaptığınız İctimâ’î İnkılâb’a, bütün varlığı ile müzâhir; ve muvaffakiyyetinize du’âhândır.

Uzun senelerin (1877-1917 Rus Çarlığı İstilâsı) istibdâdile Ecnabi İdâresi altında ezilen ve *Anavatani’na* kavuşan *Vilâyetimiz Halkı’nın*, elem ve ıztırâbını yakînen görmek; ve şükrânını, bizzât Huzûrunuzda ‘arz-etmek için, *Trabzon’a* kadar ihtiyâr buyurulan külfetin, *Kars’a* kadar devâm ve temdîdini, *Memleket nâmına* ‘arzi istirhâm eylerim, Efendim.

Fi 20 Eylül 1340 (1924)

Memleket Halkı Nâmına Belediye Re’îsi
(İmzâ) İbrâhîm (AYDIN)

(İbrâhim Aydın'ın, altta mor mürekkeple üç kısa satırdaki kayıtları:)

Re'îsicümhûr Paşa Hazretleri

Kars'a gelmeleri (Teşrinievvel/Ekim) 6 da, sâ'at 12,30 da (tirenle)

6.10.340 (1924).

XX

(Gaazî'nin Kars'a telgrafla cevabı, Belediye Arşivinde kalmış olmalı. Karşılıkların bugün bile, köklü icrâat ve memurları ciddiyetle çalışmağa mecbur kılmasından, — bir ayağı hafif aksak olduğundan — “Topal Vâli” diye çok saygı ile andıkları İbrâhim Edhem AYKUT, henüz Vâli-Vekili iken, resmî basılı başlıklı kâğıda mor mürekkeple yazılan aşağıdaki tezkireyi, Belediye'ye göndererek, hazırlıklı olunmasını istemiştir).

TÜRKİYA CÜMHÛRİYYETİ

KARS VİLÂYETİ

TAHRİRÂT KALEMİ

‘ADED

1372 HUSÛSÎ

7266 ‘UMÛMÎ

LEFFÎ

“Bismillâh”

3-10-1340 (1924)

ḤULÂSA:

Belediye Riyâseti'ne

Re'îsicümhûrumuz Gaazî Paşa Hazretleri'nin, Şimendüfer veya Otomobil'le geleceklerine nazaran, icrâ edilecek Merâsimi İstikbâliyye'yi müş'ir iki kıt'a Kroki, leffen irsâl kılındı, Efendim.

Vâli - V(ekili)

(Kurşunkalemle imzâ) *Edhem (AYKUT)*

(Bunun altında dört satırcık hâlinde, İbrahim Aydın'ın kurşun kalemle notu:)

Re'îsicümhûr Paşa Hazretleri

Kars'a gelmeleri 6/10/1340 (1924)

Sâ'at 12,30 da.

(İmzâ) *İbrâhîm*

XXI

(Yukarıki belgede anılan I. Kroki, Sarıkamış'tan demiryolu ile gelişte Kars İstasyonu'ndan karşılamaya göredir. Gazi, bu yolla gelmiş ve eski İnönü Meydanı'ndaki "Mekâtib" sırasında, biz de İlk-mekteb İkinci Sınıftayken karşılayanlar arasındaydık. Kroki'de yazı ve taramalar, mor mürekkeple, çizgiler ve yön oku ile ölçek, kurşun kalemdir. Biz, kurşun kalemle yazılara sıra vererek, yeni yazımıza aktarıyoruz.)

1) *Re'îsicümhur Hazretleri'nin Kars'ı İstasyon* cihetinden teşrif buyuracaklarına nazaran, *Merâsim* tertibâtını müş'ir *Kroki*'dir. Şekil 1. 2) İstasyon. 3) Me'mûrîni Mülkiyye, 'Askeriyye, Konsol(os), Muhtelif Hey'ât (Kazâlar'dan gelenler), Eşrâfi Belde. 4) Polis, 9. Fırka Kıta'âtı. 5) Jandarma Mektebi. 6) Halk ve Esnâf. 7) Mekâtib. 8) Şehid-Şerâfeddin Beğ (sonraki: Fâikbeğ) Câddesi.

9) 1 Batarya Top. 10) Rencberler (Halılar, İpek-Başörtüleri ve Aynalarla süslü at ve öküz arabaları ile). 11) Gaazî Muhtar Paşa Câddesi. 12) Ahâlî. 13) ('Askerî) Hastahâne. 14) Atlı Züvvâr. 15-16) Ahâlî. 17) Dâirei Hükûmet (1981 den önceki Vilâyet Konağı). 18) T.T. (belki Sivil-Polisler remzi) 19) J(andarma) Takım. 20) *Re'îsicümhûr Hazretleri'ne mahsûs Dâire* (eski, "Kars Milli-Şûrâ Meclisi yeri, sonra ve bugün, Kars Vâli lojmanı). 21) Ş(imâl/Kuzey). 22) C(enûb/Güney istikameti işaretleri). 23) 1/1000 (ölçek).

XXII

(İkinci Kroki. teksir makinasıyla çıkarılmış olup, yazıları mor mürekkepledir; "Şekil 2" yazısı kurşunkalemle, "Muhtelif Hey'ât" ise, sâbit kalemle yazılmıştır).

1) *Re'îsicümhûr Hazretleri Kars'ı, Vlâdi-Kars* (köyü, 1878 den sonra Rusların taktığı "Kars'a Hâkim" anlamdaki bu ad, 1960 ta eskisi gibi, "Künbetli" olmuştur) cihetinden teşrif edeceklerine nazaran, *Merâsimi İstikbâliyye* tertibâtını müş'ir *Kroki*'dir. Şekil 2. 2) Mülkiyye, 'Askeriyye, Me'mûrîn ve Zâbitân, Eşrâfi Belde ve Konsolos, Muhtelif Hey'ât (Kazâlar'dan gelenler). 3) Çakmak (köyü) Yolu. 4) Top Bataryası. 5) 9. Fırka'dan bir Tabur. 6) Jandarma Mektebi. 7) Kars Çayı. 8) Esnâfât. 9) Mekâtib. 10) Kars-Erzurum Câddesi. 11) Çiftçiler. 12) İstihkâm Köprüsü (ağşap olan bu gerekli köprüyü, 1921 de rahmetli Kâzım Karabekir Paşa, İstihkâm Bölüğümüze yaptırtmıştı.

Yerine, 1946 Yılında betonu yaptırılınca, adı: “Kâzım Karabekir Paşa Köprüsü” kondu). 13) Çim-Tabya. 14) Yaya ve Atlı Züvvâr. 15) Ahâlî. 16) Park (Millet-Bahçesi). 17) Demirköprü. 18-19) Ahâlî. 20) Bir Takım J(andarman). 21) Şehid-İsmâ'il Efendi Câddesi. 22) Jandarman Mektebi. 23) Ahâlî. 24) 8 (rakamına benzer bir remiz). 25-26) Ahâlî. 27) Dâirei Hükûmet. 28) Takım J(andarman). 29) Polis. 30) *Re'îsicümhûr Dâiresi* (Vâli Konağı, lojman). 31) 1/1000 Mıkyâsındadır. 1. Şube M(üdiri).

XXIII

(Belediyenin, Gaazî Hazretleri ve maiyetindekilere verdiği öğle yemeğine çağrılan, resmî sıfatlı mülkî ve askerî şahıslardan 45 kişilik liste. Tarih rakamları kurşun kalemle, metin ise mor mürekkeple yazılı.)

“Bismillâh”

Re'îsicümhûr Hazretleri'nin şerefine, *Kars Belediyesi* tarafından verilecek çay ve yemek ziyâfetine da'vet olunacak Zevâtın esâmîsini müş'ir listedir. [5/10/1340 (1924)].

Re'îsicümhûr Hazretleri ve 'Âilei Muhteremeleri'le *Ma'iyeti Zevât* 20; *Kars Vâlisi* (İbrâhim Edhem AYKUT) *Beğefendi* 1; *Mevki*' (i-Müstahkem) Kumandanı, *Mîralay* (Kara-) *Emîn Beğefendi* 1; 9. Fırka K., *Mîralay Kâzım Beğefendi* 1; 9. Fırka Piyâde K., *Mîralay Mustafâ Beğefendi* 1; 17. Alay K., *Kaaimmakaam 'Ali Beğ* 1; 29. Alay K., *Kaaimmakaam Tuvfik Beğ* 1; 9. Fırka Topçu Alayı K., *Kaaimmakaam Râgıb Beğ* 1; Tâlî Tecrübe Hey'eti Re'isi, *Mîralay Edîb Beğefendi* 1; *Mevki*' Birinci Ağır Topçu Alay K., *Kaaimmakaam Fevzi Beğ*, 1; *Mevki*' Birinci Şu'be Müdürü, *Yüzbaşı İsmâ'il Hakkî Beğ* 1; ('askeriyye, burada bitiyor) (II. Dönem) Kars Meb'ûsu, (Kağızmanlı İmâmzâde) 'Ömer (TARIM) *Beğ* 1; Belediye Re'isi, (Gümrülü Cihângiroğlu) *İbrâhîm (AYDIN) Beğ* 1; (I. Dönem'den) Sâbık Meb'ûs, (Kağızmanlı İsmâ'il-beğzâde) 'Alî (Rizâ ATAMAN) *Beğ* 1; Ticâret Osadı Re'isi, (Karşlı İmâm-Şâir) *Hâfız* (Kurbân YURTSEVEN) *Efendi* 1; Muhâsebeci, *Deruîş Beğ* 1; Ma'ârif Müdürü, *Sâbit Beğ* 1; Sıhhiyye Müdürü, (ad yeri boş) *Beğ* 1; Türkocağı Re'isi, (Gümrülü, “Kara” lakaplı) *Hamîd (ER-SÖZ) Beğ* 1; Halk Fırkası Re'isi, (Millî-Şûrâ'da Sarıkamış Kaymakamı, Sarıkamış-Hamamlı köylü, Oslu-Digor kolu Kubadoğlu oymağından İsmâ'il oğlu) *Bekir* (Sıdki KUBAT) *Beğ* 1; Mahkemei Asliyye

Re'isi, *Hilmî Beğ* 1; Cinâyet Müdde'î-Umûmîsi, *Cemî Beğ* 1; Tüccâr'dan (Emekli Jandarma Kaaimmakaamı ve Kars'ın 1918 ile 1920 deki Kurtuluşları'nda hizmeti geçen, Erzurumlu Kazanasmazoğlu, "Küçük" lakaplı) *Kâzım* (Konya'da menkûb iken "EPKEM", 1939 dan sonra YURDALAN soyadlı) *Beğ* 1; Hilâliahmer (Cem'iyeti Kars Şu'besi) Re'isi, (değerli Mücâhid ve Erzurum Kongresi'ne "Nağçıvan" adına katılmak için telgraflarla başvurup, alınamayan, Nağçıvanlı) *Hâci-Cebbâr* (KÖMEK) *Efendi* 1; (Sovyet) *Rus Konsolosu ve Başkâtib*(i) 2. (Hepsi) = 45 (kişi).

XXIV

(Yukarıdaki, Kars Vâliliği'nden yazıldığı anlaşılan resmî Öğle-Yemeği da'vetileri listesine topluîgne ile ekli bulunan, 117 x 158 mm. boyundaki bir bloknot kâğıdının önyüzüne sâbitkalemle 25 ve sonradan arkayüzüne de kurşun kalemle 4 kişinin adları, rahmetli İbrâhîm AYDIN'ın eliyle yazılı liste, Gaazi'ye Belediyece verilecek "İkinci-Çayı"na çağrılanları gösteriyor. Bu çaydan sonra Kars Türkocağı binâsına gidilince, oraya Gümrülü ve Revanlı göçmenlerden çalgıcı ve oyuncular da çağrılmış; ve sonradan sözleri ve oyun biçimi çok değişikliklere uğratılan, hattâ göğüste/koyunda saklanan Türk-Bayrağı da çıkarılıp oynanma garâbetine düşülen, "*Hoş-gelişler ola, Mustafa Kemal Paşa*" türküsü, Nisan 1918 de kırk-yıllık esâretten kurtuluşu üzerine, Yavuz Zırhlımızla *Batum*'a gelen "*Başkumandanvekili Enver Paşa*" için orada söylenen: "*Hoş-gelişler ola, Kahramân Enver Paşa*" diye başlayan ve sonra iki kişilik halk oyununa yakıştırılan "*Türkü*", bu küçük listede adıgeçen *Revanlı Şâir* "*Mîr-Mehmed*" *TÜRKEKEL*'in kalemiyle adapte edilerek, *Gümrülü Halıcı Himmet Ağa* ile *Gümrü-Mollamusâ* köylü tulu'âtçı "*Artist*" *Takî OŞENTÜZEN* ve *Revanlı Akordeoncu Mehmed* oğlu *Seyit AĞDAM* tarafından, yeni bir oyun ve beste hâline getirilmiştir. *Kars Türkocağı*'ndaki konuşmalar ve eğlence için *Gaazi Hazretleri*, 7 Ekim 1924 te *Sarıkamuş*'tan *Ankara*' da "*Başvekil* '*İsmet Paşa*'ya gönderdiği Şifre-Telgrafında, şöyle diyordu:

"Bilhâssa *Türkocağı*'nda, kesif bir gençlik (üzerini çizdiği müsvet) de de ise: "*Türkocağı*'nda Âzerî millî-oyunları ve sâire sûretile") pek ziyâde hassâsiyyet gösterdi"⁹. *Belediye Re'isi*'nin, eşlerinin yüz-

⁹ Bu "Şifre - Telgraf"ın çözülmüşünün ve öteki belgelerin kışeleri için bakınız: Dr. M. Fahrettin Kırzioğlu, "*Gazi'nin Kuzeydoğu Gezileri, Eylül - Ekim 1924*", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, 1974, Erzurum I., s. 183-185.

leri peçeli ve ağızları yaşmaklı *Yerli Türkler*'den çok, *Gümrü* ve *Revan Türkleri* gibi "*Muhâcirler*"den olanları eşleriyle birlikte çağırması, bunlara "emvâlî metrûke"den: Ev, değirmen, dükkân ve arâzi verilmesini daha da genişletmek içindir. (Bu 29 kişiden, *Kars* için tarihî hizmeti geçenlere işaret ederek, kurşun kalemle koyduğumuz sıraya göre tanıtalım).

1 — (9. Fırka Kumandanı, Mîralay) *Kâzım Beğ* (ilk listede de vardı); 2 - (29. Alay K., Kaaimmakaam) *Tevfik Beğ* (ilk listede de vardı); 3 - *Cemâl Efendi* (?); 4 - (Kars Müftisi, Ahuskalı) '*Ali Efendi Mazrûb/Dede*'; 5 - (Cihângiroğlu) *İbrâhîm* (AYDIN) *Beğ*; 6 - (Kars Millî-Şûrâsı Harbiyye Mümessili, Cihângiroğlu) *Hasan* (AYDIN) *Beğ*; 7 - *İsmâ'îl Beğ İrevanî*; 8 - (Revanlı) *Kerbelât 'Abbâs 'Alî Ağa*; 9 - *Gümrülü Rahîm* (EKİNCİ) *Beğ*; 10 - 11 - (Husûsî Muhâsebe Müdürü) *Hikmet Beğ* (adının başına, "2" rakamı konmuş); 12 - (Belediyede) Başkâtib, *İbrâhîm*; 13 - (Revanlı Rahimoğlu) *Rahîm* (KARABAĞ) *Beğ*; 14 - (Revanlı) *Sâdık* (ULUHANLI) *Beğ*; 15 - (Revanlı, "Seyyid" sayılan) *Mîr-Fethullâh* (YALÇINKAYA); 16 - (Revanlı Şâir, Gazete Bâyii ve "Seyyid" sayılan) *Mîr-Mehmed* (TÜRKEL) *Ağa* (bu listede "*İbrâhîm* AYDIN *Beğ*'in "Ağa" diye yazdığı sıfat, İran ve Azerbaycan'da, Türkiye'deki "Beğ" yerine söylenen Türkçe "Aka" yerine kullanılmıştır); 17 - (Halk Fırkası Re'isi) *Bekir Beğ* (ilk listede de vardı; 13 Nisan 1921 İngilizler'in Kars Baskımından sonra, Ermeniler ile mücâdeleye devam etmiş; yeni haberleri Hudud Telefonlarımızla Erzurum'da Fahreddin ERDOĞAN'a ve "ALBAYRAK" Gazetesine ulaştırmıştır); 18 - (1921 den 1928 güzüne kadar Kars'ta "Gölyeri"nde cumaları oynanan ve çok sevilen "Cırit-Oyunları"nda, solak olduğundan, bir Cıritçiyi yaralayıp, bu oyunların Emniyetçe yasak edilmesine sebep olan, Otelci) *Hakkî Beğ Bayburt* (lu); 19 - *Kerîm* (TAŞDEMİR), Gümrülü Bakkâl; 20 - (Revan'ın batısında ve Elegez'in güneyindeki Talın Kasabası "Han" âilesinden, rusça Ortaokul tahsilli; Millî-Şûrâ'da Kızılçakçak/Şüregel Kaymakamı ve Ermenileri tirenle beriye geçirtmemek için yaptığı mücâdeleyi kazanınca, Ocak 1919 da Kuyumcu Mehmed Tuğcu'ya yaptırılan 4 aded gümüş "Cenûbigarb-Kafkas Hükûmet. Sene 1335" ibareleri savat/karartma ile yazılı "Hâdimi Millet ve Vatan" Madalyası'ndan birisini almış bulunan; sonradan 1927 de Kars Belediye ve 1932-1943 te Halkevi Başkanlığı yapan, "Han-Emi" lakaplı) *Hüseyin* (han) (TALINLI) *Ağa*; 21 - *Hüseyin Efendi, Kağızman*(lı); 22 - (Kars'ın

eski Za'im Eşrafından, arâzi ve emlâki bol "Atbaşoğulları"ndan olup, 5 Kasım 1918 de "İslâm Millî-Şûrâsı"nın kurucularından; ve 93/1877 den önce Kars'ta iyi bir medrese öğretimi gördüğünden, imlâsı düzgün olduğu için, 1921 ilkbaharında Muhtarlarla birlikte, Kars Mahalelerini kapı-kapı dolaşarak "Nüfûs-Kütükleri"ni yazan yaşlı zât; Kars Hükûmeti'nin İstanbul Elçileri'nden, rusça Lise tahsilli Âsaf ATBAŞ'ın babası *Nazîf Efendi*; 23 - *Muzaffer Beğ*, (Emekli) Yüzbaşı; 24 - *Celîl* (GÖKTAN) *Beğ*, İrevanî; 25 - (Karlı, İbrâhîm adlı milliyetçi ağabeğisi 1914 güzünde Ruslarca sürgüne gönderilerek, 1917 İhtilâlından sonra Astarkan yoluyla kaçıp gelen) *Hamza* (KÖSE) *Efendi*; 26 - (Amasya'da yatan ve geçen yüzyılın büyük Mutasavvıf-Şâiri sayılan "Mir-Hamza Nigârî Hazretleri"nin tarikat-hâlifelerinden olup, onun vasiyetine uyarak, Borçalı-Kazak bölgelerinden Sünnî-Karapapak/Terekeme uruğundan onbinlerce Türkün, Bolşevik idaresinden kaçarak Kars'a gelip yerleşmelerinde öncülük eden) *Hâcî-Mûsâ* (YENİARAS); 27 - (Sorgu Hâkimi, Kağızmanlı) *Sabrî* (YÜCE) *Efendi*; 28 - (Karlı) *Nâzım Beğ*; 29 - (Ardahan'ın, 13 Nisan 1919 dan sonra Gürcülere ve Ermenilere karşı direnişinde çalışan; 23 Şubat 1921 de Ardahan barışla kurtulunca, Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım KARABEKİR Paşa'ya ve BMM Riyâsetine şükran telgraflarında imzası bulunup, 1939 da Kars Milletvekili olan, Ardahanlı tâcir) *Kahraman* (ARIKLI) *Beğ*.

XXV

30 Eylül 1924 gecesi, "Riyâseticümhûr Başkâtibi Tevfik" (BIYIKLIOĞLU) imzâsıyla, Başvekil İsmet Paşa ve Dâhiliye Vekili Receb (PEKER)e yazılan acele telgrafta:

"*Re'îsicümhûr Hazretleri*, 30 Eylül akşamı *Erzurum*'a vardılar. Lâakal üç gün *Erzurum* hareketi-arz mıntakası'nda; beş gün *Kars*, *Ardahan* havâlisinde meşgul olacaklarını, 'arzederim', deniyordu.

Fakat, *Başvekil*'den 6 Ekim 1924 (Salı) günü *Kars*'ta *Gaazi*'ye gelen acele bir şifre-telgrafta, (Millî-Misâkımız hududları içine alınıp, Lozan Mu'âhede'sinde, zengin petrol kaynakları yüzünden İngilizler'in halk-oylamasına yanaşmadıkları) "*Musul Cebhesi*"ndeki vaz'iyetin, kesbi ciddiyet ettiği"nden, hemen *Ankara*'ya dönmeleri rica ediliyordu. Bu yüzden, *Kars*'ta ancak 12,30 - 21,00 arasında 8,5 sâ'at kalan *Gaazi*, o gece tirenle *Sarıkamuş*'a döndü. Ertesi gün, 7

Ekim 1924 (Çarşamba), Gaazî'nin kendi imzâsıyla buradan "*Başvekil İsmet Paşa Hazretleri*"ne yazdığı şifrede, şunlar belirtiliyordu:

"6.10.340 (1924 Salı) sabâhı, tirenle *Sarıkamış*'dan *Kars*'a gitdik. *Kars*'da (sa'ât 12,30 da) bütün *Halk*, *Köyler*'den arabaları (ve azıklarını) ile gelen *Çiftçiler* ve *Garnizon* '*Âileleri* tarafından, pek samimî tezâhürâtda bulunuldu. *Kars Vilâyeti Kazâları* (Merkez, *Sarıkamış*, *Kağızman*, *Şüregel/Kızılçakçak*) ve (*Artvin*, *Oltu-Şenkaya-Olur* ile *Göle* ve *Çıldırı* da içine alan) *Ardahan Vilâyeti*, da'vet ve 'arzi-ta'zîmât için, *Kars*'a *Husûsî Hey'etler* göndermişlerdi. Bütün (bu) *Serhad - Vilâyetlerimiz*'i (*Susuz/Cılavuz-Zarşat/Arpaçay-Çıldır-Gölebert/Çamlıçatak-Ardahan*, oradan *Düz-Ardahan-Türkeşen Boğazı-Göle/Merdinik-Buğatepeler-Cılavuz* üzerinden dolaşıp *Kars*'a gelmek üzere, bir yolculuk plânı yapılmışken, buraları) görmeğe vakit müsâ'id olmadığına, pek müte'essirim".

Türkocağı'nda bulunulurken, *Lâtîfe Hanımefendi*'yi, yakında *Ankara*'da yapılacak olan "*Türkokakları Kongresi*"ne, "*Kars Türkocağı Mümessili*" seçtiklerini arzile, kendilerine "memnûniyetle kabul" ettirmişlerdi (Bu husus, "*Türk Yurdu*" dergisinde, *Türkocağı Kongresi* vesilesiyle belirtilmiştir).

O gece, *Gaazî Hazretleri*'nin, acele ile *Sarıkamış*'a döneceği haberine çok üzülen *Karlılar* ve *Ardahanlılar*, *Lâtîfe Hanım*'a "hâtıra" olarak, değerli bir *Halı-Seccâde* ile, "kaz-göğsü tüğleri" ile doldurulmuş işlemeli iki "*Gelin-Yastığı*"nı, armağan sundular.

* * *

(50 gün süren gezilerinden sonra *Gazi* ile *Eşleri*, 18 Ekim 1924 te *Ankara*'ya dönmüşlerdi. Ertesi günkü *Ajans Haberleri*'nden bunu öğrenen *Kars Belediye Re'isi İbrâhim AYDIN* ve *Eşi Edirneli Melek Hanım*, onlara birer teşekkür *Telgrafi* göndermişlerdi. Eldeki *Kars* "Posta ve *Telgraf Makbûzu*" nda, "984 *Mersûle numrosu*" bulunanı, "*Melek Hanım*"ın, "*Ankara-Lâtîfe Hanımefendi'ye*", 21.10.40 [1924] günü gönderdiği *telgrafın*, "63 kelime"li ve ücretinin "126 *gurûş*" olduğu; "985 *Mersûle numrolu*" *makbuzda* da, "*İbrâhim Beğ*"in, "*Ankara-Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri*"ne yazdığı *telgrafın*, "46 kelime" olup, "92 *gurûş*"a gittiği, belirtiliyor. Biz, hem *Telgraf sûretlerinin*, hem de *makbuzlarının* bitişik klişelerini veriyoruz. *Makbuzların* elyazıları ve *Telgraf sûretleri*, sâbit kalemle yazılmıştır. *Sûretler*, *Belediye Başkâtibi*'nin elyazısıyla olsa gerektir.)

“Bismillâh”

Tel

Ankara'da: Re'îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'ne

Pek kıymetdâr sâ'ati Devletleri'nden birkaçının, iştîyâkı şedîdle muntazır bulunan *Halkımız* arasında güzêrânı, ilelebed unutulmaz bir hâtıra bırakmış olduğundan, şükrânlarının; 'ayni zamânda, selâmeti muvâsalâtlarından dolayı da, sürûrlarının irsâline, vesâteti 'âcizi ve hurmetlerimin kabûlünü, istirhâm eylerim. (21/10/1340 [1924])

Kars Belediye Re'îsi
(İbrâhîm)

XXVI

Tel

Ankara'da Re'îsicümhûr Gaazî Mustafâ Kemâl Paşa Hazretleri'nin 'Âilei Muhteremeleri Lâtîfe Hanımefendi'ye

İlelebed yâd ü tezkâr ve hurmetlerimize vesîle ve unutulmaz kıymetdâr bir hâtıra olan seyâhat yorgunluğunu, bizim için iktihâmla, birkaç sâ'at aramızda bulunmak gibi, büyük lûtuflarınızdan dolayı, *Kars Hanımları'nın* duymuş oldukları neş'e; ve selâmeti muvâsalâtlarından dolayı da, sürûrlarının iblâğına tavassutulla, hurmetlerimin kabûlünü, istirhâm eylerim. (21/10/1340)

Kars Belediye Re'îsi'nin Haremi
[Edirneli, Öğretmen] (Melek)

XXVII

(Gaazî'nin cevâbı, İstanbul “Matba'ai 'Âmire” baskılı “Telgrafnâme” kâğidına, sâbit kalemle yazılmış olup, “260” sırası, mor mürekkeple konmuştur. Telgraf'ın çıkış numrosu olan, “aded 6/796” işâreti, Kalemi Mahsûs'a âittir).

MAHRECI: Ankara. NUMROSU: 8391. KELİMESİ: 39. TÂRİHİ: 23/10(/1924). ALINDIĞI SÂ'AT: 8,20 (20,20). İMZÂ: (Alan) Sıdkî.

Kars Belediye Re'îsi İbrâhîm Beğ'e

C(evâb). Orada bulunduğum zamânı, dâimâ meserret ile yâdedeceğim. *Kars'ın Muhterem Halkı'na*, gösterdikleri samîmî hissiyâtdan dolayı, teşekkür ve selâmlarımın tebliğini, ricâ ederim, Efendim.

Re'îsicümhûr
Gaazî Mustafâ Kemâl

XXVIII

(Lâtife Hanım'ın, Melek Hanım'a cevap Telgrafı da, sâbit kalemle ve "269" sıra rakamı, mor mürekkeple yazılıdır.)

MAHRECİ: Ankara. NUMROSU: 5-235. KELİMESİ: 30. TÂRİHİ: 23/10 [/340]. ALINDIĞI SÂ'AT: 8,5 (20,5). İMZÂ: Sıdkî.

Kars Belediye Re'isi İbrâhîm Beğefendi'nin Haremi Melek Hanımefendiye

C(evâb). Aralarında güzel sâ'atler geçirdiğim *Kars Hanımları'nın*, izhâr eyledikleri âsâri nezâket ve samîmiyyete, teşekkür ederim, Efendim.

Lâtife Gaazî Mustafâ Kemâl¹⁰.

EK: Yukarıda s. 7 de, G. JAESCHKE'nin eserine, 14) olarak: "*Kurtuluş Savaşı ile İlgili İNGİLİZ BELGELERİ*", türkçeye çeviren, Cemal KÖPRÜLÜ, TTK. Yayını, 1971 Ankara, s. 42-44, 102, 105, 129, (Maltadaki Karşı esirlerin adları, bozuk imlâ ile) 190, 282 - 283.

15) Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, "*Cenubigarbî Kafkas Cumhuriyeti/Kars Millî - Şûrâ Hükûmeti*", aylık TÜRK KÜLTÜRÜ dergisi, Ankara Ekim 1968, Sayı 72, s. 60-68.

16) Öğ. Ütğm. (Oltulu) Sami ÜNAL, "*Oltu Şûrâ Hükûmeti ve Oltu'nun Anavatan'la Birleşmesi*", aynı sayı TÜRK KÜLTÜRÜ, s. 81-95.

17) Sami ÖNAL, "*Dr. Esat Oktay, 1885-1972*" ("Eski Cenubigarbî Kafkas Hükûmeti Parlamento Başkanı"), TÜRK KÜLTÜRÜ, Ağustos 1972, Sayı 118 s, 233-234).

18) Doç. Dr. M. Fahrettin KIRZIOĞLU, Millî Kuruluşumuza Çalşan Cemiyetler'in ilki, "*Kars'ta Millî İslâm Şûrâsı*", TÜRK İNKİLÂP TARİHİ DERS NOTLARI, Atatürk Üniversitesi Yayını, 1977 Erzurum, s. 20-22.

¹⁰ *Lâtife Hanım*'ın bu imzâsı, o çağdaki basında da kullanılır olmuştur. Evli kadınların, kocalarının adını kullanmaları, aydınlarımız arasında, *Tanzimât*'tan sonra moda hâline gelmişti. 1934'te çıkan *Soyadı Kanunu*, işi kökünden çözerek, bu duruma sağlamlık ve resmîlik getirmiş oldu.

